

Gyűjtő: DR. HOSS JÓZSEF

Gyűjtés ideje: 1965

TART.: SOMOGYSZENTPÁL MONOGRAFIÁJA

169 lap, 3 rajz

Feladatnyitató: SOMOGYSZENTPÁL

Szaktudat: XXXIII, 1,

Iratgyűjtő

MSZ 5617
PAPIRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

LETTAHOZÁS

ÁTVÉZETVE AZ EGYSÉGES ITK. 970-23 TITKÉRE ALÓL

Somogysszentpál monográfiája

/írta és gyűjtötte: Dr. Hoss József/

1. Előszó 1 p. v
2. A két község helye a történelemben 2-8. p. v
3. Somogysszentpál felvétele 9.-12. p. v
4. A falu képe 13.-18. p. v
5. Telepítés 19.-39. p. v
6. A ház berendezése 40.-48. p. v
7. Halászat 49.-66. p. v
8. Nádaratás 67.-72. p. v
9. Táplálkozás 73.-81. p. v
10. Viselet 82.-92. p. v
11. A két község lakóinak művészete 93.-102. v
12. Népművelés 103.-115. v
13. Napközi szokások 116.-125.
14. Szokások: művelés 126.-141.
15. Szokások: lakodalom 142.-151. p.
16. Vőfélyköszöntés: 152.-156. p
17. Szokások: tanulás: 157.-160. p
18. Játékok 161.-172. p.
19. Hiedelmek 173.-176. p.
20. Somogysszentpáli férfiak és nők 177.-184
21. Kotta 1
22. Férfi népművelés (22 olt.)

Amikor 1951 őszén Somogyszentpálra kerültem, érdeklődtem, hova is jutottam. Kezdtém a többi között figyelni azt a snépet, amely a faluban lakik. Több éven át tartó megfigyelésem után arra a megállapításra jutottam, vannak ennek a népnek életében olyan vonások, amelyek megérdemlik, hogy megörökíttessenek, még addig, amíg mint minden emberi dolgot érő közös sors, az örökre elfeledés el nem temet. Így jutottam arra az elhatározásra, hogy írásba foglalom az itt élők néprajzát.

A módszer elsajátításának megszerzése után hozzáálltam a munkához: az adatgyűjtéshez. Nem könyvek után, hanem az emberekkel való foglalkozás, beszélgetés után. Lehetnek az írásban olyan dolgok is, amelyek más közösségek életében is előfordulnak. Ezek az emberi lélek közös, örök megnyilvánulásai. Mindazáltal, amit az olvasó leirtan talál, az itt lakók ajkáról szedtem össze. A teljes hitelesség kedvéért mindig megjegyeztem, kiktől hallottam. Nem írtam le mindent egyszeri hallás után, bizonyos idő után újra kérdeztem, s ha úgy láttam szavahihető a közlés, akkor vetettem papírra.

Nem akarok beképzelt lenni. Nem azt állítom, hogy munkám tökéletes. A község a második világháborúban majdnem négy hónapig hadszíntér volt. Néprajzilag igen sok anyagi dolog a háborús cselekményeknek esett áldozatul. Az érdeklődés után erre sokszor hivatkoztak megkérdezettek. Iparkodtam leírni azokat a tárgyakat, amelyek megmaradtak.

A háborús megszállás miatt a község lakosságát kilakoltatták közelebbi távolabbi falvak. A távolmaradás teljesen megszakította a multtal való folytatólagos kapcsolatot. A sok új benyomás után az elmúlt mintegy husz esztendő folyamán sok minden kimosódott emlékezetükből. Visszatérésük után az ujonnan szükségessé váló életberendezés gondjai között, az új eszmék, gondolatok következtében nem sokat szűrődtek a multtal. Érdeklődésünkre nehezen tudtak kielégítő magyarázatot adni.

Amit az olvasó itt talál, már nem képe a mai életnek a maga teljességében. A fiatalok maguk sem ismerik már tökéletesen elődeik életét. Az idősebbek emlékezetében él még a régi világ. Azoktól iparkodtunk megszerezni azokat a mozzanatokot, amelyek a háború előtti Somogyszentpálra jellemzőek. Akiknek elbeszéléseit meghallgattuk mind helybeliek ugyan, de a magasabb korosztályhoz tartoznak, akik abban az időben valóban benneéltek abban, amit elmondottak.

Írásunkat nem szántuk a nagy nyilvánosságnak. Rábeszélésre határoztuk ezt a lépést. Nem akartuk, hogy egy színelőzéssel szegényebb legyen Somogyszentpál multja. Másrésztől azt gondoltuk, egy népnek addig van jövője, amíg multját ismeri és megbecsüli. Indítékokat tanulságot ebből vonhat^{1c} akárhogy is körülötte a történelem kereke.

A két község helye a történelemben.

Somogy-szentpál község a Greenichtől számított keleti hosszúság $17^{\circ} 26' 30''$ és az egyenlítőtől számított keleti szélesség $46^{\circ} 37' 40'' - 46^{\circ} 38'$ között fekszik annak a nagy homokvályunak nyugati felső oldalán, amely a Balatonnál a somogyi Nagyberekkel kezdődik és egészen a Drávaig húzódik. Északról Balatonfenyves, keletről a táskai berek, nyugatról a sári patak a sári berekkel és a sári dombokkal, délről a csömendi erdő és szántók határolják. Voltaképpen nem is egy, hanem két községből áll, az 1929-ben egyesített régi Tótszentmihályfalból és Varjaskérből. Nemcsak az egyesítés tényéből, de a dolog természetéből kifolyólag is a két község néprajzát együttesen tárgyaljuk. Annál könnyebben tehetjük, mert a két községet csak egy kis patak választja el földrajzilag egymástól. Nyelviileg, gondolkodásban lelkületben mindkét falut közös származású illyrnek nevezett délszláv utódok lakják, akiket a magyar történetírás "tótok"-nak nevez, ellentétben a déli horvát területeken lakó fajtestvéreiktől.

Somogy-szentpál a legutóbbi időkig a forgalomtól, a nagy világtól meglehetősen elzárt terület volt. Még az 1925.-évi közigazgatási tájékoztató /Áll. Lt. Kaposvár/ is azt írja róla "minden forgalomtól távol fekszik"

Nem így áll a helyzet, ha a terepet általános település szempontjából vizsgáljuk. Ebből a szempontból azt kell mondanunk, hogy a környék valószínűleg évezredekkel előbb lakott vidék volt. Nem szólunk arról, hogy a Balaton vidéke már a rómaiaknak is kedves tartózkodási helye. Még sokkal korábban is ember lakta terület volt. A konkrét bizonyító adatokat sajnos megsemmisítették. Megbízható írásbeli értesüléseink azonban vannak. Amikor a nagyberек övcsatornáját 1906-ban ásni kezdték az árok töltéséhez földet kellett szállítani. Némelykor messzebből is. Így került a sor az u. nevezett prévazi domb megbolygatására.

Andorfi Marton szentpáli születésű jelenleg szombathelyi keresk. iskolai tanár, akkor 15-16 éves fiú emlékeiről hozzánk intézett sorokban így ír /2/. "A fehérvizi akol mögötti dombban és a prévazi dombban néhány száz emberi és lócsontvázat, valamint sok vasból készült kardot és egyéb harci eszközöket találtak A háti hegy közelében levő kőhídtól sirokra is bukkantak. A sirokban urnák voltak, amikbe a régiek /esetleg egy töredéke/ halottjaik elégetett hamvait helyezték el. Én magam a sirokat és urnákat személyesen nem láttam, azonban szavahihető embertől, névszerint igaz mérnök tanácsostól szereztem erről tudomást, akkor amikor ő ezt elmondta Buki mérnöknek, Wallandt és Klasszán vízmestereknek..... A leletekkel senki sem törődött, azért legnagyobb része a kiásott földdel együtt a partba került. Arra emlékszem, hogy annak idején, amikor a csatorna épült Wallandt vízmester gróf Széchenyinek /Mareali/ 40 db. nagyon értékes réz, bronz és vaskorbéli tárgyat küldött. Tudomásom szerint Wallandt vízmester is néhány darabot megtartott magának és azokat elhelyezte lakásán.... Réteges elhelyeződésben is találtunk néhány darab tárgyat. A tőzeg alatti agyagtalajban réz és főltte a tőzeg között bronz és vastárgyak kerültek elő.".....

Hasonló dolgoknak volt szemtanúja Andorfi tanár a varjaskéri határban is. A látottakat így írja le: "Különösen a határárkot az övcsatornával összekötő mellékcsatorna ásása közben találtunk több korszakból származó tárgyat. Ez a mellékcsatorna nem messze van a varjaskéri csapásuttól.

Nagy része a mekotai rétek mögött húzódik. A szóbanforgó vonalában rengeteg rendszeren és szabályosan kifaragott és átlukasztott kódarábokat találtunk, amiket a halászok hálójuk alá helyeztek nehezékeknek használtak. Ebből arra lehet következtetni, hogy ezen a területen tiszta víz volt, /mocsár, nádas, sás, gyékény/ nem borította. Számtalan rézből, bronzból és vasból készült halászó szigonyokat találtunk. Ezenkívül réz, bronz és vaskorszakbeli kések, balta, fejszék, furó edények, dísz tárgyak, megkövesült egy db. fából kiácsoló csónakok kerültek ki a munkálatok alkalmával. Emlékszem egy esetben egy nagy vékás kosárral hoztak a kubikusok az említett csatorna /Mekota/ közelében levő építési irodába Wallandt vízmester kérésére..... Az említett réz, bronz és vaskorszakbeli leletek nagy részét saját szememmel láttam és több darabot saját kezemben is tartottam... Szombathely, 1954. dec. 7.

És amikor a magyarság új hazájában megtelepedett, hamarosan megjelent a Balaton környékén mint állandó telepés. Mutatja az a körülmény, hogy területet neveztek el a törzs nevééről a mai Varjaskér község neve alatt.

Ezért nem is lehet feltűnő ha a község neve már a XIV. századbeli pápai tizedjegyzékekben is előfordul /3/. Okiratainkban ezenkívül 1292-ben és 1324 években is előfordul a község neve /4/. Adattal szolgált a Zichy okmánytár /5/. Neve előfordul az 1536-évi adólajtsromban /6/. A birtok 1599-ben Török Istváné /7/. Találkozunk vele a magyarországi török kincstári defterekben is /8/. A török hódoltság utolsó évtizedeiben Sankó Miklós jószág /9/. A Rakóczy Felkelés elején is az említett család birtoka /10/.

A szatmári békekötés után Tótszentpáltól elvált önálló közigazgatási terület. 1715-ből ismerjük /11/ a község birájának nevét. 1726-ban a Harrach /12/ grófok tulajdona. 1743-ban a kéthelyi Hunyady család /13/ ul Varjaskér birtokában. Kezén meg is maradt a jobbágy-ság megszűnéséig.

Tótszentpál esetében már nem ilyen egyszerű a kérdés. A község korát illetően azonban ugyanarra az eredményre jutunk. Ma tudományosan elfogadott általános felfogás, hogy az országban valahány község van, amely valamely szentnek nevét viseli, mind a templom védőszentjétől kapta a nevét. Ez az elnevezési eljárás a XIII. és XIV. században volt szokásos. Adva van tehát Tótszentpál község keletkezésének ideje.

Az előbbiekre kifejtésére a következőket kell megjegyeznünk.

A községek névadásának egyik módja az volt a XIII. és XIV. században, hogy a település lakosai többször templomuk védőszentjéről nevezték el községüket. Annak védelme alá helyezkedtek. Így kapta nevét a többi közt megyénkben Somogykiliti a harmadik vértanu pápáról szt. Kletinsről, Kaposszentbenedek szt. Benedekről, Szentgáloskér szt. Gallusról. stb. Községünkénél is hasonló esettel találkozunk. Itt a szent neve szt. Pál 1743-ban egyházlátogatást tartottak Szpálon. Az eljáró hivatalos bizottság a többi közt ezt is feljegyezte: "Megállapítjuk, hogy a falunk kívül is van egy részben romladozó, részben romokban heverő igen régi templom. Emberi emlékezetet meghaladó idő óta szt. Pál a védőszentje. Csak azt nem tudják vajon Remete szt. Pál-e, vagy szent Pál apostol? Ezen a helyen mindazonáltal nincs semmi féle vallási ájtatosság" /14/. Utánjárásra meggyőződünk a szóbanforgó szent nem Remete szt. Pál, mert a pálosoknak itt nem volt kolostoruk. Másféle egyházi intézmény sem volt e helyütt tudomásunk szerint. Tehát csak általános emberi településnek, községnek volt temploma. Vagyis a fent említettek szerint Szt. Pál apostol adta nevét nemcsak a templomnak, hanem a községünknek is.

És hogy névadás nem újabb keletű mutatja az a körülmény, hogy a bizottság a templomot "ecclesia antiquissima" -rak, igen régi templomnak nevezi.

Igy értjük meg az 1748-ban kiküldött bizottság amikor újra volt hivatalvizsgálat, "miért tartja szükségesnek magyarázgatni, miért lett az telepések által felépített kis templom, "oratórium" védő szentje nem szt. Pál, hanem páduai szent Antal. Az új telepések nem ismerték a multat. Magukkal hozták páduai szt. Antal tiszteletét. Azért tették meg templomuk védőszentjévé. Mindez pedig történt a saját elhatározásuk alapján " a püspök előzetes tudomása nélkül ". Az egyházhatóság előreláthatólag nem járult volna hozzá. A régi község nevét visszaállították ugyan, de nem a teljes tartalmával. Így lett szt. Pál községnek szt. Antalról nevezett temploma.

A veszprémi egyházmegye névtára /15/ 1819 óta valahányszor megjelenik legtöbbször közli a középkori eredetű plébániáknál "parochia antiqua e saeculo 14/ A 14 századból való régi plébánia" /. A szentpáli plébániánál is megtaláljuk ezt a magyarázatot. Azt nem jelzi, honnan vette adatát. Fel kell tennünk, az első szerkesztőknek adatok állottak rendelkezésükre, amelyekre alapították megállapításukat. És ha nem úgy volna, úgy foghatjuk fel, mint az egyházmegyei központban élő hagyományt a plébánia és a község középkori eredetéről.

/16/ 1534-ben a község még fennállott. Sulyok Balázs a tulajdonosa.

Azután 130 év múlva találkozunk megint a nevével. 1660-ban a pannonhalmi bencések részéről összeállított tizedjegyzékben Szent Pál is szerepel mint tized fizetésre kötelezett község. Ekkor Sarkó Miklós tekintélyes somogyi nemes /17/. 1690-ben Pethő László az ura /18/. 1695-óta az Esterházy család hercegi ágának volt birtokában /19/ a legújabb időkig.

A két községről a török hódoltság elmulásával az 1690-ik évben kelt összeírásokból nyerünk valamelyes képet /20/. Akkor Szent Pál 6, Varjaskér 2 házból álló apró község, vagy inkább puszta volt. Valamikor /"olim"/ Varjaskér 7, Szentpál 12 házból állott. Hogy a valamikor "olim" szó mögött hány esztendő húzódik meg, ma már nem tudjuk megmondani. Ahány esztendőt számunk e kifejezésnek, annyi esztendőre megy vissza Varjaskér és Szentpál élete a török uralom alá.

A török veszedelem is elmult, mint annyi más a nemzet életében. A két régi magyar község helyett másik kettő alakult. Új népesség, új helyen építette fel, de a községek nevéhez nem nyult.

Jegyzetek.

A két község helye a történelemben fejezethez

- /1/ Csánki Dezső: Somogy vármegye Bpest évsz. nélkül. 21 lap.
- /2/ Andorfi Aladár szombathelyi felső keresk. isk. tanár levele e sorok írójához. A Kér nevű helységek /mint Hajmáskér, Varjaskér, Szentgáloskér, Ujkér, Beregkér, Magyarokér / stb. a kaukázusi őshazában a Kubán környékén török hatás alatt létesült hét magyar törzs /Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi/ egyiknek nevét őrzik, úgy amint a többi törzs neve is fennmaradt helységneveinkben. A törzsek nevei között csak a Nyék és Magyar törzsek finn ugor eredetűek, a többi törzs neve török eredetű és az őshazában lefolyt bolgár-török eredetű Kér törzsnév is. Ez óriásit jelent. A magyar törzsek neveit biborban született Konstantin császár tartotta fenn "De administrando imperio" c. művében.

- /3/ Hornig Károly: Monumenta Vaticana episcopatus Vesprimiensis II.k. 70 l. 1333-35. l. még u. itt 78.82 lapokat is.
- /4/ Hazai okmánytár VI. 122 Nagy G. 23.
- /5/ Zichy Okmánytár I. 203-204 l. még ezenkívül Csánki II 619 l.
- /6/ Varjaskér nevével találkozunk az 1536 évi adólajstromban is. Kaposvári Áll.Lt. Csánki szerint Varjaskér említése Thekeskérrel fordul elő. Igen, mert véleményünk szerint Thekeskér Varjaskérrel szomszédos terület. A mai Szliván. Róla a helyi hagyomány azt tartja, hogy valamikor község lehetett. A szántás közben talált emlékekből következtetik.
- /7/ Tört. tár 18936 11 l.
- /8/ Velics: Magyarországi török kincstári defterek Bpest, 1886 I k. 1543-1635 a 39 l.
- /9/ Molnár Sulpic: A pannonthalmi szt. Benedek rend története. 815 a 185 sz. okirat. Somogy megye és a szentmártoni apátság között támadt dézsmaperben a bencések felsorolják a dézsma fizetésére kötelezett községek neveit. Köztük Varjaskért is.
- /10/ Orsz. Lt. Urbaria et conscriptiones Fasc. 29. No 43.
- /11/ U. i. Hto Lad H.H. No. 9. anno 1715. A község bírása Tarai Márton.
- /12/ Csányi Ferenc : Lapok Somogy megye multjából 1889 a 15 l. A pannonthalmi bencések ügyében készült kimutatás szerint Varjaskér mint a gróf Harrach féle uradalom tulajdon szerepel.
- /13/ Veszprémi püspöki Lt. Acta et fragmenta visit. Fasc I. A kánoni vizsgálatról felvett jegyzőkönyv szerint 1743 -ban Varjaskér mint Hunyady birtok szerepel.
- /14/ U. i. Acta et fragmenta Visit. Fasc I. Domestica visitatio comitatus Simigh. 1743. "Hic etiam estra pagum ruderosa partim disiecta antiquissima stat ecclesia a memoria hominum suq patrocinio s Pauli, an apostoli, an vero eremitae, non constat, recognoscitur locus tamen sine ulla devotione habetur" l. még hozzá u. i. Visitatio canonico districtus Següsd 1748. p. 205 et sg. Megvan a Szentpáli plébánia levéltárában is.
- /15/ U. i. Calendarium almae dioecesis Vesprimiensis.
- /16/ Literati Fülöp kir. adórovó jegyzéke 1534-ből - Literati Fülöp kir. adórovó által kiállított jegyzékben Varjas /Varjaskér 12 portája Torök Balinté. Szentpál 6 portája Sulyok Balázsé. Ezt a Literati féle összeírást, amelyet 1550-ben megismételt a porták összeírásának könyve tartalmazta. A kamarai levéltár őrizte és a birtokigazolások céljaira kivonatokat adott belőle - Okányi egy ilyen kivonatot talált, de közelebbit nem tudott róla. Ez a liber portarum valahol lappang. Az összeírás kivonatait Karád urbéri szerződése alkalmával Bajzáth püspök használta fel. A kivonatokat 1749-ben márc. 26-án Pozsonyban Kákonyi Ferenc kamarai registrator állította ki. L. Áll. Lt. Kaposvár Regulae urbarialis Karád, továbbá Okányi Pál Somogy megye a török hódoltság korában c. értekezését a kaposvári főgimnázium 1891 évi évkönyvében.
- /17/ L. főntebb a 9 sz. fejezetet.
- /18/ Keszthely részbirtokosa és nagyobb részt ott is lakott. 1637-ben már szerepel - Leveleit Keszthelyről keltezi. 1648-ban megkapja a kiskomáromi vár főkapitányságát. Mar most az is lehetséges, hogy Esterházy Pál nem a volt Gyulafi birtokból, hanem Pethó Lászlótól vagy utódaitól szerezte meg Szent Pált. /Iványi Béla ny. egyet. tanár közléséből/
- /19/ Orsz. Lt. Urbaria et conscriptiones Fasc. 38 No 20 a 1695.
- /20/ u. i. Urbaria et conscriptiones Fasc 46 No 66.

A két község fekvése.

Történelmi megemlékezéssel kezdjük a fejezetet. Szentpálon és Varjaskéren egyaránt az a hagyomány él, hogy a török pusztulás után egyik község sem a régi helyén épült fel.

A varjaskéri hagyomány úgy tudja, a régi község ott fenn a dombon a mai községtől nem messze állt. A hagyományt azzal a gondolat-tal támogatják, hogy a községnek a templom körül, vagy annak köz-elében kellett feküdnie, mert az emberek szerettek minden időben a templom közelében megtelepedni. Az 1743-évi egyházlátogatói jegyző-könyv azt mondja: A falun kívül, de hozzá közel áll egy elhagyott, nagy romos tornyu templom. /1/. A mostani község nem is esik annyira közel a meglevő templomhoz, hogy nyugodtan ne mondhatnánk távol-ságát a mostani faluhoz nem egészen szomszédosnak. A távolság a fér-fiak becsülése szerint legalább 1 kilométer. A hagyomány a mai köz-ség elejét jóval északabbra teszi a mostaninál, vagyis az egyházlá-togatási jegyzőkönyv felvétele idején a távolság a templomrom és a község között nagyobb volt mint ma. Mondhatjuk ezért, hogy a két köz-ség nem ugyanazon a helyen feküdt.

Szentpálnál is így áll a dolog. A fentebb említett jegyzőkönyv is arról beszél: Van a községen kívül egy romos templom, de a köz-ségben is van egy kis sártemplom. Nyilvánvaló a régi plébániatemplom nem a mai templom helyén állott. A jegyzőkönyv a helyet nem jelö-li meg. A hagyomány a gyulawezi nevet emlegeti. Ott a föld mélyén talált vaskulcs, épület téglá, edény cserepekből következtetik. Mi a szelistyé nevű dűlőre gondolunk. Fekvése megfelel településnek. Itt a kertek aljában van. A dűlő saláv nyelve egyesek szerint tele-pülési hely, mások szerint kis ház, vannak akik irtás földnek for-dítják. Ugy érezzük mégis csak a települési helyet akarja megrögzi-teni. Ilyen magyarázat mellett a régi község helyét akarná megörö-kíteni, mert 1690-ben a területen talált 7 ház a jövevény jobbágyok-kal azt mutatja, hogy a hely a volt község területe.

Akármit áll is a dolog, annyi bizonyos, hogy Szentpál és Varjas-kér a 17-ik század végén és a későbbi idehozott népelemet a mai két község területén tömörítette össze egy szerves falu alakjában.

Mindkét falu egyenes vonalban párhuzamosan haladó hosszú hássor-ból áll. A két hássort Tótszentpálon a nyugati soron a Lábodi csa-pás, a templom és az iskola helye szakítja meg. A keleti soron a házhelyek folytonossága a Varjaskérré átmenő uton- amint itt mond-ják- a közön törik meg. Varjaskéren is ilyen az utca. Itt a keleti sár megszakítás nélkül halad. A nyugati folytonosságát megszünteti a két községet összekötő általjáró, a köz.

A házak Szentpálon is, Varjaskéren is a sorban úgy helyezkednek el, hogy maguk mögött széles utcát hagynak. Szentpálon a hássorok vége északról a Nagyberembe fullad. Itt megszűnik. Délről a volt jobbágyok telkei és a volt kántorföldek állják útját a végét nem érő terjeszkedésnek.

Az utca főbb közlekedési vonaltól távol esik. Csömend 6, Kéthely 8 km távolságra van.

Varjaskéren szintén megvan az egyenes széles utca. Délről a pa-rasati birtok akadályozta az utca növekedését. Északról a település ideje alatt a mai rét még víz alatt állt. Nem lehetett az utcát to-vább vezetni, mert a mai első házig csónakon lehetett a berekből feljutni.

Szentpálon is gondot okozott a víz. A nyugati utcasor 10-12 há-za helyén csak 1912 után kezdtek építkezni. Nemcsak azért, mert ház-helyekhez ekkor jutottak hozzá, hanem azért is mert a ház építéshez szükséges területek nem voltak elég szárazak. Innen van, hogy régen

felülről számítva az első a Hosszu János /gyurós/ féle ház volt. Látszik is a régi temetőbe felvivő ut irányára ma is.

A déli falu végen a 18 napos lakások /3/ megépültek ugyan, de azok is gondot okoznak gazdáiknak vízáradások, vagy nedves esztendők idején.

A két község közelsége régen meghozhatta volna az összeépülést. A köztük lefolyó vízlevezető árok és annak nedves környéke, továbbá a Nagyberék vizének szabályozása előtt a Balaton felől lenyomuló víz elháríthatatlan akadályt jelentett.

Tótszentpál települése /4/ tehát nem utcás, mint például Kéthelyé, hanem vízmenti. A község helyének kiválasztását befolyásolta az új telepesek szláv lelki alkata, akik szerették ezeket a vízmenti területeket. Aztán amint láttuk a vizrajzi fekvését hozzá tesszük itt még a gazdasági körülményeket is. Nem volt kívánatos, hogy a különben is kevés szántóterületből településre is foglaljanak le művelésre alkalmasabb részeket.

A gazdasági viszonyok és térviszonyok később a lakosságot az utcák fejlesztéséhez vezették. Régen a két község között a közlekedés a falu déli részén bonyolódott le. Ha valaki fogaton akart egyik faluból a másikba eljutni, le kellett mennie a község egész hosszában, s onnan újra fel a másikba. Kettős fáradságos munka volt a nehezen járható, sáros uton. A bajon úgy segítettek, hogy a két község utcáscsrait alkalmas helyen a múlt század hatvanas éveiben általmenő uttal áttörték. Az összekötő utat "köz"-nek nevezték el.

A mai korcsma és az ovoda között korábban bozótos, gondozatlan terület feküdt. A község központjában a helyzet így nem maradhatott, ezért szántófölddé alakították át. Felső részéből a megejtett rendezéssel kapcsolatban a múlt század hatvanas éveiben a szükség parancsára kialakították az egysoros Kis utcát, amelynek nevét a legutóbb Jókai utcára változtatták. Később az idők folyamán rendezés történt. A telek északi, be nem épített részét eladták házhelynek. Ezeken épült fel a mai Tancsics utca déli házsora.

Az első világháborút követő háztelek és földreform törvények végrehajtásaként 1924 és 1925 között megnyitották a régi temető helyén az Új, ma Petőfi utcát, majd 1947 -ben a Szabadság utcát. Mind a háromnak az a jellegzetessége, hogy a fő utcával, a Kossuth Lajos utcával párhuzamosan halad. Rövid, egyenes vonalú település. Az utcák délről a mezőbe torkolnak, északról a Kéthelyre vezető ut közvetítésével összekapcsolódtak a Kossuth utcával. Ezért beszélhetünk Somogy-szentpálon utcahálózatról.

Kiegészítésül megemlítjük még, hogy a Kossuth Lajos utcának egy részében a nyugati házsor magasabb szinten fekszik mint a keleti. Jelenleg nem olyan feltűnő mint egykoron. Ezért ezen a részen nem is lehet árkot nyitni. A víz az utca közepén folyik tovább. A leszaladó esőt kísérő homok lassan erősen feltöltötte. A régiek azonban jól tudják, milyen volt a helyzet, s milyen nehézséget jelentett teherrel megrakott szekereknek az udvarokra való felvontatása /5/.

Varjaskérnek is van újabb települése. A község egyetlen utcavonalában folytatódik mintegy 2 km. távolságban dél felé az utolsó varjaskéri háztól. 51 házból álló kisközségnek is mondhatjuk. Részben kétsoros település. A keleti házsorok az utca egyik felében magasabban fekszenek mint a nyugatiak. Találhattak volna alkalmasabb terepet is annak idején. A hivatalos használatban Varjaskér- Árpád utca a neve. A nép nyelvén Kisperjésnek hívják.

A népi névadáshoz az élet humora adta meg az alkalmat. Tóth Pál /pávcso/ terjedelmes térfogatu varjaskéri ember volt. A Nyírben szőlőbirtokos. Innen nem itálosan, de jó kedvében szokott hazatérni. Dravetz János új telepes az új terepen kapott házhelyet 1922 körül

a temetőtől délre. Amikor hazát építette Tóth Pál általmenőben a munka és munkások láttára és felvidítésára elkezdte dalolni: Kinn lakom én Kisperjésen a pusztai karámban....kezdetű, akkoriban divatos nótát. Ugyanezt tette a később érkezett új lakókkal is. A név rajta maradt az új településen /6/.

Varjaskér 4 km távolságra esik a csömendi köves uttól.

Jegyzetek

A két község fekvése fejezethez

- /1/ "In Varjaskér grandis ecclesia cum turri ruderosa et desertor et stat proxime extra pagum"
- /2/ A két község elhelyezkedésének multbéli hagyományairól szóló közléseket Bogdán István /botlek/, Pekete Sándor /kolodánc/, Mikics Márton /bráv/ Bogdán György /szekeres/, Huszár István, Lengyeltóti István /csenor/ Bera István és sokan mások elbeszéléséből vettük. A hagyomány a községben általános.
- /3/ A köztől északra eső négy és délre az utolsó házig terjedő terület a régi házas zsellérek lakóházainak helye.
- /4/ Az utcák elhelyezkedését a 60 év körüli férfiak mind ismerik.
- /5/ Lengyeltóti Istvánné /csena/ személyes tapasztalásból ismerte.
- /6/ Dravetz István közvetlen élményei voltak.

970

II. Somogyszentpál fekvése

Somogyszentpál község a Greenichtől számított keleti hosszúság 17 26 30 és az egyenlítőnél számított keleti szélesség 46 37 40-46 38 között fekszik annak a nagy homokválynak nyugati felső oldalán, amely a Balatonnál a somogyi Nagyberekkel kezdődik és egészen a Dráváig húzódik. Északról Balatonfenyves, keletről a táskai berek, nyugatról a sári patak a sári berekkel és a sári dombokkal, délről a csömendi erdő és szántók határolják. Voltaképpen nem is egy, hanem két községből áll. Az 1929-ben egyesített régi Tótszentpálból és Varjaskérből. Nemcsak az egyesítés tényéből, de a dolog természetéből folyólag is a két község néprajzát együttesen tárgyaljuk. Annál könnyebben tehetjük, mert a két községet csak kis patak választja el földrajzilag egymástól. Nyelviileg, gondolkodásban lelkiületben mindkét falut közös származásu illyrnek nevezett délszláv utódok lakják.

Somogyszentpál a legutóbbi időkig a forgalomtól, a nagy világtól meglehetősen elzárt terület volt. Még az 1925.-évi közigazgatási tájékoztató /1/ /Áll. Lt. Kaposvár/ is azt írja róla "minden forgalomtól távol fekszik".

Érezzük, most várnák olvasóink a néphagyomány, vagy emlékezések alapján vázoljuk meg a két község multját. Nem szívesen valljuk meg, nem áll módunkban, mert a községek lakói erre vonatkozólag semmiféle megemlékezést nem kaptak elődeiktől. Találgatásokba nem akarunk bocsátkozni. Csak az látszik igen valószínűnek, amit mondogatnak a férfiak, hogy se Somogyszentpál, se Varjaskér nem a középkori romokon épült újra. Történelmi fejtegetésekbe nem akarunk bocsátkozni, mert nem községi monográfiát akarunk írni, hanem a község népének életrajzát. Legyen elég itt annak megemlézése, hogy Szentpál, Varjaskér is a XIII. századból való község. Ha időközben a két falu el is pusztult, a hódoltság végén itt talált és később ide érkezett lakosság a régi községek nevéhez nem nyult.

A hagyományt illetően akár mint álljon is a dolog, annyi bizonyos, hogy Szentpál és Varjaskér a XVII.sz. végén az itt talált és a későbbi idehozott népelem a mai két község területén tömörült össze egy szerves falu alakjában.

Mindkét falu egyenes vonalban párhuzamosan haladó hosszú házsortól áll. /2/ A két házsort Tótszentpálon a nyugati soron a Lábodi csapás, a templom és az iskola helye szakítja meg. A keleti soron a házhelyek folytonossága a Varjaskérré átmenő uton amint itt mondják- a közön törik meg. Varjaskéren is ilyen az utca. Itt a keleti sor megszakítás nélkül halad. A nyugati sor folytonosságát megszünteti a két községet összekötő általjáró, a köz.

A házak Szentpálon is, Varjaskéren is a sorban úgy helyezkednek el, hogy maguk mögött széles utcát hagynak. Szentpálon a házsortok vége északról a Nagyberetekbe fullad. Itt megszűnik. Délről a volt jobbágyok telkei és a volt kántorföldek állják útját a végét nem érő terjeszkedésnek.

Az utca főbb közlekedési vonaltól távol esik. Csömend 6, Kéthely 8 km távolságra van.

Varjaskéren szintén megvan az egyenes széles utca. Délről a paraszti birtok akadályozta az utca növekedését. Északról a település ideje alatt a mai rét még víz alatt állt. Nem lehetett az utcát tovább vezetni, mert régen a mai első házig csónakon lehetett a berekből feljutni. A falu északi szélén fekvő rét esős esztendőben ma is vizenyős.

Szentpálon is gondot okozott a víz. A nyugati utcásor 10-12 háza helyén csak 1912 után kezdtek építkezni. Nemcsak azért, mert házhelyekhez ekkor jutottak hozzá, hanem azért is, mert a ház építéshez szükséges területek nem voltak elég szárazak. Innen van, hogy régen felülről számítva az első ház a Hosszu /gyurós/ féle ház volt. Látszik is a régi temetőbe felvivő ut irányja ma is.

A déli falu végen a 18 napos lakások megépültek ugyan, de azok is gondot okoznak gazdáiknak vizáradások, vagy nedves esztendők idején.

A két község közelsége régen meghozhatta volna az összeépülést. A köztük lefolyó vízlevezető árok és annak nedves környéke, továbbá a Nagyberek vizének szabályozása előtt a Balaton felől lenyomuló víz elháríthatatlan akadályt jelentett.

Tótszentpál települése tehát nem utcás, mint például Kéthelyé, hanem vízmenti. A község helyének kiválasztását befolyásolta az új telepesek szláv lelki alkata, akik szerették ezeket a vízmenti területeket. Hozzátehetjük itt még a gazdasági körülményeket is. Nem volt kívánatos, hogy a különben is kevés szántóterületből településre is foglaljanak le művelésre alkalmasabb részeket.

A gazdasági viszonyok és térviszonyok később a lakosságot az utcák fejlesztéséhez vezették. Régen a két község között a közlekedés a falu déli részén bonyolódott le. Ha valaki fogaton akart egyik faluból a másikba eljutni, le kellett mennie a község egész hosszában, s onnan újra fel a másikba. Kettős fáradtságos munka volt a nehezen járható sáros úton. A bajon úgy segítettek, hogy a két község utcáit alkalmas helyen a múlt század hatvanas éveiben általmenő úttal áttörték. Az összekötő utat "köz"-nek nevezték el.

A mai kocsmá és az ovoda között korábban bozótos, gondozatlan terület feküdt. A község központjában a helyzet így nem maradhatott, ezért szántófölddé alakították át. Felső részéből a megéjtett rendezéssel kapcsolatban a múlt század hatvanas éveiben a szükség parancsára kialakították az egysoros Kis utcát, amelynek nevét a legutóbb Jókai utcára változtatták. Később az idők folyamán rendezés történt. A telek északi, be nem épített részét eladták házhelynek. Ezeken épült fel a mai Táncsics utca északi házsora.

Az első világháborút követő háztelek és földreform törvények végrehajtásaként 1924 és 1925 között megnyitották a régi temető helyén az Új, ma Petőfi utcát, majd 1947-ben a Szabadság utcát. Mind a háromnak az a jellegzetessége, hogy a fő utcával, a Kossuth Lajos utcával párhuzamosan halad. Rövid, egyenes vonalú település. Az utcák délről a mezőbe torkolnak, északról a Kéthelyre vezető ut közvetítésével összekapcsolódnak a Kossuth utcával. Ezért beszélhetünk Somogy-szentpálon is utcahálózatról.

Kiegészítésül megemlítjük még, hogy a Kossuth Lajos utcának egy részében a nyugati házsor magasabb szinten fekszik mint a keleti. Jelenleg nem olyan feltűnő mint egykoron. Ezért ezen a részen nem is lehet árkot nyitni. A víz az utca közepén folyik tovább. A leszaladó esőt kísérő homok lassan, erősen feltöltötte. A régiek azonban jól tudják, milyen volt a helyzet, s milyen nehézséget jelentett teherrel megrakott szekereknek az udvarokra való felvontatása /3/.

Varjaskérnek is van újabb települése. A község egyetlen utcavonalában folytatódik mintegy 2 km távolságban dél felé az utolsó varjaskéri háztól. 51 házból álló kisközségnek is mondhatjuk. Részben kétsoros település. A keleti házsorok az utca keleti felében magasabban fekszenek mint a nyugatiak. Találhattak volna alkalmasabb terepet is annak idején. A hivatalos használatban Varjaskérnek Árpád utca a neve. A nép nyelvén Kisperjésnek hívják.

A népi névadáshoz az élet humora adta meg az alkalmat. Tóth Pál /pávcső/ terjedelmes térfogatu varjaskéri ember volt. A Nyirben szőlőbirtokos. Innen nem italosan, de jó kedvében szokott hazatérni. Dravetz János új telepes az új terepen kapott házhelyet 1922 körül a temetőtől délre. Amikor házát építgette Tóth Pál általmenőben a munka és munkások láttára és felvidítésére elkezdte dalolni: Kinn lakom én Kisperjésen a pusztai karámban kezdetű, akkoriban divatos nótát. Ugyanezt tette a később érkezett új lakókkal is. A név rajta maradt az új településen /4/.

Varjaskér 4 km távolságra esik a csömendi köves uttól.

Jegyzetek

Somogyszentpál fekvése fejezethez

/1/ Áll. lt. kvára, Kaposvár. Közigazgatási tájékoztató.

/2/ A két község elhelyezkedésének multbeli hagyományairól szóló közléseket 1956 májusában beszélték el Bogdán István /botlek/ Bogdán György /szekeres/, Lengyeltóti István /csena/, Fekete Sándor /koledánc/, Huszár István, Mikics Márton /bráv/, Huszár, Bera ötvenes évkorabeliek, Bogdán István hetvenen felül, Fekete Sándor nyolcvanon felül levő azóta elhunyt férfiak. Szekeres, Bogdán, Lengyeltóti hatvanon felül lévő életkoruak. Szerintük Somogyszentpál község a mai Gyulveszi dűlőben feküdt volna. Állításukat arra alapozták, hogy szántás közben ott mélyen a földben edénycserepeket, vaskulcsot találtak, és még egyéb maradványokat, amelyek emberi településre mutatnak.

Mi azt az állítást, hogy a két község új helyen épült fel, elfogadjuk. Van a veszprémi püsp. lt.-ban egy egyházlátogatási jegyzőkönyv 1743-ból, ez azt mondja: "Varjaskéren van egy nagy templom. Tornya romos. A falun kívül, de hozzá közel". Ma kb. egy km távolságra van a templomrom az utolsó varjaskéri keleti sorban lévő háztól. Akkor messzebb esett, mert a falu kisebb volt. A templom a falun kívül volt és van. Mi valljuk, hogy a régi község fenn feküdt a templom mellett, s nem lenn a mocsaras láp szélén.

A somogyszentpáli tanuságtétel így hangzik: Itt is a falun kívül van részben romos, részben összeomlott templom, emberemlékezetet meghaladó idő óta. Szt Pál tiszteletére épült. Vajon Szt Pál apostol, vagy remete Szt Pál tiszteletére emelték, nem lehet tudni. Semmiféle vallásos ténykedés nincs benne. A faluban ezenkívül van egy rendes istentiszteletek végzésére szolgáló oratórium.

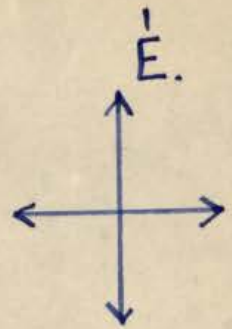
Megvizsgáltuk, hogy volt-e itt a pálosoknak kolostora? Megállapítottuk, hogy nem volt. A templom e szerint nem szerzetes templom, hanem plébános templom volt. Vagyis körülötte emberi település, község volt. Az értékes tanuságtétel jelezte. Veszprémi püsp. lt. Acta et fragmenta Visitationis Fasc I. A 48 oldalt tartalmazó füzet hátirata: Die 8 julii 1743 Domestica visitatio Cottus Sumegh parochiarum per V. A Diaconos Ladislaum Solmossy parochum Karad et Joannem Franciscum Domaniczky par Szilhiensem facta.

/4/ Dravetz János 78 éves gazda beszélt el 1958 május 12. /Azóta meghalt/.

/3/ Lengyeltóti Istvánné Niklai Anna mesélte el, mint egykor szemlélője ilyen nehéz teherszállításnak 1959 február 23.-án.

Somogy-szentpál utca-hálózata.

- Lakott területet jelent.
- határ a két falú között.
- ősi település határa.

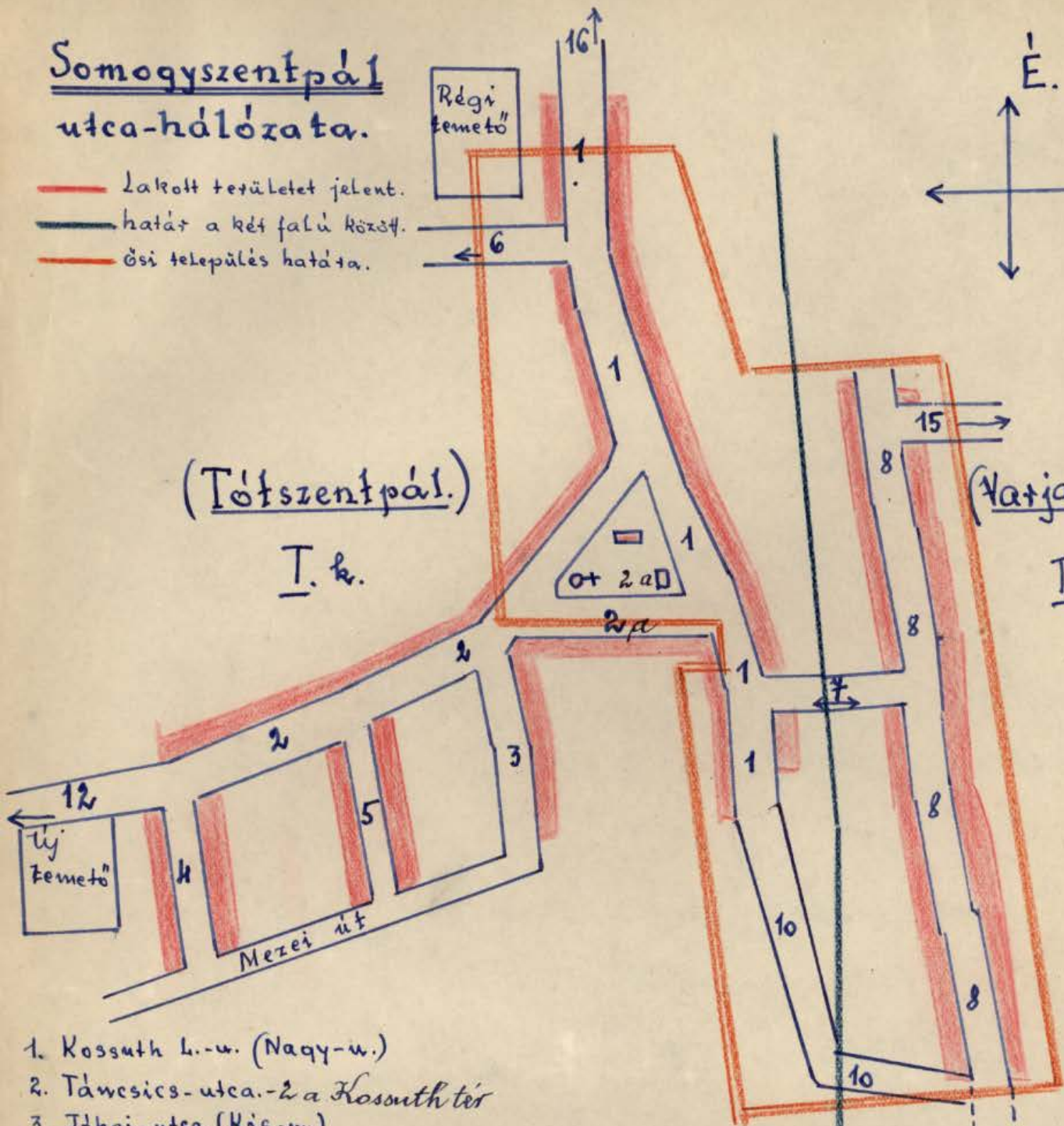

(Tótszentpál.)

I. k.

(Hatjaskér.)

II. k.

1. Kossuth L.-u. (Nagy-u.)
2. Táncsics-utca.-2 a Kossuth tér
3. Jókai-utca. (Kis-u.)
4. Petöfi-utca. (Új u.)
5. Szabadság-utca.
6. Lábodi-v. Beta-csapás
7. "Köz". (Újabb út a két falú között.)
8. Ady E.-u. II. k. (Hatjaskér)
9. Árpád-utca. (Kisperjés.)
10. Eredeti út a két falú között.
11. Út Hatjaskér és Kisperjés között.
12. Út Kéthely felé.
13. Út Csömend felé.
14. "Szliváni" csapás.
15. Út a mezőbe. ("Mekotai" csapás.)
16. Út a Nagyberék felé. ("Bisztravodai" csapás.)

Régi
temető
Rov.

Új
temető

(Kisperjés.)

14 →

A szentpáli
ház típusok

IV

A falu képe

A somogyszentpáliak az előbb leírt terepviszonyok között építették fel községüket. Az erre szánt területet hosszú keskeny parcellákra, telkekre osztották fel. A házakat a telkek északi sarkában úgy helyezték el az utca vonalán, hogy a telkek északi mesgyéje és az utca vonala derékszöveget alkossanak. Az épületek a telkek hosszában feküdtek. (A ház külső képe ilyen volt: a kor technikai műveltségének megfelelő módon elkészített sárfalra rárakták a négy dülő oldalas tetőt.^{1.}) A lakóház kicsi volt és szobából, konyhából és kamarából állott.^{1.}

A lakóház után a telkek hosszában következett a gazdasági rész: Az istálló, amelyet legtöbbször keskeny köz választott el a lakóháztól. Mellette állott a pajta, néha a veteményes kert, a szérüs kert.^{2.} Később, amikor már jobb helyzetbe kerültek, a jobb módúak az egész udvart keresztben fekvő másik pajtával lezárták.^{3.} A most felsorolt épületekkel szemben a telkek déli oldalán helyezték el a sertés és tyúkólat, kutat, esetleg vermeket.^{4.}

Az udvar után a beltelek következett, Lícium élő növény választotta el a külső telektől. Az udvarnak az utca felől kerítése nem volt. Szabadon járhatott bárki az udvaron ki és be. Ahol a terepviszonyok megengedték, a telket árokkal választották el az utcától.^{5.}

A lakószoba négyszögű, alacsony helyiség volt kis ablakkal, egyfelől az utcára, másik felől az udvarra. A mennyezete fából készült, mégpedig kemény fából. Fejszével vagy toporral keskeny deszkákat faragtak, mert fűrész még nem volt. A mennyezet gerendáinak közeteit ezekkel töltötték ki. Hogy a fal színétől el ne üssenek hig sárral vonták be és bemeszelték.

A lakószoba mellett kapott helyet a konyha. Amolyan kicsi, sötét helyiség ablak nélkül, az élelmiszerek elkészítésére. A füst vagy az ajtó fölött a padlásán vágott résen, vagy a két részre, egy alsó és felső részre osztott, külön is nyitható ajtón keresztül távozott a helyiségből. A konyhából a szobába közvetlenül nem lehetett átlépni, hanem csak a pitvaron át az udvar felől.

A kamrát a konyhától közfal választotta el. Mindenes raktár volt.

A lakóház falai sárból készültek. A megépítésnél községbeli-eink három módszert ismertek. Az első és a legrégebb a sövényfonásos ^{6.} technika volt. Ilyen módszerrel építették meg az első templomukat 1725-ben. ^{7.} Ilyen volt a plébánia épülete ^{8.} is, továbbá az iskola ^{9.} helyesebben a tanító lakása.

Ez idő szerint ⁽¹⁹⁶⁴⁾ Somogyszentpálon vesszőfonásos ház nincs. A legutolsó Rovák Bertalané volt ^{10.} de itt sem az egész épület, hanem pusztán a közfalak. Gazdasági épület van még néhány ^{11.}

Falubeli-eink a fecskerakás ^{12.} szerint is építkeztek. Olcsósága miatt hamar elterjedt. Ma még néhány épület hirdeti életét. Felismerése nem könnyű, mert később itt is alkalmazták a deszka-járamot. ^{13.}

A harmadik fajta sárház a tömésfal ^{14.} Anyaga ugyanaz mint az előzőké. Elkészítési módja más. Jelenleg nádfödeles házaink mondhatjuk mind tömésfal, sőt cserepes házaink is vannak ilyenek. Ha a munkások jól végzik dolgukat, s a falak jól kiszáradnak, a gazdák véleménye szerint a tömésfal vetekszik a téglafallal. A falak szilárdságának, a nedvesség kiküszöbölésének biztosítására újabban a lakóház alapját a föld színe fölött fél méter magasságig a falat is téglából rakják. A tömés csak a szigetelő lemezek ráhelyezése után kerül a téglára. Több ilyen háznál az épület falát észak felől egész hosszában téglával bélelték. Így biztosították élethosszát, mert könnyebben dacolt az idő viszontagságaival. ^{15.}

A háztetők építésénél nagyobb változatosságot találunk, mint a falaknál. A vesszőfonásos házak teteje az ollós szelemenes tető volt. ^{16.} Természetes, hogy a legrégebb házaknak ilyen volt a teteje. Másként kontyos tetőnek is nevezik. Egy-két öreg házat találtunk ilyen tetővel. ^{17.} Gazdasági épületeken többfelé látható.

A tetőépítés továbbfejlődését mutatja a kontyos tető rokona, az üstökös tető. Jellegzetes vonása, hogy a szelemen ~~es~~ végén három szarufa nyulik a csucsfal alá, amely fél sátor alakú tetőt hordoz. Ma 76 nádfedeleles ház van a faluban. Abból 25 üstökös tető. Az új építésekkel és átalakításokkal elsősorban az üstökös tetejű házak tűnedeznek el. A falu érdekes színét veszíti.

A falu külső képe erős változásra ment át, amikor a szelemen ^{kontyos} tető szerkezet építéséről áttértek az ugynevezett nyerges tetőre. Népünk a szelemen ~~nélkül való tető szerkezetet~~ szabad tetőnek ^{nyerges}

hívja. A régi tetővel szemben csak két egyenes sarka van. A szememen helyett meg összecsapolt szarufák lépnek, amelyeket kakasülések fognak össze.

A nyerges tetőnek kétféle alakja van. Az egyik fajta csak a homlokzatig ér le. A csucsfalak tűzmentes tűzfalal 15-20 cm.-re nyulnak a tetősík fölé. Ilyen a mi házaink teteje az idősebb téglala¹⁸. és a megújított nádfedeles házakon.

Van olyan lakóépület is, amelyen a nyerges tető átnyulik a homlok falon. Kissé takarja is. A tető két szélét deszka zárja le. A mi ácsaink zsámozott üstöknek nevezik.

Az utóbbi években igen divatos lett a csüngő tető. A köznyelv "svajcer" tetőnek mondja. Voltaképpen nem más, mint a nyerges tető meghosszabbított alakban. Gyakorlati értéke, hogy megvédi a falat az esőviztől, mert a lejjebb nyújtózkodó tetőrész a vizet a faltól kissé távolabb bocsátja le. Az utolsó évtizedek tömésházait is ilyen tetővel látják el. Legújabbán a csüngőtető helyett téglapárkányt alkalmaznak.

A házak tetőkérdéseivel foglalkozván szóvá kell tennünk a "pitvarok"-at is. A "pitvar" /pitvar/ a lakóház szerkezetében nem más mint a tető meghosszabbítása. A szarufákat a széles eresz alá eresztik, úgy hogy a tető belső oldalán fődött folyosó alakul ki alattuk. Hogy a szarufák le ne szakadjanak faducokkal, vagy téglaoszlopokkal támasztják alá. Kettős célt szolgálnak: Védik a falat az esőviztől, teret nyújtanak bizonyos termékek ideiglenes tárolására¹⁹. bab, dió+ szárogatására, kukoricafosztásra, helyet adnak a padlás feljárójának. Meleg napokon itt pihen a család. Az étkezést is itt végzik el. A "pitaros" házak kedves ékessége a mi falunknak, s általában sokfelé a vármegyében a falusi házaknak.

Az összeállított tetőre régen úgy kötözték föl a léceket. Később kezdték felszegezni. Utána az épületet befödtek. A fedőanyag kiválasztásában a helyi viszonyokhoz igazodtak az építkezők. Szalma vagy nádzsopot használtak. Szalmazsopot tudott a gazda készíteni a maga körében. Nádat talált a Nagybereken.¹⁹

A téglá nagyobb mérvű használatával megjelennek a téglából épült,²⁰ de még előbb a cseréppel fedett házak. A cserép először a zsopot szorította ki. Egpár évvel ezelőtt még két szalmazsupos ház volt a faluban. Az első cserepes parasztházakat az 1866.-évi

varjaskéri nagy tűzvész után kezdték építeni.²¹ A cseréppel való fedés nehezen honosodott meg. Később a körülmények alakulása mind általánosabbá tették. Ezidő szerint két fedőanyagot használnak: a cserepet és nádat. A nádat csak a régi tetők javítására. Új tetőt náddal nem fednek. Nemcsak tűzveszélyessége, hanem a beszerzés nehézsége miatt is. A nagyberek lecsapolása után nehezen jutnak nádhoz.

Leírások

A falu körében

1. ~~Az épület hosszában a telek hosszúságában~~
jelölt
2. Személyes megfigyelés alapján.
3. Elyen rajta látható Várjaskéren. Varga Lándor (leíró), Pandur István (benca) 110 hárszám és Horváth Viktor (centa) udvarában. 17 hárszám a-
latt.
4. Fehete Lándor (holedáne), Harangos Imre és sokan
mások közlése után
5. A három új utcában mindenütt van árok. His-
perjében Lengyel János és Franasics Ferenc házai között. Pandur István
nével, a többi területen ~~nével~~ ^{nével} van. Szentivánon a kö- körmives és a su-
rón ~~alul~~, valamint a tanács háztól északra ~~szint~~ csapás között
felváltva részen ~~nével~~ ^{egyet} János utcaiban, vala- rom. A
mint a Kossuth Lajos utcában a tanács háztól a kö-
ig van. ~~adé~~ Várjaskéren a körtől északra ~~eső~~ utca
részen ~~nével~~, a többiben van.
6. A veszélyforrás ház így kelet: Először elkerü-
tették az építendő ház falvázat, alácsukta ma a beton-
vázas házaknál. A gerendák közeit befújták fűrfa-
galy gallyakkal, rehettyével, nyírfaággal. Erre csapták
ra a nedves sárat. Száradni hagyták, majd újra megis-
mételték az eljárást mindaddig amíg a fal megfelelő
vastagságot nyert. A falakra aztán feltették a kontyos
tetőt. Ezt az eljárást kellett választaniuk, mert gorda-
ságos volt. A határból meghozták a fát, a kerékből
a nádat, sárat helyben találták, a fonalashoz szükség-
es anyagot megkapták a határból.
~~A fűszerkeresés fal építés módja ez: a kivárt víz-
zel jól meglocolt, szalmával, vagy szálas törlekkel be-
vert s lóval megtörött, megfeszített földet,~~

A falu képe - fejezethez

7 A montpáli plebánia st. Az 1748. évi egyházi-
törvényi jogokról. Concordia Ecclesiarum

8 Kaposvári ill. st. Descriptio parochiarum
1774

9 H. i. Descriptio ludimagistorum 1774. Ha az
említett körzések ilyenek voltak, a megemlékezés
bármi se lehetett hiábavaló.

~~En ismertetést a montpáli városi főbíró
később ismerte. A legutolsó Kovács Bertalané
volt~~

10 Zabodi János (Buján) Kovács rokona 1943-
ban részt vett a ház lebontásában. Így emlékszik
az épületre.

11 Székely György istállója (Szabad-
sing utca) és Francsis Ferenc istállója (Kispey-
késztől) során az utolsó ház

12 A fesskerakásos fal építési módja az
a kivárt vízzel jól megerősített, szalmával, vagy
szálas törekekkel kevert s lóval megtörtött, meg-
porhanyított földet lapos gombócok alakjában
a fal szélességének megfelelően egymás fölé
rakták. A falrészt szarvadni hagyták. A meg-
száradt falrészeket ásóval egyenesre faragták.
Utána az eljárás addig ismételték, amíg a fal-
gyanther el nem jutottak.

13 Nagy Imre háza a Kossuth ház ut-
cában fesskerakásos. Az építési anyag és a falak
hullámos vonala árulja el. - (Salánci hegy-
mátyók Fekete István / pipes / Kossuth ház ut-
ca házáról azt állítják, fesskerakásos.

14 A tömésfal, a falu melyben
sártömés a fesskerakásos módosítása. Az eljárás
"a következő": a megporhanyított földhöz, nem
adnak annyi vizet, hogy túl legyen, belőle hanem
csak annyit, hogy nedves legyen. Az elkészített földet
deszkavilnyekba (itt kalodának mondják) dobálják.

hegy

K

A falu képe fejezetek

saládi/hagyományok. Felette István (pripes. Kossuth u/29 sz) házából állítják, hogy fesskerakass. Nagy Imre lakásán az építési anyag is a falak hullámos vonala árulja el ugyanent.

16 A épület két fala előtt, vagy ké-sőbb a mestergerendán állott az ágyasfa, vagy a-mint itt mondják az olókade nevezett vastag gerenda. Erre rakták fel a ragfákat. Cseréjogta a ragfákat a lécezés. Az olók köre helyették el a selemennek nevezett vastag gerendát. A selemenne rakták aggatták a ragfákat, a-melyeket lécek kötöttek össze.

17 Ilyen pl. Sombor Imre szabó háza.

18 A Kossuth Lajos utca 100 sz. ház tete-je ilyen szabónak. ~~de van még több is. Ugyan ilyen~~ Slosszu Sándor (gyermek) háza is.

19 ~~Kanyik László ponyháznak és Nagy Imre lakásának mennyezetét Kossuth Lajos u. 69 szám alatt.~~

√ Lábrodi Ignác

19 Dió, bab, keukorica aritdoára, mi-lőtt a darálóba vin-tek.

20 1930-ban 40 téglaház volt Sontfalon ma 58. - 1920-ban Sontfalon 21, Várjaskéren 5. - 1900-ban Sontfalon 11.

21 Rósa Imréné sz. Bogdán Margit köz-lése. Nagy apja tette kerék alá ma is meglevő háza-kat Várjaskéren. ~~At 25 sz. ház. Példáját mások is követték. Nagy Bogdán András (pányász) ^{a nagy} Jádán nagy Ignác háztulajdonos elődje. A két ^{ketős} aszfaltos ház tulajdonosa.~~

22 Övegy Rósa Imréné Várjaskéren (229 sz) és Len-ner Korbély (u. i.) Slosszu Mátétól (jáspra) megvá-sárolt 272 sz háza. - 1930-ban Sontfalon 34, Várjaskéren 20 cserépes ház volt.

23 ~~Felette László elbeszélése után. - A há-~~

~~Slosszu Mátéoné költése Beke Veronika költése, akinek a szerencsétlenül járt lányka huga volt.~~
rom paster körül eppite Varga Jánosé (kuró) Várjasker 110 sz

101 második Pándur Istvánról u. i. 115 sz., a harmadik Horváth Viktoré (szenté) u. 17 sz. - A lovak elköltésének

~~24 Hosszu Mártonné Beke Teronika közele, aki irak a keresetlennél kényka hinga volt.~~ eseteit Fekete bándor (kolodane) mesélte el

24 Fekete Lándor közele.

25 Hosszu Mártonné Beke Teronika közele. A keresetlennél járt kényka hinga volt.

26 Bogdán Jenő ácsnak öreg apja esetet mesélt el amely kivánatosai tette diktomásai okobalól hét ↓ (lopás) helyiség összeranjítását.

27 Személyes összeranjítás alapszám.

970

V. T e l e p i t é s

19. — 39. p.

A fejezet címe talán nem fűdi egészen a tartalmát, mert a településnek csak egyik oldalát, a népesedési jelenségeket nézi. Azt, hogy miként alakult ki Tótszentpál és Varjaskér mai lakossága. A település fogalmába beletartozik a falukép, az építkezés, a terepen való elhelyezkedés. Mindezeket más fejezetekben tárgyaltuk. A tárgykör gazdasági, szociális vonatkozásával "Földművelés" cím alatt külön fejezetben foglalkozunk majd.

A XVII. sz. végén, 1690-ben Sankó Miklós után Pethő Lászlót találjuk Tótszentpál birtokában /1/, akitől hamarosan Eszterházy kézre került /2/ és meg is maradt a 270 esztendőn át.

1690-ben hat házra apadt le Tótszentpál lakossága, vagyis a település elnéptelenedett. Nem volt elegendő ember, aki a földet megművelje. Ezért ezen a területen is kellett gondoskodni a gyér lakosság, a hat ház népének kiegészítéséről, hogy az élet megindulhasson. A feladat nem lehetett könnyű, mert Szentpálon még 1720-ban is akadt megműveletlen terület /3/. Azonfelül új területet is kellett foglalni, mert a rendelkezésre álló kevés szántóföld nem tudta volna a gyarapodó lakosságot eltartani. Ez a szempont is sürgette a munkaerők toborozását, a telepítést. Meg is történt. A szentpáliak 1767-ben nyíltan beszélnek a település megtörténtéről. /4/

A kezdeményezéshez hozzájárult azokra az időkre jellemző eset is. Sankó Miklós varjaskéri földesur kegyetlenül bánt jövevény jobbágyaival. A jobbágyok nem bírták a nagy robot viselését, 1696-ban egyszerűen átjöttek a szomszédos Eszterházy herceg birtokára /5/ Tótszentpálra. Hányan lehettek, kik voltak, senki sem jegezte fel.

A telepítés részleteiről a tényen kívül nem szólhatunk. Egységes eljárás, törvényes intézkedés nem volt. Minen földesur a maga lehetőségével szervezte meg. A Megyei Levéltárban erre adat nincs. Nem is várhatjuk, hisz a vármegye önálló működését egy évtizeddel később tudta megkezdeni.

A plébánia levéltárában is hiába kutattunk. Az anyakönyvekben mindenesetre volt erre vonatkozóan feljegyzés. Nagy kár, hogy éppen az első kötet elveszett.

A nehézségek ellenére is fényt akartunk deríteni községeink életének erre a nagy jelentőségű eseményére, ezért kénytelenek voltunk rendelkezésünkre álló más forrásanyaghoz nyulni. Ilyen szándékkal átvizsgáltuk a kaposvári Állami Levéltár "Conscriptiones" Összeírások jelzetű anyagát. /6/ Ezek az irások igaz adózási adatokat őriztek meg. Számbaveszik a megye községeit adózás szempontjából /7/ Lajstromozzák az adózó jobbágy-családfők nevét, vagyoni helyzetét, adózás alá eső tárgyait. Pontosan tudják az összeírás évét.

Az említett lajstromok áttanulmányozása után az említett tényekből akarjuk megállapítani Tótszentpál harmadik telepítési kezdetét.

A különböző keltezésű kimutatásokban a többiek között néhány olyan hangzású családnév is fordul elő, amelyek később is meg-

ismétlődnek. További vizsgálódásunk során azt vettük észre, hogy az újra és újra visszatérő nevek valójában nem mások, mint az 1695 és 1699-évi lajstromokban található családfők neveinek megismétlődései, variációi. Ebbéli megállapításunk után az összeírásokat egybevetettük a Szentpálon most élő régi családok neveivel. Az összehasonlításból több családnév azonossága tűnt ki. Azt kellett tehát mondanunk, hogy az 1695 és 1699.-évi adóösszeírásokban először előforduló, a későbbiekben újra meg újra visszatérő családfői nevek Tótszentpál harmadik számú telepesei. Állításunkat az a tény igazolja, hogy a családnévek állandósága történelmileg bizonyos. Megvan t.i. a letűnt 270 év alatt a családnévek megszakítatlan folytonossága. Az adóösszeírásokban ezek az állandó, a törzsökös családnevek:

Bula Farkas	1695	Gerencsér Mihály	1699
Bula Tamás	1695	Horváth György	1699
Horváth Mátyás	1695	Horváth András	1699
Babodi Pál	1699	Hodorics Mihály	1699
Bogdán Tamás	1699	Horváth Pál	1699
Bogdán Péter	1699	Horváth Péter	1699
Fekete János	1699	Kovács Pál	1699
Fekete Miklós	1699	Posza György	1699

Az 1695-évi lajstromból csak azokat a neveket vettük át, amelyek abban az időben valamennyi összeírással történt összehasonlítás után szentpáli eredetre mutatnak. /Bogdán, Bula, Horváth Péter/. A varjaskériket külön tárgyaljuk.

Az előbb felsoroltakon kívül természetesen már állandó jelle-gű háztartások is szerepelnek a kimutatásokban, mégsem foglalkozunk velük, /8/ mert előttünk ismeretlen okok miatt községeinkből eltűntek. Míg a ma élő szláv utódokra vagyunk tekintettel, amikor a szentpáli és varjaskéri elődökkel foglalkozunk.

Az bizonyos, hogy az előbb kimutatott nevek viselői mikor fizettek először adót. A tényből azonban nem következik, hogy akkor érkeztek új helyükre. Sőt azt kell mondanunk, hogy korábban itt voltak már. Nemcsak az 1690-ben itt találtak, nemcsak az 1696-ban a község területére átlépők, hanem az utánukjöttek is. Ismert dolog ugyanis, hogy a telepedési engedélyekben a földesur és a vármegye három évi adómentességet biztosított a jövevényeknek. Azért azok, akik először szerepelnek az összeírásokban, legalább három évvel előbb ide érkeztek. Az itt találtakkal együtt megszervezték a községet. Így érthető meg, hogy 1699-ben már bírája is volt a községnek. Sőt az akkori körülményekhez viszonyítva gazdaságilag is jó helyzetben éltek.

Hogy a három telepedési részlegben hányan és kik vettek részt, nem tudjuk megmondani. Az összeírók számára nem volt irányadó ki, mikor és honnan jött a telepes. Előttük az a szempont volt irányadó, hogy a megvizsgált jobbágnak vagyoni helyzete megüti-e az adóértéket, vagy sem. Pörös Miklós /kikos/ úgy hallotta az öregektől, hogy Eszterházy herceg 12 családot hozott volna. A hagyomány nem valószínűtlen.

Társadalmilag a misera plebs contribuens", az adózó népelemhez tartoztak. Többségükben jobbágyok, 25 háztartásban. A lakosság számarányához viszonyítva elég sok a zsellér. /9/. Szám szerint 8 családfő. Mind házatlan. Ez annyit jelentett, hogy a házzal rendelkező jobbágygal egy fedél alatt laktak, mert az adólajstrom külön megnevezi a családfőt. Nevük legnagyobb részét ugyanolyan hangzásu, mint a jobbágyoké. Három Bula, egy Bogdán, egy Horváth, egy Posza. Az egészben három az eddig ismeretlen név, két Pandur és egy Gorlicz. Ez a körülmény arra enged következtetni, hogy a zsellérek legalább rokonok, esetleg testvérek voltak. Szántóföldet nem kaptak, mert a kevés földből nem jutott, vagy még nem határozták el magukat a jobbágy sorsra. Itt a rokonok között lakást kaptak. Az erdőirtások meg jó munkaalkalmat nyújtottak. Honnan jöttek, nem tudjuk. Talán a többi telepessel együtt érkeztek.

A Rákóczi-féle felkelés után nagyobb számban jelennek meg bevándorlók az adóösszeírásokban Szentpálon. Az ember majdnem azt hinné, új településről van szó. Dehogy. Az új vándorok nyom nélkül eltűnnek a faluból. A régi telepések megmaradtak.

A településsel kapcsolatban tisztázni kívánjuk a bevándorlók nemzetiségét is.

Az 1965-évi adóösszeírás szerint Tótsszentpál és Varjaskér öszszekapcsolt illyr község. Az 1743.-évi egyházlátogatási jegyzőkönyv továbbmegy. Megállapítja, hogy a lakosok nyelve az illyro croata /10/ vagyis illyr horvát. Más szóval azt jelenti, se nem sokacok, se nem bunyevácok, nem is szerbek, vagy szlovénok, hanem ma úgy mondjuk délszlávok. Hozzáfűzi még a jegyzőkönyv: " Van köztük néhány magyar is".

A közigazgatási hatóság közreműködése mellett 1748-ban megtartott egyházlátogatás, mondjuk mai nyelven hivatalvizsgálat, minden megszorítás nélkül azt mondja: a somogyszentpáliak fajra és nyelvre nézve mind horvátok /11/. A varjaskérieket itt külön nem említi, de az 1743.-évi egyházlátogatás, amint előbb említettük, róluk is ezt mondja.

A két falu népe a magyar nyelvhasználat szerint tótnak /12/ mondja magát. A környékbeli falvak is így hívják őket. Láttuk az előbbieken, hogy a felvidéki szávokhoz semmi közük sincs. Tótoknak mondja azokat is a magyar beszéd, de azok szlovákoknak nevezik magukat.

Ide kívánczik annak megbeszélése is, hogy honnan jöttek a megszálló idegenek? Itt is azt kell mondanunk, amit fentebb az egész településre mondtunk: nem tudjuk. Erre nézve még hagyomány sem él a község lakói között. Teljes a bizonytalanság. Megkíséreljük névelemzéssel az eredményrejutást. Idegen országokból nálunk letelepedett idegenek ha származásukról beszélnek, régi országuk után, ahonnan jöttek, németeknek, olaszoknak stb. nevezik magukat. Ha ezt az emberi eljárást esetünkre alkalmazzuk, így beszélhetünk: a szentpáli telepések tótoknak mondták és mondják magukat, mert Tótországból költöztek át. Ez az országrész a régi Szlavónia volt /13/. Így elfogadhatjuk azt

a véleményt, vagy ha tetszik, azt a feltevést, hogy a szentpáliak ősei Szlavóniából költöztek ide.

A családnevek vizsgálata más egyébre is megtanít. Somogyszentpálon és Varjaskéren ma is élnek családok, mint: Lengyeltóti, Lábodi, Niklai, Babodi, akik Somogy megyei községek nevét viselik. A falusi nép szokása, hogy a más vidékről ide származottakat nem vezeték névén jelöli meg, hanem a helyről, ahonnan jött. Posza József ezelőtt 22 évvel Szenyérről költözött ide. A faluban mégis mindenki Szenyéri Jóskának hívja. Így hozták magukkal ideérkezésükkel a felsorolt családok nevüket is. Így lettek Kanizsáról, Buzsákról, Lengyeltótiról, Szentpálról, Babodról, Lábodról, Nikláról, Varjaskérről, Kisberényről, Kanizsai, Varjaskéri, Szentpáli, Niklai, Buzsáki, Babodi, Lengyeltóti, Lábodi stb. nevű családok. A nevek azt árulják el, hogy mely községből származtak viselői. Következtetésünket történelmi tények is igazolják. Az 1965.-évi kamarai összeírás szerint Varjaskér, Nikla, Kisberény, Szentpál, Sárd, Buzsák illyr községek. /14/ Lengyeltótiban is sok szláv eredetű család lakott, de sok illyr horvát is. Jankó János ezt írja: Lengyeltótiban olyan erős horvát telepítést találunk, amit az 1880 és 1890.-évi népszámlálásból még csak sejteni sem lehetett. /15/ Ő ott-jártában 19 Horváth nevű családot talált a faluban. Babod valamikor Lengyel birtok volt. Érthető, ha onnan is szivárogtak be horvát telepések. Lábod ott van Nagyatád közelségében. Valamikor Horvát és Nagy Atád volt. Ebből lett a Nagyatád. Azon a vidéken is voltak szláv szórványok, onnan jöhettek ide. Kanizsán /Kiskanizsán/ Rácز város néven külön községrész volt. Innen többen kirajzottak a szomszédos Somogyba. Még Kaposvárra is jutott belőlük. A megyéből az elszórtan élő szláv csoportokból szívesen gyülekeztek olyan helyre, ahol fajbéli véreik többen laktak. Eszterházy nádor állása elég biztosíték volt számukra, hogy földesuri hatalma alatt nyugodtan élhettek. Szentpál tehát nemcsak külső, hanem belső bevándorlásnak is eredménye, amelynek fő fészke Somogy megye.

Régen azt tartották, hogy a név kifejezi a nemzeti hovatartozást is. A mi két községünkben ez a felfogás nem igazolódik. Vannak nevek, mint pl: Pandur, Kovács, amelyek a magyar és horvát nyelv közös kincse. Ámde mit keresnek az ilyen törzsökös magyar nevek, mint: Fekete, Gerencsér, Hosszu, Csuka, Rab, Pörös, Szabó, Varga, Antal. Elszlávosodott magyarok? A lehetősége nincs kizárva ebben a tiszta szláv községben. Egy-két eset előfordulhatott, de kilenc, esetleg több talán sok lett volna, hogy az áthasonulás befejeződjék. 150 éven át a nemzeti nyelv nem jutott szóhoz a templomban. Ha 10 család akadt volna, gondoskodás történt volna lelki igényeik kielégítésére. Itt adósok maradunk a válasszal, mert nem találunk rá magyarázatot, hogy takarhat kimondottan magyar név szláv személyt?

Az első telepítési korszak kb. 1725.-évvél lezárult. Az utána következő két évtizedből annyi a bizonyos, hogy a század közepéig 3 háztartással lett több a község lakossága.

A veszprémi püspökség levéltárából hozzájutottunk olyan irathoz, amely jelentékenyen segít bennünket kitűzött célunk felé. Az i-

rás a tótszentpáli plébánia 1748-évi egyházlátogatása. Az eljárás végén összeállították a hivek kataszterét. Felvettek benne minden katolikus vallásu embert. A szempont lelkipásztor volt. Nem voltak tekintettel senki korára, nemére, társadalmi, vagy gazdasági helyzetére. Belekerült mindenki, aki a helyi plébános lelki gondozása alatt állott. Itt a gazdasági helyzet hullámzása nem jelentett változást. Hozza ezért a teljes népességet és nemcsak az adózókat, mint az összeírások.

Megvizsgáltuk a községnek előbb mondott szempontból összeállított lakosságát a település szemszögéből is. Kitünt, hogy mindazok a családnevek benne vannak, akiket a község megalapítóinak megjelöltünk, de azok is, akik utánuk csatlakoztak hozzájuk. A község életének első évtizedeiben tehát megvan a közös ősöktől való leszármazás valósága. A lakosság számban megnövekedett, de nem annyira külső bevándorlás, mint inkább természetes szaporodás révén. A régi családfők itt következnek. A nevek mellett álló számok azt jelzik, hogy 1748-ban hány ilyen nevű család élt a faluban. Babodi 1, Bogdán 1, Bula 3, Fekete 4, Gerencsér 4, Horváth 3, Kovács 3, Lábod 1, Lengyeltóti 3, Niklai 2, Pandur 5, Posza 4, Pörös 1, Rab 1, Radó 1, Tóth 1. Az összeállítás olyan kimerítő képet ad a faluról a település szempontjából, hogy érdemesnek találtuk részletes ismertetését. /16/

1748-ban Tótszentpál 61 házból állott ugyanannyi háztartással. A családok száma 101 volt. 33 háztartásban egy család élt egyedül, huszban kettő, hétben három és egyben négy család élt egy kenyéren, összesen 406 személy.

A községben a férfiak voltak többségben a nőkkel szemben. 216 férfi volt és 190 nő.

Egyes családokban a házastársak között nagy korkülönbséget találtunk. Egy-egy család fordult elő ahol 35, 30, 23, 19, 17 esztendőtt tett ki ez a szám. Öt családban 15, egy családban 13, két családban 12, nyolc családban 11, egy családban 10 év választotta el egymástól. Az alacsony évszámokat fel sem vettük. Ha a háztartásban a család feje kidőlt, az apa helyébe nem az idősebb fiú, hanem az anya lépett elő a család fejének. A nők kisebb létszámát részben a gyermekágyi lázzal próbáljuk magyarázni. Azt hisszük még sem ez volt az igaz ok, hanem a tüdővész. A nők gyengébb természete nehezen tudott ellenállni a vésznek. A nagy berek közelsége, a sok köd, a nyirkos levegő jó melegágya volt a betegségnek. Jellemző az a tény, hogy ezen a téren jelentékeny a javulás, de még máig sem ~~sz~~ sikerült teljesen kipusztítani. A szakembereknek ma is sokszor nem kis gondot okoz a védekezés.

A plébánia anyakönyveiből összeállítottuk azok számát, akik a halálozási anyakönyvek megállapítása szerint tüdővészben pusztultak el 1874-től 1883-ig. Számuk 24. 1895-től 1903-ig 23-an pusztultak el Tótszentpálon.

Az életkor jóval alacsonyabb volt a mainál. A 216 férfi közül 165 érte el a 40 évet, 21 az ötvenet. Az életkort befolyásolta a nyomoruságos lakás, a gyenge táplálkozás. Nem tudom, hogy a mocsár közelségének nem volt-e benne része! Bél Mátyás azt írta, hogy a sok szél a levegőt tisztán tartotta.

A nők életkora még alacsonyabb volt, mint a férfiaké. 190 közül 158 élt negyven évet, 24-a negyven és ötven év között pusztult el, a későbbi évekre mindössze 8 maradt. A korábbi halálozásba közrejátszott az említetteken kívül az a körülmény is, hogy a szlávoknál a nők erős testi munkát is szoktak végezni.

Tíz éves átlagban összeállítottuk korszerint Somogyszentpál lakosságát. A táblázat figyelmes tanulmányozása sok érdekes megfigyelésre ad módot.

Férfiak		Nők	
Átlagos életkor évei	Végösszeg	Átlagos életkor évei	Végösszeg
1-10 évig	65	1-10 évig	48
11-20 "	52	11-20 "	49
21-30 "	34	21-30 "	37
31-40 "	19	31-40	24
41-50 "	22	41-50	24
51-60 "	14	51-60	6
61-70 "	6	61-70	1
71-80 "	1	71-80	-
81-90 "	1	81-90	1
91-100 "	2	91-10	-
	216		190

Az 1767-évi urbéri rendezés alkalmával négy olyan családfő jutott telekhez, akiknek nevével eddig nem találkoztunk. A többiek nagyobb része benne van az 1748-as összeírásban. Az idők folyamán mind a négynek nyomaveszett. A század második felében egyébként alig akadunk új telepésekre.

A négy új telepesen kívül érdeks népességi jelenséggel találkozunk itt még. Két házatlan és 17 házas zsellér szerepel az adózók összeírásában. Ez a körülmény szükségessé teszi, hogy foglalkozzunk a zsellér kérdéssel is. Ki volt a zsellér? A rendi világ másik adózó rétege /17/ a jobbágyon kívül. A kettő között nem társadalmi, hanem jogi megkülönböztetés állott fenn. A jobbágyot helyhez kötötte a telek. A zsellérnek nagyobb jogai voltak. Innen érthető, hogy 1699-ben Posza Márton személyében /18/ közülük került ki a község bírása. A jobbágy volt telke, a zsellérnek rendszerint nem. A zsellér szabadon választotta munkaadóját, a jobbágy nem. Az örökös jobbágnál a telek az örökösre is átszállt mindaddig, amíg kötelezettségének meg tudott felelni. A zsellér lakhatott vagy más házában

mint bérlő külön háztartásban, vagy közösben, ha alkalmazott volt a jobbágnál. Azonban lakhatott az uraság által részére a saját birtokán kiutalt házhelyen is. Ezek voltak a házas zsellérek, szemben a házatlanokkal, akik másnál laktak. A szentpáli zsellérek közül kettő volt házatlan zsellér, aki szentpálias neve miatt valószínűleg családi kapcsolatban állott a jobbágyokkal és 17 házas. /19/ Az utóbbiaknak a földesur a mai Kovácsműhely és mai varjaskéri összekötő ut valamivel feljebb eső területén adott házhelyet. A zsellér, mint előbb mondtuk, szabadon költözködhetett. Megesett azonban az is, hogy a földesur a jobbágytelkek mellett a házhelyen kívül 1-2 hold szántóföldet is adott. Szentpálon is ez történt. Kilencnek volt három és fél, négynek kettő, négynek 1 2/4 és egy-egy pozsonyi mérőre való földje. /20/. Így ezek beléptek a falu közösségébe. A helyzetet tehát Szentpálon nem az urbéri rendezés eredményezte, mert már nagyobb részük évekkal előbb ott lakott. /21/ Nevük után ítélve a zsellérek régi jobbágy családok ivadékai, akiknek nem jutott föld. A zsellérek kisméretű földhöz juttatása a mezei munka menetének mindenestre történő biztosítása volt. Ha sürgős mezei munka adódott, sok munkaerőre volt szükség. Megtörtént, hogy a robot napszám nem volt elég, vagy már kimerítették, napszámber mellett a kis földes zsellérek bármikor igénybevehetőek voltak. Általános kötelezettségük volt: mindenki fizetett földje után kilencedet, egy frt. árendát, és adott: "18 napi szolgálatot". A nép ma is 18 napos házaknak nevezi a kapott föld területén épült házakat. A jobbágyokra rótt egyéb terhek alól mentesek voltak. Megyei és állami adókat ők is fizettek. Ezért az urbariumokba az ő nevüket is felvették. A jobbágyok közül 1767-ben 40 volt negyed telkes, 20 fél helyes. /22/ Az előbbieknél nem volt szükségük rájuk. Maguk is kényelmesen el tudták látni 6 holdas szántójukon a tennivalójukat. Akadhatott néhány fél helyes gazda /13 holdas/ aki néha rájuk szorult. Azt hisszük azonban, hogy keresetet inkább a helybeli és szomszédos nagybirtokokon találtak. /23/ A helybeli fiatalok az öregek emlékeztetése szerint munka hiányában 18-20 éves korukig is játszottak.

Tanulságos volna, ha figyelemmel kísérhetnők a zselléreknek a községből való ki és bevándorlását. Egyetlen támaszpontunk a családnévek elemzése volna. Ezzel se sokra mennénk. Sőt az látszik, mintha a szentpáli zsellérek ragaszkodtak volna a családi kötelékekhez, s az egyetlen zsuppolást leszámítva nem mentek munkára más vidékre /24/. Igaz, hogy a község határára tulnyelvi nehézségek is akadályozták volna érvényesülésüket.

/25/ Az 1771.-évről is van összeírásunk a veszprémi püspöki levéltárban a szentpáli és varjaskéri lakóokról. A XVII. századbeli alapító családok nevei mind megtalálhatók benne.

Ezekután együttes összefoglalást akarunk adni a település egész lefolyásáról.

Három csoportba osztottuk az itt megtelepedetteket.

Az elsőbe tettük a községet megalapítókat.

A második csoportba a XVIII. sz. folyamán bevándoroltakat foglaltuk össze. Ezek Somogyszentpál törzssökös családjai 1701-től 1800-ig.

Tehát idetartoznak:

Pörös János 1701	Orsz. lt. Urbaria et conscriptiones Regni Fasc. 29. No 43.
Lengyeltóti Péter 1712	Kaposvári Áll. lt. Conscriptiones C" 49.
Niklai István 1712	Ui.
Tóth János 1720	Ui. 53.
Rab Mátyás 1748	Veszprémi püsp. lt. Visitatio canonica districtus Següsd 1748
Lábodi György 1748	Ui.
Hodorics Pál 1748	Ui.
Berta György 1757	Sztpáli pléb. lt. Anyakönyvek I.k. A keresztelési részben. 1757 okt. 5-én gyermekét keresztelték.
Reichter Mátyás 1788	Ui. II k. 1788 okt. 2.-án szerepel a neve.
Csuka András 1788	Ui. 1788 okt. 18.-án fordul elő a neve.
Kovács Ferenc 1762	Ui. II. k.
Horváth Tamás 1720.	Kaposvári Áll. lt. Ö: 53.
Horváth Sándor 1795	Sztp. pléb. lt. Anyakvek II k. 1795.

A III. csoportba kerültek a régi családok, akik a múlt század elejétől a rendi világ megszűnéséig kerültek községünkbe.

Jónás István 1809	Sztp.pléb. lt. Ker. akv. III k. 1809 jan. 24.
Gnics János 1818	Ebben az évben esküdött meg Niklay Magdolnával. Kereszt. anyakv. Esketési rész.
Sisika Pál 1817 okt. 22.	
Beke János	Több Beke család élt. Egyiknek keresztnevét nem irták be 1817 febr. 3.-án
Beke Mihály	Ennek neve is kereszteléssel kapcsolatban fordul elő 1826 május 23.-án.
Androsics István 1828	Kaposvári Áll. lt. Conscriptio Regnicolaris
Huszár Vida 1848	Sztpáli pleb. lt. IV. k. Kereszt. anyakvek I rész 1848 jun. 3.

Van még néhány régebbi hangzású családnév is. Mégis kénytelenek voltunk mellőzni, mert a hozzátartozók nem tudtak közelebbi felvilágosítást adni.

Ha most a régi világ leírása előtt a település egész lefolyását jellemezni akarjuk, azt kell mondanunk, hogy a XVIII. sz. elejéig mutatkozó kis élénkség után lassu ütemű mozgolódást jelent. Mit is keresett volna a világ elzárt eme kis helyén újabb és újabb népelem érkezése? Pusztán a földművelésből a régi jobbágy is nehezen tengette életét. Keresetet jelenthetett volna a halászat, de az mellékfoglalkozás volt. Ahhoz nem is értett mindenki. Csak igen keveseknek nyújtott teljes életbiztosítást. Erdőgazdálkodás itt nem folyt, az erdőket régen kivágták. A nádvágás a község lakóinak megélhetését segítette, de önmagában nem volt elég. Lehetne beszélni a méhészetéről. Ez még kevesebb bevételt jelentett. Jövedelmet hozhatott volna az állattenyésztés, ha nem állt volna olyan alacsony fokon. Annakelőtte a szegényes jobbágysors, utána meg a napszámos, meg cseléd kenyér, ami itt várhatott rájuk, nem hívogatta nagyobb számban az élni akaró embereket Szentpálra vagy Varjaskérre. Ingatlant nem szerezhettek, maguk a gazdák is sokszor a kényszerhelyzet miatt váltak meg tőle.

Alábbi táblázatunk azoknak idejövételét mutatja, akik 1848-tól az első világháború végéig lettek Somogyszentpál lakosai.

Bera Pál	b	Négyföldes puszta	1849	asztalos A volt jobbágy és urasági földek megosztását végző mérnökökkel jött Mellékneve: lakos.
Matusek János	b	Csömend	1872	
Horváth János		Ismeretlen helyről	1859	
Bosnyák József	b	Boronka	1880	Mellékneve: begezi.
Mayer János		Somogyvár	1904	
Pasztusics István	b	Buzsák	1904	
Molnár József /busa/	b	Gajcs puszta	1902	A b betűvel jelöltek idegenből benősültek.
Barcsárics Vendel	b	Buzsák	1904	Az adatokat az érdekelt családok, vagy azok utódai mondták el.
Világos István		Égenföld	1910	
Horváth József		Bukógát	1911	
Czobor István		Táska	1912	
Kanyák László		Marcali	1912	
Berta János		Kéthely	1914	
Szabó Mátyás		Jalus /Horvát orsz./	1919.	

Ezt és a következő két táblázatot e sorok írója személyes utánjárással állította össze.

A községbe történt bevándorlás után emlékezünk azokról is, akik alhagyták szülőfalujukat.

A rendi világban szabad költözködésről csak zselléreknél lehet szó. Amint fent említettük, erről nem tudunk.

A szabad költözködés bevezetése óta kisebb kivándorlások történtek. Egy részük nem sikerült.

Az első próbálkozás a múlt században történt 1885 körül. Niklay Miklósról és a Mikics testvérekre vannak még akik emlékeznek. Vendel és József /sztyepo/ családjukkal együtt Szlavóniába vándoroltak /26/. Az ottani lakosok barátságtalan viselkedése és a sok kőd miatt bekövetkezett rossz termések visszatérésre kényszerítették őket. Lakásuk kulcsát a kutba dobva visszatértek az anyaországba és Pusztaberényben telepedtek meg.

A második csoport 1906-ban távozott Felsőbüre /27/. Mindössze 4 család akiknek nevére a mostaniak nem emlékeznek. Annyit mondtak, hogy utána mentek ott lakó rokonaikhoz.

A század elején lábrakapott az Amerikába vándorlás láza. A két faluból 1906-ban törvénytelen uton néhányan kiszöktek. Másodszor 1910-ben törvényes uton távoztak utlevéllel. Az Észak-Amerikai Egyesült Államokban az Ohio nevű állam Acron városában találtak munkaalkalmat egy gumigyárban. Abban az időben ott is fellépett a munkanélküliség. Ezért pár évi távollét után vagy 30-an visszatértek. Körülbelül vagy 10-en kinnmaradtak végleg. Valamennyi kivándorolt nevét a templom telkével szemben álló Szentháromság szobor örökitette meg, amelyet közös költségen ők állítottak fel.

Az utolsó kirajzás 1928-ban történt. Ötvöskönyiba költözött Horodics Ignác /csutás/ Szabó Viktor /gyippán/ Jónás Mátyás, Bogdán István /ivócsi/ Bogdán Vendel /ivócsi/ Niklai István /míkola/ Bogdán István /ivócsi/, Niklai János /csángó/ /28/

Gazdasági vállalkozásukba időközben felmerült yáratlan pénzügyi zavarok miatt megfelelő tőke hiányában belábuhtak. Egy vagy kettő boldogult, a többi nagy szegénységben tengődött, szétszóródott a világban, s nem került vissza falujába.

E fejezethez az alábbiakban két kimutatást csatolunk még, igazolására annak, hogyan növekedett a régi Tótszentpál az elmúlt 270 év alatt. Az első magában foglalja Szentpál az idő szerint való valamennyi családját. A második az új településről szól. Az előbbiekben a családfők neve után olvasható számok azt mutatják, hogy az illető családból most hány él a községben. A kimutatásnak azért települést szolgáló jellege van.

A családfő neve	A családfő neve	A családfő neve	A családfő neve
Antal 2	Biczó 1	Czuczuka 1	Havanecz 1
Androsics 3	Bogdán 4	Dörnyei 2	Herman 2
Antics 1	Bogdán 2	Duduka 1	Hodolics 5
Álmos 2	Borsó 1	Fazekas 1	Horváth 9
Artner 1	Boskovics 1	Fábos 1	Hoss 1
Babodi 2	Bosnyák 3	Fátrai 1	Hosszu 2
Bali 1	Bódis 2	Fehér 1	Jagodics 1
Barcsánics 1	Bula 5	Fekete 9	Jónás 1
Bánsági 1	Csikányi 1	Gelencsér 1	Kanizsai 1
Bebics 5	Cseti 4	Guics 1	Karnyák 1
Beke 2	Csima 2	Hajba 1	Kánya 1
Bene 2	Csonka 1	Harmat 1	Kappel 1
Bera 1	Csuka 1	Harangozó 3	Kis Posza 3
Berta 5	Czobor 1	Kovács 6	Lázár 1
Lengyeltóti 6	Péter 1	Szakács 1	Világos 1
Lenkei 1	Pasztusics 1	Szekeres 1	Vörös 1
Matusek 3	Posza 11	Szabó 2	
Mayer 1	Pörös 2	Székely 1	
Mikics 2	Rádó 1	Takács 4	
Mohari 3	Richter 1	Tombor 1	
Mozsolics 1	Suszter 2	Ungi 1	
Nagy 3	Simon 1	Varga 5	
Niklai 2	Sisika 2	Varjaskéri 1	
Pandur 1	Sutarik 1	Vidák 1	

A második kimutatás azt a nagy bevándorlást szemlélteti, amely a két háboru végén falvainkban végbement, a népesedési vonalon jelentős változást hozott magával. Gondolunk arra a nagy átalakulásra, ami országszerte is megtörtént, de itt is éreztette hatását.

A házhely-akciók, a földreform, majd a nagybirtokok feloszlása következtében széles néprétegek megmozdultak, elhagyva régi tartózkodási helyüket és munkakörüket. Új otthont kerestek és az új kisbirtok testeken új életet kezdtek. A megváltozott viszonyok több új családot hoztak Szentpálra és Varjaskérre is. A megmozdulás nyomán keletkezett Kisperjés, a Szabadság, a Petőfi utca. Benépesedett a Táncsics és részben a Jókai utca. Idegenek költöztek az ófaluba

is, ha nem is nagy számban. Az egyesített Tótszentpál és Varskér új néven Somogyszentpál már nem a régi két falu.

A jövevények legnagyobb része a szomszédos pusztákról, vagy községekből való. Kevés a vármegye területéről és még kevesebb távolabb eső helyekről. Alábbi kimutatásunk erről számol be.

A szentpáli új telepesek

Honnan, mikor jöttek?		Honnan, mikor jöttek?	
Antics István	Pálmajor	Horváth György	Sárihegy 1930
Ágoston János	Kéthely 1944	Hoss Lajos	Kéthely 1948
Álmos Imre	Kéthely 1940	Jagodics Imre	Susán 1930
Álmos Lajosné	Kéthely 1940	Kánya János	Kéthely 1931
Bali Lászlóné	Nikla 1927	Kappel János	Hollád 1953
Bene Ferenc	Marcali 1943	Kovács Mihály	Kéthely 1929
Bene Józsefné		Lázár István	Susán 1924
Berta István	Sári pta 1952	Lenkei Jenő	Kaposvár 1936
Biczó Ferenc	Badacsony 1943	Mayer János	Susán pta 1925
Bogdán Márton	Táska 1930	Mohari Vendel	Susán 1957
Bognár István	Kéthely 1950	Molnár József	Susán 1926
Bognár Lajos	Pálmajor	Mozsolics István	Vörs 1946
Borsó Mihály	Susán 1922	Nagy Imre	Nemespáti 1921
Bódis István	Kéthely 1926	Pasztusics Ferenc	Buzsák 1946
Csákányi Ferenc	Nikla 1933	Péter István	Pálmajor
Cserti Gyuláné	Lenti 1941	Posza József	Szenyér 1942
Cserti Pál	Petesháza 1925	Simon József	Buzsák 1935
Csima Ferenc	Keleviz 1928	Szekeres Mihály	Ibafa 1927
Csonka János	Nikla 1928	Szűcs János	Nagyatád 1930
Csurai Sándor	Buzsák	Takács István	Kéthely
Csurai György	Buzsák	Takács Lajos	Kéthely
Czuczka József	Susán 1925	Tombor Imre	Marcali 1922
Dörnyei Ferenc	Táska 1957	Tóth István	Boczonád 1947
Fazekas Sándor	Kéthely 1927	Tóth Jenő	Gyóta pta 1943
Fábos Józsefné	Csömend 1936	Ungi János	Somogyjád 1948
Fátrai György	Nikla 1951	Varga János	Sári pta
Fehér Ferenc	Kéthely 1940	Varga József	Mesztegnyő 1947
Gelencsér Lajos	Kéthely	Varga Lajos	Buzsák
Hajba Kálmán	Boba 1935	Varga Sándor	Csömend 1925
Harangozó Imre	Susán 1924	Pintér György	Kéthely 1934
Harangozó Istvánné	Susán 1924	Székelyi Jenő	Lendvaujfalu 1926
Harmat György	Kéthely 1945	Dörnyei János	Táska 1959
Havancz Ferenc	Kéthely 1951	Berta József	Susán pta 1928
Hermann János	Rédics 1932		
Horváth György	Nikla 1930		
Horváth János	Sári hegy 1930		
Berta Sándor	Sári pta 1924		

A két öreg falu meggyökerezett lakóinak száma 193. A század eleje óta beköltözötteké 146. Nem kell külön jós tehetség annak megállapítására: belátható időn belül új Somogyszentpál jelenik meg a világ előtt, ha az ősi lakosság olyan arányban irtja ki önmagát, mint ma teszi.

II.

V a r j a s k é r

Amint az első fejezetben mondtuk, a mai Somogyszentpál két önálló, egymáshoz közeli szomszédságban fekvő község egyesítéséből alakult ki. Az egyesítés 1929-évben következett be. Addig minden földrajzi közelség ellenére egymástól független községi életet éltek. Nyelvük, szokásaik, népi jellegük azonos. Ugy gondoltuk a népesség kialakulását világosabban tudjuk bemutatni, ha a fejlődés folyamatát a régi községi keretbe állítjuk be.

A hosszú török megszállás után Varjaskér 1690-ben jelentkezik mint külön települési hely. Akkor is Sankó Miklós birtoka. Ebben a jogi helyzetben meg is marad 1726-ig. /1/ Akkor a Harrach grófi család kezére kerül. Utána 1733-tól a Hunyady bárók, majd grófok ülnek bele birtokába és meg is maradnak a legutóbbi évek nagy átalakulásáig.

1690-ben /2/ két adózó házból állt a község. Talán helyesebb, ha majornak mondjuk. Nem is élt önálló életet. Legalább is adózás szempontjából Tótszentpállal együttes kezelés alá került. 1699-ben /3/ már önálló községként szerepel külön bíróval.

A telepítést itt is mielőbb meg kellett kezdeni. Meg is kezdték. Az 1696 -évi esemény, amikor az új telepesek önelhatározásból elhagyták helyüket, legalább is arra mutat. Amíg a jövevények helyzetük tarthatatlanságát felismerték, bizonyos időnek kellett elmúlnia. Nem tullozzuk el a dolgot, ha idejövételüket 1694, vagy 1695 tájára tesszük. A részleteket itt sem ismerjük. Forrása-nyaggal a későbbi évekből sem rendelkezünk. Azért itt is a Szentpáléhoz hasonló módon az adókimutatások módszeréhez nyultunk. Ennek segítségével az összeírásokból megállapítottuk, hogy Varjaskér községet a következő családfelek alapították meg /4/:

Androsics Márton	1699	Hosszu Mátyás	1699
Androsics Mihály	1699	Rab Péter	1699
Hosszu Márton	1699	Varga Balázs	1699
Hosszu Farkas	1699		

Az első hat a jobbágy-társadalomhoz tartozott. Egyedül Varga Balázs házatlan. zsellér. Az 1695-ös összeírásból még hozzájuk számítottuk Szabó György jobbágyot is, mint aki a közös listán kétséget kizárólag varjaskéri volt.

A XVIII. sz. közepéig hat család telepedett meg e helyen. A községet alapító és törzsszökös családok mind szerepelnek az 1748-évi plébániai összeírásban /5/. Így 1 Antal, 3 Bogdán, 1 Horváth, 5 Hosszu, 2 Pandur, 1 Rab, 2 Szabó, 3 Varga nevezetű.

Varjaskérre vonatkozóan is összeállítottuk az 1748.-évi plébániai összeírásból /6/ a települési viszonyokat. A községben 1748-ban 236 személy lakott: 121 férfi és 115 nő. Itt is a férfiak vezettek, mint Szentpálon. 29 adózó házból állott a falu, ugyanannyi háztartással, abban 52 családdal. A családok száma azért

nagyobb, mint a háztartásoké, mert egy földél alatt több család is lakott együtt.

A házastársak nagy korkülönbsége Varjaskéren is fennállott. Egy esetben 22 év, három esetben 13 év, kilenc esetben 9 év választotta el a szülőket egymástól korban. Egyéb észrevételeink azonosak Szentpáléval.

Érdekes jelenség az, hogy az 1748-évi egyházlátogatás kimutatásában több olyan családfő neve is előfordul, ami a korábbi kimutatásokban nincs meg. A következőkben az 1767-évi urbéri összeírásban és az 1828-évi országos összeírásban mindenütt mindnyájan szerepelnek. Jele, hogy 1748 előtt is itt éltek.

Az életkort itt is összeállítottuk:

Életkor	Férfi	Nő	Összesen
1-10	41	35	76
11-20	23	32	55
21-30	24	25	49
31-40	10	12	22
41-50	15	10	25
51-60	4	1	5
61-71	1	-	-
71-80	-	-	-
81-90	1	-	1
91-100	2	-	2
Összesen:	121	115	236

Az 1767-évi urbéri rendezéshez /7/ a multhoz viszonyítva nincsen sok mondanivalónk. A háztartások vezetői legnagyobbbrészt a községalapítók és a törzsökös családok, illetve azok leszármazottáiból kerülnek ki. Van néhány egészen új jövevény is. Ezeknek a későbbi években nyoma veszett.

Az 1771-évi varjaskéri összeírást /8/ itt is csatoljuk. A társadalmi jelenségek ugyanazok, mint Szentpálon.

A tudományos álláspont az, hogy a XVIII. századdal a települések korszaka lezárult. A község kifejlődését az eddigi időig éltek végezték el.

Kik voltak ezek? Az itt következő összeállítás ezt mutatja ki.

A hármas beosztást itt is megtartottuk. Az alapítókat ismerjük. Most azokat a törzsökös családokat ismerjük meg, akik hozzájuk

csatlakozva a derék munkát 1701 és 1800 között elvégezték.

Pandur János 1701	Orsz. lt. Conscriptio Regni. Urbaria et conscriptiones Fasc. 29 No 43
Antal Máttyás 1720	Kaposvári Áll. lt. Ö:52
Horváth István } Horváth Balázs } 1720	Ui.
Niklai Miklós 1720	Ui.
Szávics Vida 1720	Orsz. lt. Conscriptio Regni Urbaria et conscriptiones. Lad K. Kg. - Áll. lt. Kaposvárő: 53.
Babina István 1750	Somogyszentpáli pléb. lt. Anyakvek I k. keresztelési rész 1750 febr. 5.
Ferkán András 176	Ui. 1760 jan. 29. Nevét Varjaskéri-re változtatta.
Berta György 1767	Orsz. lt. Tabellae urbariales 1767
Cseterics Sándor 1791	Somogyszentpáli pléb. lt. II.k. keresz- telési rész 1791 május 8.-án.
Mikics János 1789	Ui. 1789 jun. 12.

Régi családok. 1801-1848

Duduka Miklós 1801	Ui. III. k. 1801 okt. 23.
Vörös Mihály 1838	Ui. Esketési rész 1838 jan. 15.
Huszár Vida 1848	Ui. keresztelési rész. május 18.
Kis János 1828	Kaposvári Áll. lt. Conscriptio Regni

A régi társadalom keretébe tartozott a jobbágyon kívül a zsellér is. Varjaskéri vonatkozásban alig ismerünk valamit a zsellérek életéből. Feltűnő, hogy 1848-ig egyetlen házas zsellérről tudunk. A földesurnak volt elég ingatlana, s a zselléreknek még sem adott házhelyet. Nevük kisebb számban magyaros hangzású. Többségüké szentpális. Számszerint 1742 és 1767-ben hat-hat; 1718-ban 7; 1736-ban 15; 1751-ban 27; 1784-ben 38. /9/ Talán a földművelés megvizsgálása után többet tudunk.

A rendi világ megszűnése után több mint fél századon át szórva-nyos jellegűnek mondhatjuk a Varjaskérré történt beköltözést. Ötvenöt esztendő alatt 14. Azok közül is csak kettő volt gazda /Oswald és Gyanó/. A többi napszámos, vagy benősült.

A beköltözött neve	Honnan és mikor jött
1. Vidák István b	Segesd 1860
2. Jakab Vendel b	Somogysámson 1860
3. Rózsa János b	Balatonszárszó 1860
4. Gyanó Márton b	Táska 1888
5. Nagy Sándor b	Buzsák 1904
6. Sziliczi István	Kéthely 1910
7. Kovács József	Susán 1890
8. Gyanó Károly	Táska 1891
9. Oswald Mártonné	Táska 1904
10. Takács József	Kéthely 1910
11. Tomisa István	Nikla 1913
12. Takács György	Mesztegnyő 1914
13. Csizmadia Lajos	Kéthely 1915
Oswald János	Táska 1900
A b betűvel jelöltek idegenből benősültek.	Az adatokat az érdekelt családoktól, vagy azok utódaitól kaptuk.

A népesség alakulását összegezve napjainkban ezek a családnevek fordulnak elő Varjaskéren:
/ A nevek mögött a számok a családok összesítését mutatják. Az utolsó táblázat együttes kimutatása azoknak, akiket az élet az utolsó évtizedekben sodort a faluba/

Androsics	8	Lengyeltóti	3
Antal	2	Lennert	1
Babina	3	Lukics	1
Barcsánics	2	Mezei	1
Beke	3	Mihajlovics	1
Berta	1	Mikics	2
Biczó	1	Nagy	1
Bogdán	15	Németh	1
Böröcz	2	Niklai	6
Bubori	1	Nuznek	1
Budai	3	Oswald	1
Cserti	1	Papp	1
Cseterics	2	Pandur	1
Csonka	2	Panyák	1
Csurai	1	Pál	3
Dravec	2	Pálfi	1
Duduka	3	Péter	1
Epres	2	Pidás	1
Fábos	1	Pintér	1
Fekete	1	Posza	1
Gadányi	2	Purt	1
Gazda	1	Rab Sándor	1
Gelencsér	2	Rosenberg	1
Gyánó	3	Rózsa	2
Hodorics	1	Szabó	2
Horváth	4	Szávics	2
Hoss	1	Szilici	2
Hosszu	11	Szmlár	2
Huszár	6	Takács	2
Illés	1	Tomisa	2
Jagodics	1	Tót	2
Jakab	2	Tüttő	1
Kis	2	Varga	4
Komondi	1	Varjaskéri	1
Kovács	2	Vidák	1
Kredics	1	Vörös	1

Varjaskéri új telepesek

Név.

Biczó István	Gyulakeszi	1937	Panyák Vencel	Borsodnádasd
Böröcz János	B.berény	1934	Pál Antal	Sávoly 1936
Bubori György	Kéthely	1960	Pál Imre	Kéthely 1922
Budai István	Kéthely	1921	Péter Jánosné	Nagyszakácsi 1945
Budai István	Kéthely	1932	Purt Olga	Zomba 1934
Budai Jánosné	Nikla	1924	Pintér Sándor	Sörnye 1943
Cserti Mihály	Lentikápolna	1950	Pintér István	Táska 1950
Csonka István	Nikla	1924	Rózsa Sándor	Kéthely 1928

Név	Honnan, mikor jöttek	Név	Honnan, mikor jöttek
Dravecz Ferenc	Susán pta 1920	Sutarik Pál	Hosszumező 1925
Epres Antal	Fonyód 1938	Szilici László	Sári pta 1924
Francsics Ferenc	Gadány 1930	Szmlár István	Mezőcsokonya 1939
Fábos Vendel	Csömend 1938	Takács József	Kéthely 1928
Gazda Ferenc	Sári pta 1936	Tüttő Károly	Sári pta 1929
Gadányi Ferenc	Táska 1921	Vörös István	Böhönye 1939
Gazda József	Marcali 1921		
Gazda György	Sári pta 1929		
Horváth János	Seged 1936		
Horváth Pál	Libiczkozma 1930		
Horváth Imre	Csömend 1929		
Hoss József	Bpest 1946		
Illés Mihály	Sári pta 1934		
Jagodics György	Susán pta 1938		
Janka László	Kéthely 1960		
Kiss Vince	Kehida 1943		
Kiss János	Vonyarcvas- hegy 1958		
Komondi György	Kéthely 1936		
Kövési György	Kéthely 1947		
Kredics György	Sári pta 1929		
Lengyel János	S.sámson 1940		
Lennert Ferenc	Cserfekvés 1943		
Mezei János	Csömend 1943		
Mihajlovics Lajos	Ukrajna 1936		
Mikics Lajos	Táska 1950		
Németh Imre	Kéthely 1930		
Nuznek Ferenc	Csákány 1934		

J e g y z e t e k

"A telepítés " c. fejezethez

- /1/ Orsz. lt. Urbaria et Conscriptiones Fasc 46. No. 66. a, 1690.
- /2/ Ui. Fasc. 38 No a 1695. L. 1 sz. jzetet.
- /3/ Ui. Conscriptiones Regni Ht. oszt. a 1720. Lad. K. K. No 9. "Ö: imbecillitatem incola rum deserti seu inculti reperiuntur agri 13 cub. Poson." A lakosság elégtelensége miatt 13 pozsonyi mérőre való elhagyott, vagyis meg nem művelt föld akadt..."
- /4/ Ui. Tabellae Urbariales Tótszentpál 1767. Melléklet. A szentpáliak nyilatkozata: "Omnia tempore inpopulationis in meras silvas condescendimas..."
- /5/ A pannonhalmi szt. Benedek rend története IV k. Bp. Évszám nélkül 264.265 l. - l. még A pannonhalmi rendi lt. Fasc. 38 b No 64. "Sankó Miklós bosszuja nyilvánítására felhasználta azt az alkalmat, midőn Varjaskér falujának jövevény jobbágyai megútván a földesur követelte terhes robotolást felülkerekedtek és a szomszédos Esterházy birtokra szent Pál faluban telepedtek le....."
- /6/ Állami lt. Kaposvár Ö: 2 a. 1699- Orsz. lt. Conscriptiones Regni. Urbaria et Conscriptiones Fasc. 29 No 43 a 1701. - Áll. lt. Kaposvár Ö: 49 a 1712 - Orsz. lt. P. lo8 Esterházy család hercegi ágának lt. Rep. 28-408 a 1714. - Áll. lt. Kaposvár Ö 51-1718 - Orsz. lt. Conscriptiones Regni Ht. o. Lad H H. No 7. a 1715. - Áll. lt. Kaposvár Ö: 52 a 1720 - Ui. Ö: 55 a. 1725. - Orsz. lt. Urbaria et conscriptiones Fasc 38 No 1695. - Áll. lt. Kaposvár Ö: 2 a. 1699.
- /7/ Így történik meg némelykor, hogy egy családnév egyik későbbi lajstromból kiesik, Később meg újra feltűnik. Ez nem azt jelenti, hogy a községet egy időre elhagyta, aztán visszatért, hanem azt, hogy vagyona csökkent. Akkor kimaradt az adózók sorából. Később nagyobb vagyonhoz jutott, újra visszatért. Így történt Lengyel-tóti Simonnal is. 1720-ban benne van neve a kimutatásban, 1725-ben hiányzik. 1748-ban ott szerepel a hivek között, mert ez az összeírás nem az adózási szempontokat vette figyelembe.
- /8/ Ilyen például a Halász családnév. 1712-ben egyszer, 1725-ben kétszer, 1751-52-ben megint egyszer előfordul.
- /9/ Áll. lt. Kaposvár Ö: 2.
- /10/ A veszprémi püsp. lt. Acta et fragmerita Visitationis Fasc I. Hátirata die 8 julii 1743 domestica Visitatio Cöttus Sümegh parochiarum per V. A Diaconos Ladislaum Solymossy parochum Karád et Joannem Franciscum Domaniczky parochum Szilliensem facta.
- /11/ Ui. Visitatio canonica districtus Següsd a 1748 p. 205 sgg.
- /12/ Makszen hercegi tisztartó rációknak nevezi őket. Orsz. lt. Esterházy család hercegi ágának lt. P. lo8 Fasc 187 et N B 1757 Vitatkozó írásban fordul elő. Azt gondoljuk, szenvedélysgallta kifejezés akart lenni.

- /13/ Vedd össze Czuczor- Fogarassy: A magyar nyelv szótára bk. 379 l. "Tótország másként Szlavónország. Hajdan Alsó Tótországnak, vagy Alsó Szlavóniának neveztetett, midőn a magyar birodalommal egyesülve levő mostani Horvátország felső Szlavónia nevet viselte. "
- /14/ Orsz. lt. P 108 Rep. No 13-393 Balogh Ferencnek a kaposvári kamarai tartomány kamarai tisztartójának megbízható összeállítása alapján. -Hehor János kamarai kerületi tisztartó 1701-ben kelt összeírása után.
- /15/ Veszprémi püsp. lt. Visitatio canonica Districtus Següsd 1748 p. 205 sgg.
- /16/ Jankó János: A Balaton melléki lakosság néprajza. Bp. 154 l.
- /17/ Általános becslés szerint számuk kb. fele volt a jobbágyokénak.
- /18/ Kaposvári állami lt. Ö:2.
- /19-20/ Orsz. lt. Tabellae urbariales 1767. Tótszentpál. - Jogilag a zsellérek közé számították a kereskedőket és iparosokat és egyéb foglalkozásukat is. Így került közéjük az 1828.-évi összeírás szerint a sószállító Bauch Náthán, a fuvaros Rosenfeld Mózes és Pintér Mihály kádár.
- /21/ A tótszentpáli plébánia keresztelési anyakönyveiben az I k. keresztelési rész az alant felsoroltak nevei fordulnak elő: Berta György /1757 V 7 /, Bogdán György /1755 IV 24/, Pandur István 1758 /VII 6 /, Fekete Mihály /1757 IV 1/, Fekete György 1759 /VIII. 29/, Szenyéri Pál /1759 X 14/, Hauser János 1759 /XII 18/, Gyippán János 1760 /I 26f, Magyar János 1761 /IV. 4/ Lengyelóti Pál 1762 /XI. 16f. Simon János, ifj. Simon János Bula Márton lakóhelyére nem találtunk adatot. Bula Márton ősi családné Szentpálon.
- /22/ Í. fönt a 20. sz. jzetet.
- /23/ A A zsellérek számát magasnak tartjuk a zsellérekhez mérten. Magában a faluban nem volt szükség ennyi zsellérré. Így pl. 1712-ben 22 gazdához 6, 1718-ban 27 gazdához 7, 1751-52-ben 16 gazdához 27, 1699-ben 33 gazdához 8 zsellér tartozott.
- /24/ Az egész XVIII. századon át alig 6-7 magyar hangzásu zsellér névvel találkozunk. A községből a ki és bevándorlás alacsony szinten mozoghatott. A szükséges zsellérek kikerültek a faluból.
- /25/ Veszprémi püsp. lt. Conscriptio animarum 1771.

970
VI. A ház berendezése T

40. — 48. p.

Tótszentpál és Varjaskér községekben a lakóház szobából, konyhából és kamarából állott. A lakószoba homlokzata az utcára nézett. Két kis ablaka közül egyikből az utcára, másikkól az udvarra lehetett látni. "Bécsis"-nek nevezett piros színű, üzletben vásárolt kis függöny akadályozta meg a helyiségbe a belátást. Az épületbe a ház déli falán vágott ajtónyíláson át lehetett belépni. A szoba nagysága a család népességéhez volt szabva. Menyete alacsony. Itt élt az egész család.

A szoba belső berendezése csekély és a lehető legegyszerűbb. A szobának az utca és az udvar közé eső sarkában állott a fal mellett a négyszögű, vastag fedőlappal ellátott asztal. Az sem egyforma minden házban. A módosabbaké kemény fából készült alul általvetővel, a szegényebbeknél kecskelábon nyugvó deszkalap. A régi időben a fal két oldalán támla nélkül való feketére festett sima pad állott. Később a padot tulipán virággal díszített támlával látták el. Az asztal két oldala szabad volt. Étkezésnél az öregek a támlás padon ültek. A fiatalabbak az asztal két oldalán állva fogyasztották el az ételt. Utóbb ide is padot helyeztek. Napközben vagy az asztali támlás padon, vagy apró kis székeken / zsámolyon / ültek. Ha a férfiak a szobában tartózkodtak ködményüket vagy az ágyra tették, vagy az ajtó mögött elhelyezett fogasra akasztották, vagy a kis székekre terítve arra ültek. Később minden ágy elé külön álló tulipános támlás széket készítették. /1/ Arra ügyeltek, ha egy családban több menyecske volt, mindegyiknek jusson egy-egy.

Az asztal lapja alatt fiók volt. Volt asztal, amelyiknek kis fiókja volt. Mások nagyobb fiókos asztalt csináltattak. Az utóbbi esetben a fiók lefelé mind szűkebb lett. Amabban holminemű apróságokat, emebben családi iratokat tartottak.

Az asztal tábláján nemcsak ettek, azon mángolták a kimosott fehérnemüket, vagy vászonnal leterítették s úgy gyurták rajta a tésztát. Volt fordítható asztaltábla is. Ebben az esetben a fordított felét használták gyuró-deszkának. A sodró-fát és a mángoló lapiczkát az ajtó mögött a sarokban, vagy a kamarában tartották. Némely család az asztal általvetőjére tette a használatban álló tányérokat. Iváshoz poharat nem tartottak. A Mura-közből vagy Sümeg vidékéről itt szekerezett gelencsérektől termények ellenében vették az un. vászon vagy kőkorsókat. Mindnyájan abból ittak. A meglehetősen nagy edényt az asztal lábánál, vagy támlás pad külső végén őrizték.

A színes tányérokat, korsókat, vagy egyéb díszedényeket vagy a támlás padon, vagy az ablak fölött helyezték el, vagy a polcos tálason.

Az asztallal és az ajtóval szemben levő északi fal elé tették az egyszerű ágyakat. / 2/ Rendesen kettő, de ha a család népesebb volt, hármat, esetleg négyet is. Ilyen esetben a szoba nyugati fala mellé került a negyedik ágy.

Az ágy vagy mindennapi használatra szánt háló fekvő hely volt, vagy tornyos ágy a vendégek elhelyezésére. A kettő között a különbség abban állott, hogy a tornyos ágyak a fej felé eső vé-

gére egyszerű deszka diszitést tettek, amit nemcsak asztalok, hanem ügyes gazda emberek is tudtak előállítani. /3/

Amennyire csak lehetett, minden házban supi-t is állítottak fel. /4/. Két falunk nyelvén ez annyit jelentett, hogy sátorágy. Az ágy mindkét belső végéhez négy lécezt állítottak, helyesebben szögezték fel. A léce felső végét az ágy hosszában és szélességében más lécekkel összekötötték, összeszegezték. Így az ágy méreteinek teljesen megfelelő négyszögű keretet kaptak az ágyneműk elhelyezésére. Hogy pedig a célt elérhessék, a léckeret felső végére keresztben több rövid lécezt tettek és ezeket használt lepedővel letakarták. Most már az ágynemű nem eshetett le. Erre a sima lapra kiterítve rátették a dunyhát, a dunyhára a párnát, vagy párnákat, aztán a csipkés végű díszes "fenekű" vánkosoikat. Annyit, amennyi volt, vagy a szoba mennyezetének közelsége, /5/ vagy az erszény engedett. A por ellen jól letakarták. Ugy azonban, hogy az emberi szem alig vette észre. Legfelül jött az üzletben vásárolt nagy, széles piros karton lepedő, amely beföldte nemcsak az ágyneműnek az előbb említett takarón kívül álló részét, hanem az egész ágyat aljáig. A színes lepedő lecsuszását úgy akadályozták meg, hogy tüvel a dunyhához, vagy a párnához /6/ erősítették. A lécekből alakított sátor alá rendes háló ágyat /7/ állítottak, csak éppen, hogy takaróval nem fődtek le. A supiban aludtak a gyermekek, vagy a menyecskék, vagy a gyermek-ágyas anyák. A gyermek-ágyas anyák esetében a többiek alvóhelyéről másként gondoskodtak. /8/

Vasárnap, vagy más ünnepi alkalmakkor a piros függöny helyett csinos himzett, vászon lepedőt akasztottak az ágy elé. A supi mennyezetének két sarkára az ágyneműk fölé két csinos vánkost tettek. A két vánkos közé eső üres területre három szög-re, hajtott selyemkendőt terátettek, úgy hogy a sarkos része a függönyre esett.

Megtörtént, hogy valami okból a gyermek-ágyas anyának nem jutott supi, akkor a közönséges hálóágy elé a szoba gerendájára erősítették egy lepedőt. Mögötte tartózkodott az anya szabad ágyon.

Később, amikor a századforduló körül a lakóházakban második szobát is kezdtek építeni, több lett a férőhely, a supik lassan megkevesesebbedtek. A régi szokással azonban nem tudtak könnyen szakítani. Ezért a lepedőnek a gerendára akasztását továbbra is megtartották.

A supi régi butordarab volt minden tótszentpáli és varjaskéri házban. Az idő haladása ezt is kikezdte. 1925 körül már alig lehetett látni egy-két házban. 1930 körül a módosított supival együtt eltűnt a faluból /9/. Emlékeik mindazáltal ma is él.

Ha a szobában elég volt két ágy, akkor a kettő közé helyezték a tulipános ládát /10/. Nevét alakjától kapta, melléknevét a rajta levő virágdisztól. Az asszonyok ebben tartották a saját és uraik fehérneműjét, és ha még futotta a helyből, egyéb

ruhaféléket. A tulipános láda igen régi, kedvelt butordarab volt a falusi házakban is. A faluban most is tudunk még egy 1857-ből származó példányról. A másik család a háborús kitelepítés alkalmával vesztette el 1836-ban készült tulipános ládáját.

A múlt század vége felé kezd kiszorulni a fiókos szekrény-nyel szemben. A konyhába, kamarába, a padlásra került. Még jó, ha ruhát tartanak benne. Sok helyen a ruhafoltok gyűjtőhelye, régi használaton kívül álló edények raktára, vagy szemgabona tárolására szánt faedény.

Kiszorította az asztalnak a szoba közepére való áthelyezése. Az asztal új helye következtében a szoba bizonyos része felszabadult. Hely jutott más butorok elhelyezésére is. Így jelennek meg jóval 1890 előtt /11/ a támlás padok helyén, az ablakok alatt a fekvő alakú fiókos sublótok. Eleinte annyiban tértek el a tulipános ládától, hogy a ládához alulról egy fiókot ragasztottak, a láda üregében meg ládafiát illesztettek bele. A ládába tették a lerakó ruhákat, a fehéműket, a fiókba pedig a viselő és felső ruhákat. A fiókok száma időnként folyamán 3-4-re emelkedett /12/.

A fejlődésben a század elején megjelenik a faluban az első magas szekrény. A sort Babodi Sándorné Pasztusics Margit édesanyja nyitotta meg, amikor 1901-ben tartott esküvője alkalmával ilyen szekrényt vitt magával /13/. Feltűnést is keltett. Utána egyideig még váltakoztak a szülők módossága szerint a tulipános láda, a sublót, az álló szekrény /14/. Eleinte egy osztású, rakodó részes volt. Később osztották ketté, s lett belőle a ma általánossá lett két részes álló szekrény. Ezidő szerint minden parasztházban ilyen szekrény otthonos.

Mindkét községben a lakószobának a konyha felé eső fala mellett állott a kályha. /15/ Nem butordarab, csak hozzátartozik a lakás berendezéséhez. Nincs is nagyobb jelentősége. Ha van is a szobában, nem minden házban fűtik be, különösen ott nem fűtik, ahol az emberek a konyhában alusznak. /Ez az eset igen sok családban áll fenn/

Régen kétféle alakú kályhát használtak: gömbölyűt és négy-szögleteset. Három részből állt: téglalap, a középső szélesebb és a harmadik a felső, keskenyebb részből. A középső rész a kályha vállában végződött. A mi falubelieink nemcsak melegedésre használták, hanem a víz vagy ételneműk felmelegítésére is. Az edényt a kályha vállára tették.

A kályhát kályhaszemekből, kályhacserepekből /ma csempének mondják/ rakták össze. A korábbi típuson a cserepek simák voltak és piros színűek. Máz nem volt rajtuk. Az asszonyok próbálták a maguk módja szerint kicsinosítani, kifesteni. A további fejlődésben megjelentek a zöldre festett, mázolt, kupás cserepek. Ma az egész faluban 3 ilyen régi szabású zöld kályha van, mindegyik használaton kívül. Itt jegyezzük meg, hogy a régi kályhákat a gerencserek készítették, az újabbakat a kályhások.

A fűtőanyagban fennakadás nem volt. Mivel a XVIII. században

erdő már alig volt a határban, a férfiak a szomszédos uradalom erdeiben szoktak irtást vállalni. A munkáért megkapták a tuskót. Jó tüzelőt kaptak a Nagy/berek nádjában. A nádat felaprózták, csomókba köztették, úgy vetették tüzre. Szükség esetén felhasználták a kukorica szárát, sőt a szalmát is.

A szobában a kályhától az ajtóig eső részen vesszőből font egyszerű faágy állt. Az öregek pihenő helye. Fölötte széles fogason a férfiak akasztóruhája állott /16/

A többi butor használatában a családi körülmények voltak a döntők. Az asztal fölött a falon helyezték el némely házban a tálást. Ide nemcsak a disztárgyak kerültek, hanem a mindennapi használatra szánt tányérok is. Ahol a szobában nem volt tálás, ott a konyhában rakták el elől a kemence tetején, mélt hátra a tyukok ültek /17/. Voltak házak, ahol a tálás az ablak fölött kapott helyet. /18/ Másutt a kanalakat is a szobában tartották. /19/ Mások a mestergerendára vékony kis fenyőfalécut vertek, vékonyan bemetszették. /20/ A bemélyedésbe tették a kanalakat, száruk a lefelé csüngött. Ha a sodrófának vagy a menyasszony ládának nem tudtak helyet szorítani, a ládát kitették a kamarába, a sodrófát a konyhába. Minden helyet elfoglaltak a szobában. Tálás hiányában szent képeket tettek a falra, némely helyen a mestergerenda oldalára. Sok szent kép volt a szobákban. /21/ A pad mellett állott itt-ott a vizes korsó. /22/ Más házakban annak a konyhában adtak helyet.

Szekrény hiányában minden helyet kihasználtak. A mestergerendát is. Itt tartották azokat az apróbb tárgyakat, amelyeket óvni akartak a gyermek kezétől /23/. Ezért került oda a kés, a tű, az olló, papír, gyújtó, borotva, imakönyv, hivatalos iratok, tükör szappan.

- - - -

A szoba földjét valamikor nem padlózták. Még ma is csak a legújabb házaknál találunk padlós szobát. Ha a használat közben kis gödrök támadtak a padlózat földjében, azt polyvás sárral betölték. Ha csak jó karbantartásról volt szó, a hig sárba üzletekben vásárolt piros port tettek, s ezzel a nedves keverékkel bevonták és lehetőleg egyenletesen elsimitották. Ma is így "takarítják" meg a szoba földjét. Itt-ott a szobák mennyezetét régen mésszel fehérítették. /24/

A lakószoba mellett kapott helyet a konyha. Kicsi sötét helyiség az élelmiszerek elkészítésére. A szoba felől eső fal oldalán magasabb agyag-padka állt. Rajta a nyílt tűzhely a főzés számára. A tűzhelyhez közel vágták ki a kályha mindig kívül fülő nyílását. A kályha szája fölött réz bogrács kisebb mennyiségű víz melegítéséhez. A konyha fontos tartozéka volt a kemenőce. Elhelyezése attól függött, hogy egy vagy két család használta. Két család esetén a konyha közepén állott. Egy családnál a konyhának a kályha nyílásával szemben levő palához támaszkodott. Körülötte alacsony padkát készítettek, hogy a főzőasszonyok leülhessenek. A kemencét nemcsak kenyérsütésre,

hanem más ételfélék, husok és tészták sütésére is használták, /25/ sőt még lent is fehérítették benne. A nagy kemence mellett állott egy kisebb, gyümölcsaszalásra, vagy ha kevesebb tésztát vagy húst akart sütni. Mögötte volt a katlan a nagyobb mennyiségű víz felforralására. /26/

A konyhának kéménye nem volt. A füst vagy a padlásra végzett széles résen, vagy a kettős /27/ ajtón keresztül távozott a helyiségből. Huzatos volt. Ellene úgy védekeztek a gazdaszszonyok, hogy gondosan betakarták a fejüket. A konyhából az udvarra, vagy a szomszédos lakószobába csak a pitvaron át lehetett eljutni, mert a szobák nem voltak ajtóval összekötve. Ezt az építkezési szokást a szláv utódok a magyaroktól vették át. Felszerelése kb. a következőkből állt: fapadka, vizes sajtár és a moslékos sajtár számára, lehetőleg az ajtó mellett, sütő lapát, kukorica háncsból kötött pemét, tölgy, vagy szilfából készített szénvonó, vasból való háromláb, cseréplábas, mosogató, mosdó teknő, pogácsa szaggató, tejes fazék, gyékényből font kanáltartó, paprika, sótoró, különböző főzőfazekak /27/ és cseréptálak, elhasznált tulipános láda edények számára, szeméthordó-lapát, két füles nagy "vászón" korsó, kenyérsütő-lapát.

A konyhán túl következő harmadik helyiség a külön bejáratu kamara. Amolyan mindenre raktár, amelybe a legellentétesebb természetű tárgyakat hordták be. Az eke, a borona, taliga a fűszerben vagy pajtában álltak. Ezenkívül itt volt minden olyan gazdasági eszköz, amit nem vittek a padlásra. Ilyenek: vonyószék, lószerszám, kötél, lánc, ásó, kapa, rudazó kötél, kasza, csőbőr, fejsze, topor, gereblye, kalapács, furó, fejsze, balta, zsákok, ponyva, villa / fa és vas / A háztartáshoz tartozó felszerelések, élelmiszereknek: gabonás hombárok: rozs, buza számára. Lisztes hombárok: kenyér, főzőlisztnak, korpának, káposztás hordó, kenyeres polc, kenyér, csutora, fából készült zsiros bődön, később zsiros vendől, kenyérsütéshez szükséges keresztfa, gyuró deszka, sodrófa / ha a szobában nem jutott hely / pároló sajtár, lapát fűrész, patkók, sziták, hagyma, bab, valamelyes krumpli / fagy ellen letakarták /, mák. stb.

A padlásra vitték azt a szemes termést, amelyet hamarosan értékesítették. Így pl.: árpát, mert adófizetés céljából idejekorán eladták. Kukoricát. A lopástól féltvén igyekeztek mielőbb megkopozni, s a kamrába biztosabb helyre vinni. Rökkát, szövőszéket, elhasznált menyasszony-ládát, kapát, villát, füstölt húst, szalonnát, diót, orsót, méhkast, jégpatkót, nádvágó kászat. Általában a háznál szükséges minden olyan eszközt, amelyet nem minden nap kellett kézbevenni.

Bejegyzésül itt emlékezünk meg a lakószobák világításáról. Nem sok a mondanivalónk. Sokminden kikopott két falunk multbéli életéből. A világításról szólva alig emlékeznek valamire. Másrészt két falunk élete szegényes volt, a világítás nem játszott nagy szerepet. Reggel akkor keltek, amikor a nap világgosságánál elvégezhetők munkájukat az istállóban és a lakásban. Este olyan időben étkeztek, hogy még az esti homály beállta előtt vége lett a vacsorának és vele kapcsolatos teendőnek.

Utána vagy nyugovóra tértek, vagy sötétben beszélgettek. A rokonokhoz, vagy szomszédokhoz ha elmentek, ott alig jött számba a fogyasztás a gyér világítás mellett /29/. És ahova mentek, ott is sötétben folyt a beszéd.

Beszélnek arról, hogy zsir, vagy olaj-anyaggal világítottak a legrégebbi időkben. A zsirral való világítás nagyon ritka lehetett, mert kevés volt a zsir, kellett az étkezéshez. Faggyut nem tudtak gyertyává önteni faggyu hiányában. A méhviaszt meg inkább eladták. Annyi pénzt kaptak érte, hogy nagyobb méhes birtokában levők az összegyűlt viasz árából megvehették a kis petróleum szükségleteiket. Maradt tehát az egyetlen világító anyag, a tőkmagolaj. Eszköze a mécs /30/ volt, amit itt pipicsnek neveztek. Üvegből készült, szárral és talppal ellátott fordított körte, amit az ipar szállított. Kezdetben csipkés szélű kis bádog hengerbe szorították a saját készítményű kócz vagy kenderbelet. Ha leégett a kiálló bél, tüvel vagy késsel felpiszkálták, a hamvát kézzel lecsipték. A többi már nem a néprajzba, hanem a lámpa fejlődésének történetébe tartozik. Még a lámpának van valami köze a néprajzhoz. Négyoldalú rámás szerkezet, alul fénékel, felül nyílással ellátott tetővel. A rámás közeit üveggel töltötték ki. Az istállóban használták, vagy este, ha a faluba mentek. A fényt a fenéken elhelyezett gyertya vagy mécs szolgáltatta. Viharlámpának is bevált. Nemcsak asztalos, hanem földműves ember is el tudta készíteni. Nagyobb ünnepek alkalmával később a petróleum lámpát is feldisznították.

J e g y z e t e k

A ház berendezése c. fejezethez

- /1/ A támlás pad ünnepi butordarab. Mindennapos használatra gyékény fonásu egyszerű kivitelű széket is használtak. Az asztal két szabad oldalán lévő padokat étkezés után másutt helyezték el.
- /2/ Az ágy méretei a családok számához igazodtak. Ha több gyermek volt, több férőhely kellett, mert több gyermek is aludt egy ágyban. Ha kevesebb, akkor szűkebb és rövidebb is kielégítette az igényeket.
- /3/ Az ágydisz vonalai megközelítőleg ilyenek voltak:
- /4/ A supi rendes helye a szobában az asztal és az ajtóval szemben fekvő északi falrész sarka.
- /5/ Bula János /szjedo/ 52 éves gazda sokszor megfordult a század elejéig fennállott kántortanítói lakásban rokonánál. Ő mondta: rendes természetű embernek meg kellett hajolnia amikor a ház ajtaján belépett, olyan alacsonyan feküdt a szoba mennyezete.
- /6/ A párna keskenyebb dunyha. Ha a dunyha 4 széles volt, a párna 3. Derékaljnak használták, ha vendég jött. Öregék dereka alá is ezt tették. Abban különbözött a dunyhától, hogy külső huzatán a két vég felé széles disz volt rajta.
- /7/ Az ágyba szalmazsákot nem tettek, hanem csak szalmát. Letakarták vastag szövésű vászonnal. Erre vékonyabb szövésű lepedőt terítettek, majd dunyhát és vánkost tettek rá. Ágyneműjük piros színű sifonból készült. A vánkos két végét fehér csipkével díszítették.
- /8/ A csecsemőt teknő-bölcsőbe helyezték. Az ágyhoz rövid keskeny négy lábú deszka padot állítottak, amelynek hátlapja nappal az ágyhoz simult, éjjelre megfordították, úgy hogy háta kifelé állt. A csecsemőt a padra tették. Az anya könnyen elérte, s elringathatta. A nagyobbacska gyermekeket a szülők lábához fektették. A még idősebbek számára az ágy végén szorítottak szűk fekvő helyet.
- /9/ Feljegyezzük mint érdekességet, hogy voltak tulipános á-

gyak is a faluban. Nagy Imre 3 hónappal ezelőtt tudatlanság-
ból összevágott egy fekete festésű ágyat, amelynek két oldal-
deszkáján szép tulipános festés ékeskedett. / Nagy Imre saját
előadása/

/10/ A tulipános fölé akasztották az órát. Ez a tárgy nem tar-
tozik a néprajz vizsgálódása körébe. Nem is foglalkoztunk vele,
mint kulturtörténeti tényt leírjuk, hogy az öreg somogyszent-
páliak a nappali időt a nap járásából állapították meg. Éjjel
a csillagok állása adott eligazítást. A hosszas megfigyelés a-
lapján elég pontosan tudtak időt számítani. Schvehla János pléb-
bános /1830-36/ az új plébánia épület falára napórát festetett.
Igy tanította az embereket az időben való eligazodásra. A temp-
lomi harangozás reggel, délben, este szintén támaszpontot nyuj-
tott az időmérésben.

/11/ Bogdán Jánosné Androsics Máriának kelengyéjében 1861-ben
már sublót is szerepelt. Kovács Jánosné /balala/ Posza Mária
anyai nagyanyja volt. Innen tudja Kovácsné az esetet.

/12/ A sublót fedele eleinte felnyitható volt. A fiókok számá-
nak szaporodásával a fedelet lerögzítették és több minden ap-
róságot raktak rá. Még ma is elég sok sublót van a faluban. Az
ötven év körüli asszonyok még ilyen menyasszonyi sublótokat kap-
tak.

/13/ Babodi Sándorné Pasztusics Margit közlése után.

/14/ Itt is, később a szokások fejezeténél is, vagy egyebütt az
időbeli meghatározás nem akar pontos határvonal lenni, hanem
csak annak jelzése, hogy egy jelenség akkor tűnik fel először,
vagy utoljára, vagy ma erre emlékeznek az emberek. Legtöbbször
folyamatos tényeket jeleznek, melyeket nem lehet történelmileg
megfogni sem keletkezésükben, sem elmulásukban.

/15/ A kályhákat régebben a Muraközből, később Sümegről szerez-
ték be. Fekete Sándor /koledánc/, Lengyeltóti Istvánné /csena/,
Niklai Mária, Babodi Sándorné Pasztusics Mária közléséből.

/16/ Több megkérdezett nem emlékezik ilyen ágyra. A két éve 94
éves korában elhunyt jó emlékező tehetséggel megáldott Fekete
Sándor állította.

/17/ Kovács Jánosné /balala/ Posza Mária után.

/18/ Lengyeltóti Istvánné /csena/ Niklai Mária tudomása szerint.

/19/ Gyékényből font külön kanáltartón. Lengyeltótiné után.

/20/ Így helyezték el a villákat is. A kést egyszerűen belenyom-
ták a mestergerendába. /Kovácsné után /.

/21/ Kovács Jánosné /balala/ Posza Mária elbeszélése.

/22/ Esetleg az asztal lábánál. / Kovácsné /

/24/ Kovács Jánosné /balala/, Posza Mária, Lengyeltóti István-
né /csena/ elbeszélése nyomán. Csak az egyszerűen lepadlászolt
mennyezeteket meszelték, mert a deszkákat, vagy a baltával ki-

faragott hasított fát nem lehetett úgy összeilleszteni, hogy a levegőt át ne eresse. Ezért a mennyezetben a nyílásokat be-sárgozták, hogy a szoba jobb benyomást keltsen. A kettős deszkázattal készült mennyezetet nem meszelték.

/25/ Hogy élelmiszerekért ne kelljen minduntalan a kamarába járni, a kemence ajtaja előtt deszkával földött kis gödröt ástak. Ide tették kis mennyiségben rövid időre a legszükségesebb élelmiszereket, olajat, zsírt, sót, paprikát, kevés lisztet, krumpelit stb. A gödröt később az elhasznált menyasszonyládával helyettesítették. / Fekete S. /koledánc/ előadása nyomán.

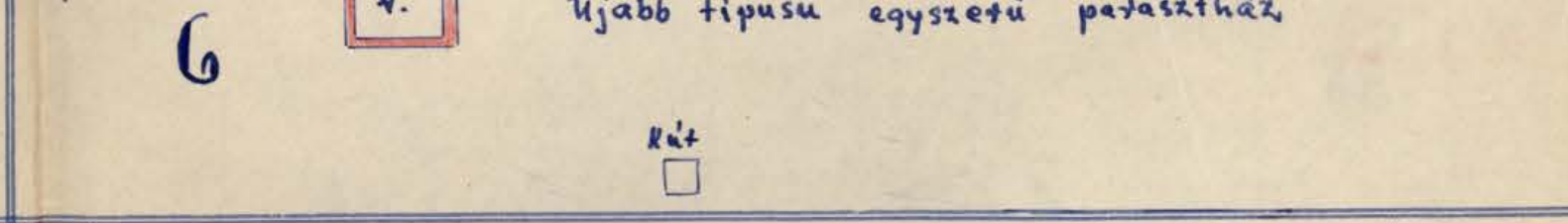
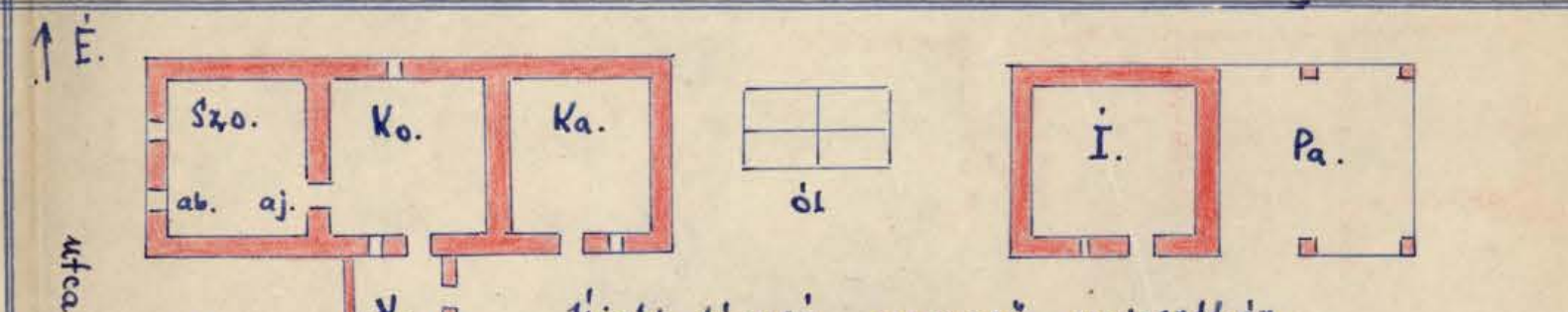
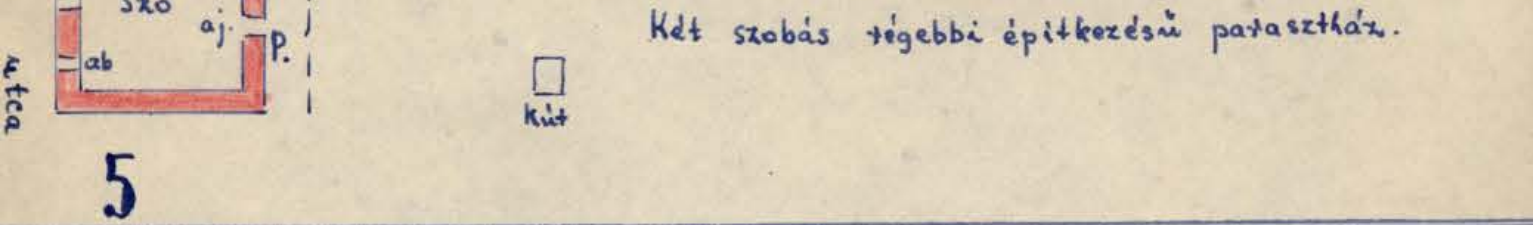
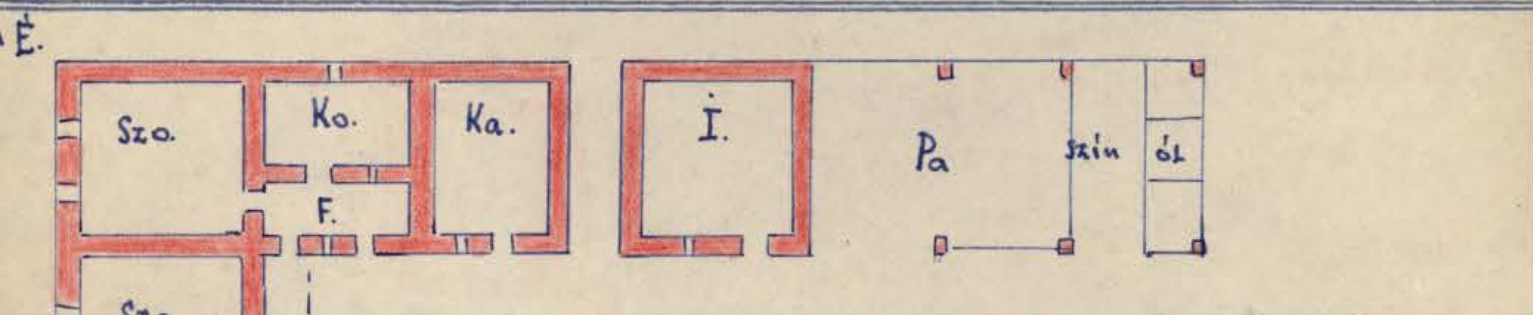
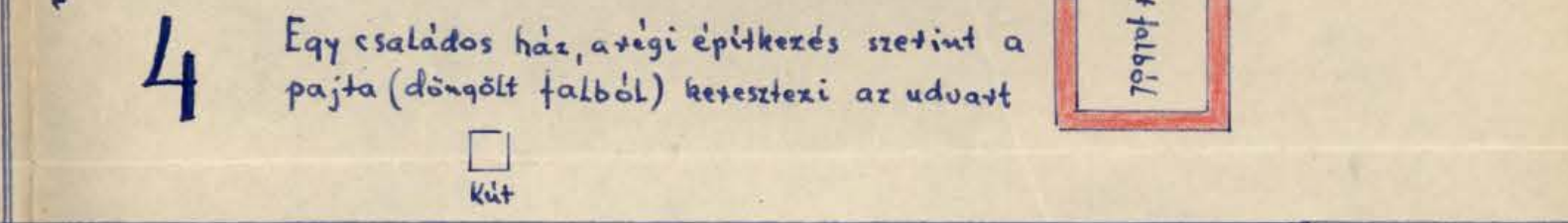
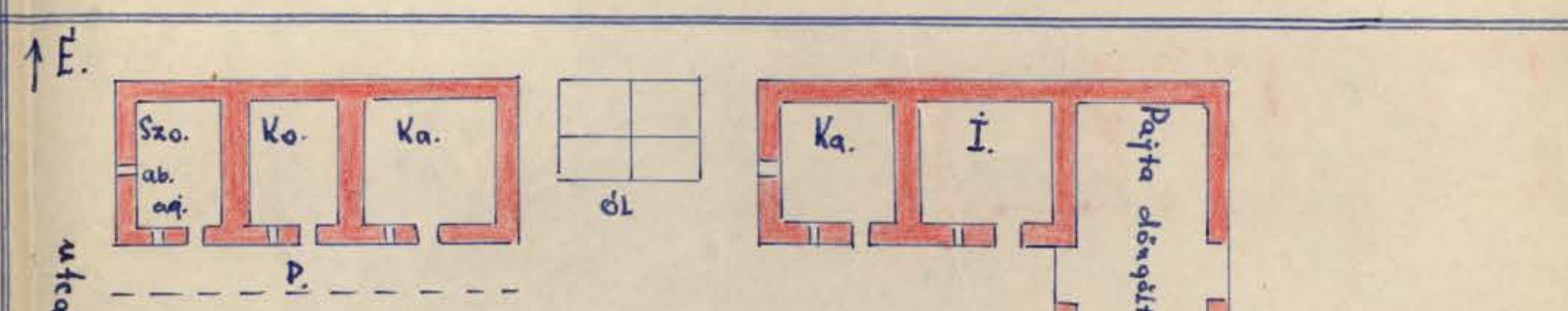
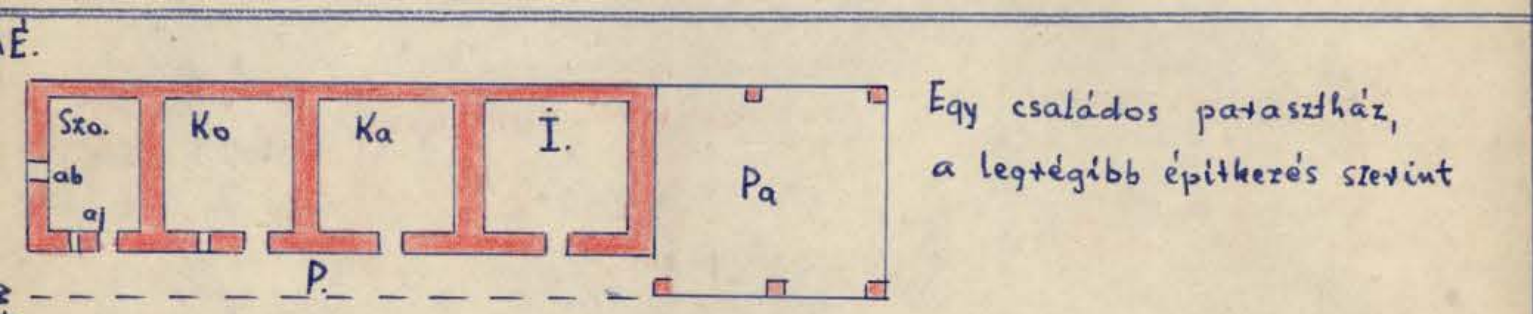
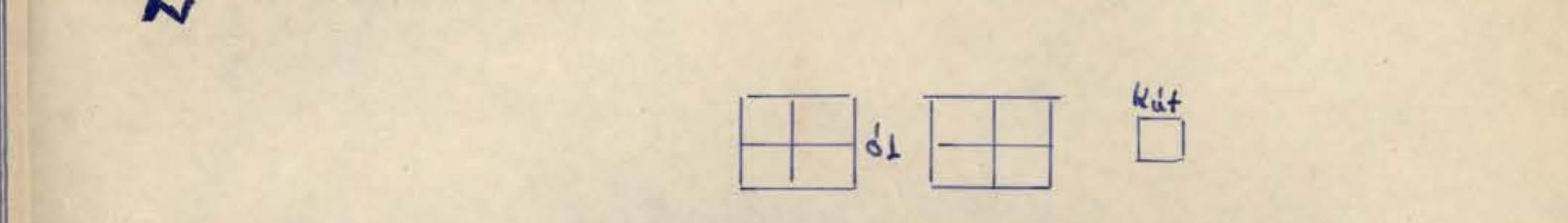
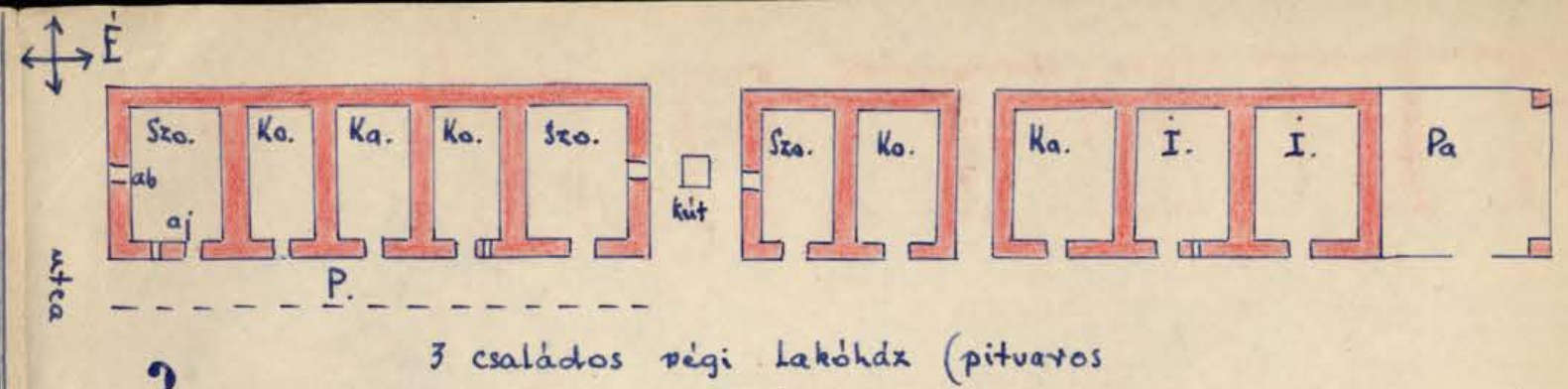
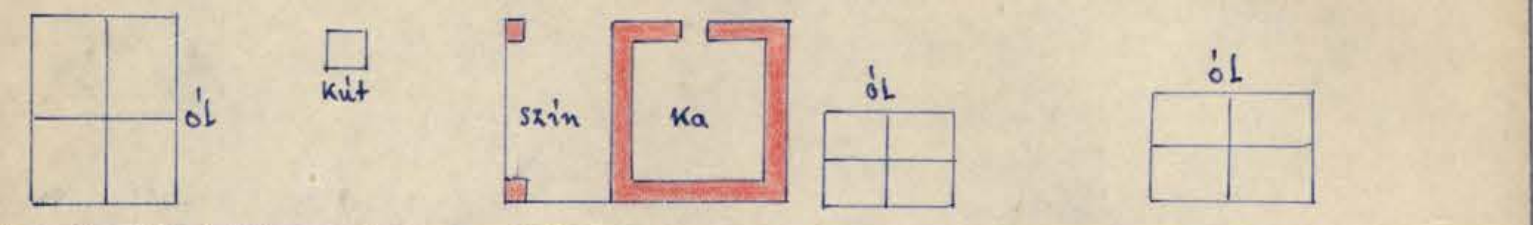
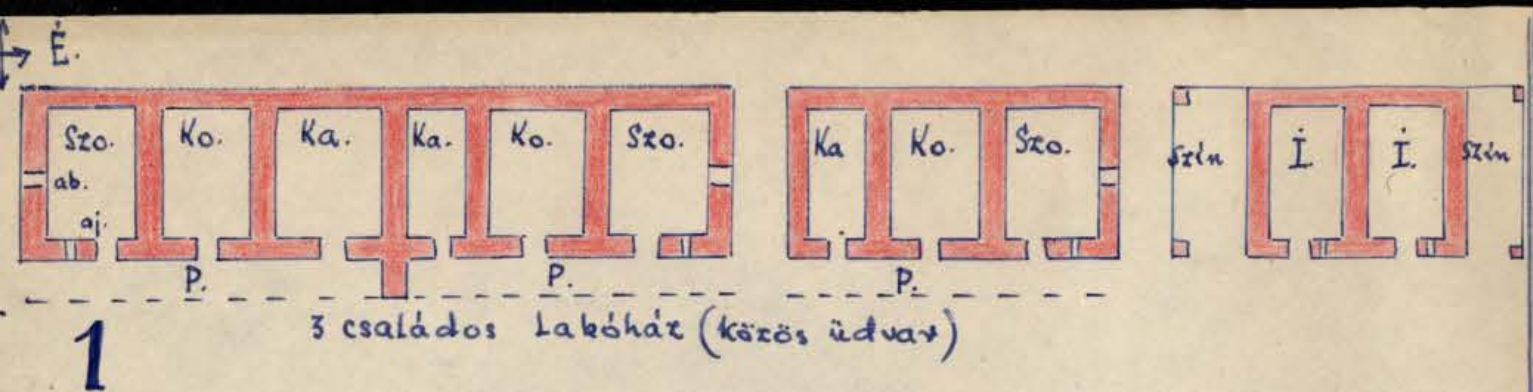
/26/ Lengyeltóti Istvánné /csena/ Niklai Mária elbeszélése után.

/27/ Nem dupla ajtó, hanem kettős: alsó és felső. A kettő elválasztható volt. Ha konyhában tüzeltek, a felső részt kinyitották. Ezen keresztül is távozott a füst.

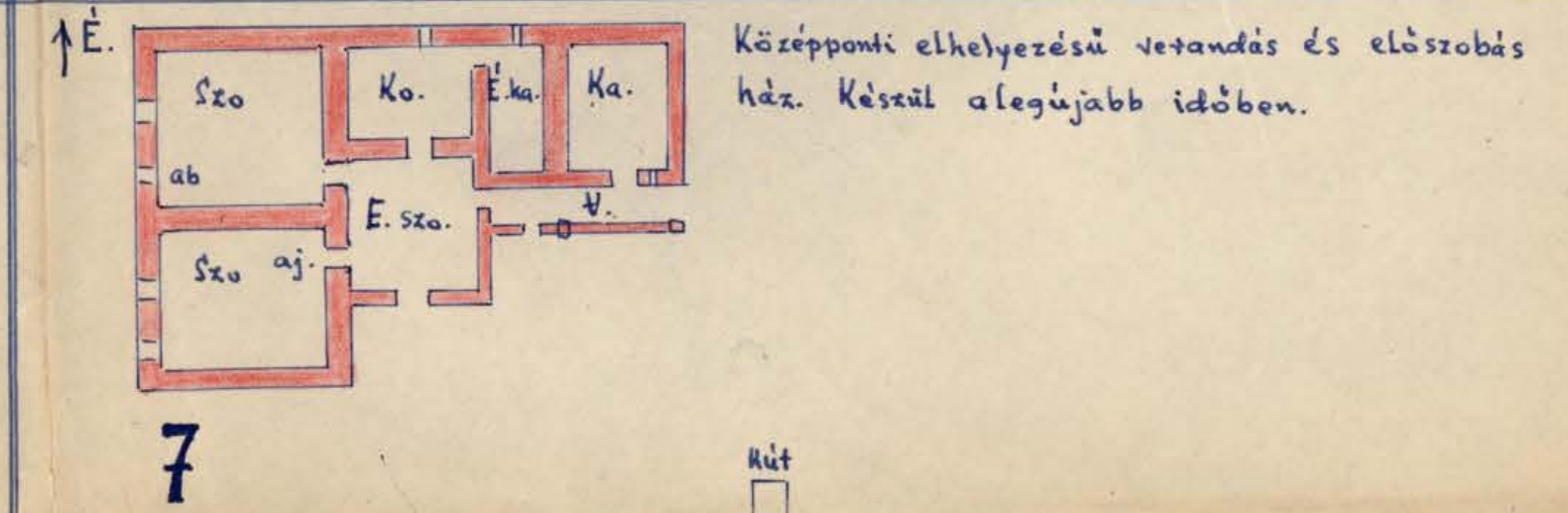
/28/ A fazékban való főzés a nyílt tűzhely mellett úgy történt, hogy a tüzelő anyagot addig égették, amíg parázs lett belőle. A parászt halomra vonták össze, s a fazekat mellé állították. Alsó melegítéssel úgy főztek, hogy a cserép-lábast a három lábú vasta tették. Alája parászt huztak.

/29/ Karácsony este volt a kivétel, amikor egész éjjel égett a mécses, később a lámpa.

/30/ A mécs évszázados világító eszköz, azért bírta a versenyt sokáig a lámpával és gyertyával. Kovács Jánosné /balala/ egyik rokonának fia kénytelen volt öreganyja mécsesét erővel összetörni, mert nem tudott megválni tőle.

ab. = ablak
 aj. = ajtó
 Szo. = szoba
 Ko. = konyha
 Ka. = kamra
 P. = pitar
 I. = istálló
 Pa. = pajta
 F. = folyosó
 E. szo. = elő-szoba
 É. ka. = élés-kamra
 V. = vetanda

VII. Halászat

49. — 66. p

A mi két községünkben a halászat honosítására a hely földrajzi fekvése adta meg az indítást. A XVIII. század elei települések idején Szentpálon és Varjaskéren viszonylag kevés volt a művelhető szántóföld terület. A mai községi határok egy része erdőség. Hosszu időnek kellett volna elmulnia, amíg irtások útján addig eljuthattak volna, hogy a letelepült lakosságot a szántóföld egyedül eltarthatta volna. És ha az meg is lett volna, ott volt a nagy kerékkötő, a Nagyberék, amely a művelésre egyébként alkalmas területek egy részét nedvesen tartotta. Az itt-lakók nyomoruságosan éltek. Az 1714-évi urbéri összeírás megállapítja, a földesurnak joga volna megkövetelni, hogy a szentpáliak évenként egy darab sertést szolgáltatassanak ki neki, de azt is elengedi. "Pro nunc csekély állapotokra nézve relaxáltattik", indok, amint látjuk a szegénység.

Somogy megye 1776-évi megyegyűlésén elfogadott megállapításait akkor értjük meg igazán, ha az előbb kifejtett keretbe helyezzük. A megye közgyűlése így nyilatkozott: "A szentpáliak emberemlékezetét meghaladó idő óta egészen mostanáig mindig élvezték a Balaton előnyeit és mindig megvoltak a halászat és a nádlás használatában egészen a tótszentpáli határ bizonyos megjelöléséig. /2/

/2/ A használatot bérlet alapján bírták. Tudjuk például, hogy 1767-ben 100 Ft. halászbért fizettek. /4/ 1828-ban 16 Ft. volt a bérösszeg azon az élelmezésen kívül, amit a Balaton nyújtott.

Varjaskéren más volt a földesur, mint Szentpálon, de a helyzet azonossága miatt a Hunyadiak is úgy jártak el, mint az Eszterházy hitbizomány, a berek tulajdonukban levő részét szintén bérbeadták. A varjaskériek 1767-ben 12 Ft halászbéren kívül fizettek /5/. Területük jóval kisebb volt, mint a szentpáliaké.

A szentpáliak bérösszege első tekintetre magasnak látszik. A jövedelem azonban szintén tekintélyes volt, amit a halászbérből kaptak. A bérlet jövedelméből fizették ki az urasági árendát és egyéb közterhet /6/. A halászbérből ment ezenkívül a halász családok élelmezésére is.

Érdekes volna tudni, hogyan biztosították a faluk lakói a halászbér pontos megfizetését. Erre nézve sem írásbeli adat, sem szójhagyomány nem maradt fenn.

A rendi világ megszűnése után a szentpáliak és varjaskériek továbbhalásztak a Nagyberékben. Erre vonatkozólag Váry tótszentpáli jegyző Varjaskérről ezeket jelenti 1864-ben: "A határnak van jókora berke, nádas, úgy tava, ezen tóból mindenféle halat fognak ki, a községnek 1/4-e halász, de tőlen nem igen lehet halászni, hálóval pedig semmikor se. Szentpálról a többiek között ezeket mondja: "tava szinte Kuta, Bistra voda, Prevosz. E helységnek is északra nagy bozótja, s kevés tava van, melyben nyáron naponként halásznak az úgynevezett veiszekben..... s abból úgy merik ki a halakat...." /7/

1848 után mind a szentpáliak, mind a varjaskériek bérlet alapján használták a Nagyberket. Mindkét területrészen volt egy főbérlő, akinek halászgazda volt a neve. Ő vette ki a bérletet, ő felelt a bérleti összeg megfizetéséről. Ő vette fel belátása szerint a halásztársakat. Azok neki fizették az évi rájuk eső bérrészletet, ami mindegyik halásznál egyenlő volt. Mindenki a saját felelősségére és szerencséjére halászott. Tettségétől függően maradt a halásztársaság tagja. Bármikor kiléphetett, s újak jelentkezhetek. Felváltva tehát sokan voltak a halászok. Az uradalom részéről a kedvezésben részesültek, későbbi időkben abban, hogy a berek egyes részein rét-kaszálást kaptak. Így pl. a Rónában, a Koncán, Szulákosban és a Szlivánban.

A halászmunka kora tavasszal kezdődött a veicek lerakásával és tartott éven át. Pihenőt a halászati tilalmi idő jelentett. Kezdődött április közepén és tartott kb. 2 hónapig. Ezidő alatt nem volt szabad halászni. A hatóság ellenőrizte a hivatalos rendelkezések megtartását. 1881-ig a pandurok, a rendőrség felállítása után az új intézmény. 1884 után valamikor, a pontos időt nem tudjuk, a Nagyberekben nem volt halászati tilalom.

A tilalmi idő elején a halászcsonakokat a Hunyadi határok legdélibb részén a Büdöskétől nyugatra az Eszterházy határtól kb. 400 méterre a rét szélén sorban összecsoportosították. A csónakok orrának felső szélén átfurták. Azon erős madzagot húztak keresztül. Így kötötték egymáshoz. Az első és utolsó csónak zsinorját lepecsételték. A szentpáli részen a határárok nyugati részén attól kb. 200 m-re a varjaskéri "kikötő"-vel szemben csoportosították a csónakokat.

A halhoz szokott halászok és a két község lakói ilyen hosszú időn át hal nélkül nem élhettek. A bajon úgy segítették, hogy az a halász, akinek két csónakja volt, a rosszabbikat beadta ellenőrzés alá, a jobbikat közös megegyezéssel olyan biztos rejtékhelyre vitték, ahol a helyzettel ismeretlenek meg nem találhatták. A csónaktelepet éjjel-nappal felváltva egy-egy halász őrizte, az elrejtett csónakon pedig állandóan halásztak. Ha jött az ellenőrzés a vigyázók buklóval megvergették az egyik zárlat alatt lévő csónakot. A víz a hangot továbbvitte. A tilosban halászók erre messze nyom nélkül eltűntek. Az ellenőrzés végén az ellenőrök kérésére megnyitották az egyik veise fejet. A kiemelt halakból jó halászlevet készítettek nekik, mire békés hangulatban eltávoztak.

A halász munkája nem volt egyenletes. A melegebb hónapok élénksége mellett a hideg idő beálltával ellanyhult. Jó időben a berekben való megjelenés sűrűsége a család gazdasági helyzetétől függött. Volt aki naponként megfordult, mások két-három nap között. A nyári hónapokban a mezei munka elvégzése után a sötétség beálltáig, vagy kora reggel a munka megkezdése előtt körülnéztek. Ha az erősebb munkához jobb táplálkozásra volt szükségük, azt ilyenkor a halászatból teremtették elő. Esős napokon a mezei munka szünetelt. Ilyenkor a halásszerszámok körül többet forgolódtak. A jobban ráérő férfiak, főleg az idősebbek mindennap kinn időztek.

Mivel telt el a halász napja? Körülnézett a veisek között. A-
kinek több veise volt, mindig akadt tennivaló. A veisek kija-
vitása /8/ ha a vidra /9/ kirágta a veis fejét, a halak kiszé-
dése a veisből, átrakása a csónakba, onnan a rejtőbe, mun-
kát jelentett. A turbukkal való halászás: a háló kivételése i-
dőtt vett igénybe. A hálók megtisztítása, megszáritása időbe-
került. Tehát a turbukolónak is akadt dolga. Voltak aztán
öreg halászok, akik egész heteket töltöttek a vizen és a ha-
lász kunyhókban. /10/ Ha aztán dolga nem adódott, hazamentek.

Télen csökkent a halászmunka, de egészen nem szűnt meg. Ebben
az időszakban is megjelentek több-kevesebben halászaik közül
a veisek körül. Ha úgy látták, hogy érdemes a magukkal hozott
jégtörőkkel feltörték a veise fejében a jeget és szájukal ki-
merítették a halakat. Némelykor erre nem is volt szükség, mert
ha több hal volt a fejben, akkor a halak mozgása megakadályoz-
ta a jég befagyását. Ilyenkor néha adódott alkalom szórakozás-
ra: a vidrafogásra. A szórakozás mellett hasznót is hajtott.
Bőrért jó pénzért lehetett értékesíteni. Kétszerese volt a ró-
ka bundájának.

Volt tehát a halásznak dolga télen is, ha meg akarta látni a
munkát. Nem is olyan sötét a képe, amit a halászokról kapunk,
mint ahogy első hallásra gondolnók. A ma élő idősebbek szere-
tik könnyelműek közé sorolni őket. Beszéltünk néhány igazi ö-
reg halászával a kortársakról. Meghallgatásuk után más vélemény-
re jutottunk, s a beállítást túlzásnak, egyoldalunak találjuk.
A halász egy éven át többször jutott pénzhez, mint a csak föld-
műveléssel foglalkozó. Ha megvolt benne a hajlandóság a könnyel-
műségre, hát ivott is. Három-négy halász akadt olyan is, aki
gazdaságilag tönkrement. Mások viszont a halászatból és nádlás-
ból vagyont szereztek.

Valamikor külterjes gazdálkodás járta e helyen. Mindenki nem me-
hetett el részes aratónak. Népesebb családokban a gazdálkodás
körüli nem akadt mindig tennivaló, főképpen a néhány holdas gaz-
dáknál. Különösen Szentpálon, ahol a legtöbb gazda negyedtelkes
volt. Szántás vétés mellett jutott idő a halászára is. Mit te-
hetett más, felcsapott a berekben halásznak, hogy a fennmaradt
szabad idejét értékesítse. Ezt annál inkább megtehetette, mert ha
nem érezte szükségét, visszatérhetett a paraszti foglalkozáshoz.
Igy alig volt család, amely valamikor nem volt halász. Ez a fog-
lalkozás, amint fentebb említettük táplálékot vagy ha a helyzet
úgy kívánta pénzt hozott a családnak. Horváth Miklóson /11/ és
néhány társán /3-4/ kívül alig volt a két faluban család, amely
kizárólag halászatból élt. Egyik még élő öreg, valóságos volt
halász említette előttünk, hogy pusztán halászatból becsatással
2-3 tagu családot el lehetett tartani, még az alacsony halárak
mellett is.

Az értékesítésnek régen sem, később sem volt különösebb nehé-
sége. Amit nem akartak megtartani, eladták, részben a helybeli
boltosnak. Ő különösen a csikokat szerette megvásárolni, mert
azokon könnyen tudott. Pénteki napon szoktak a szomszédos Mar-
caliban a heti piacon megjelenni a tótszentpáli és varjaskéri

halászok. Hajnalok hajnalán éfelhözvák a berekből halásztársisnyájukat, a megbízott fuvarosukkal reggel 7 órakor már ott árusították a piacon. Megtörtént az is, hogy két-három halász összeállt és tengelyen szállították árujukat a kanizsai piacra. Kivétel csak Barcsánics Márton volt, aki saját két fekete lovas fogatán vitte a halat Kanizsára nagyobb mennyiségben. Közben jöttek ide is vidékről halkereskedők. A kaposvári Rothauser, a lengyelvári Goldmann ismert vevői voltak a mi halászainknak. Az is megtörtént, hogy ha valamelyik halászt nagyobb szerencsére ért, saját kocsiján, vagy fuvarozással járta be a szomszédos községeket, ahol nemcsak pénzért, hanem terményekért is adták a halat. Főképpen aratás után, nemcsak szemesért, hanem korpáért is. Itthon csak pénzért adták el. Az egyik közlés szerint: csik 1 krajcárért, compó, kárász 5-6 krajcárért ment el kg.-ként. Apróbb halnak 2 krajcár, kicsit nagyobbak 3 krajcár volt az ára kg.-ként. Ezek voltak a régebbi árak. Az újak már magasabbak voltak. Így: apró kárász 10-12 kr. öreg kárász 20-24 kr. compó 8-10 kr kg.-ként, csuka, ponty 42-45 kr. félkilónként. A piros szárnyu halnak nem volt értéke, ingyen szétosztották.

A régi világban a kárász, csuka, ponty ünnepi ételszámba ment.

Ide kívánczik annak megemlézése is, hogy milyen halfajták éltek a Nagyberekben.

A régi időkben a Nagyberék és a Balaton egymástól nem voltak elzárva. A víz egyikből a másikba akadálytalanul átfolyt. Ezért a két terület halállománya ha nem is mindenben, de a legtöbb fajtaban azonos volt. Ma a következő halfajtákra emlékeznek az öregek: a sügér, a piros szárnyu hal, csuka, compó, keszeg, ponty, fehér szárnyu hal, tóli /tavi/ kárász, fehér szárnyu hal. Tükörponty nem volt, mert ez nemesített fajta, hanem az ún. nádhegyi, réti ponty. Fogtak halászaink néha kapján harcsát is, de csak az apróbbakból. Az ivás idején többféle hal is átjött a Balatonból a berek sekély vizébe. Utána visszatértek. Ha néhanapján egykettő akadt is a berki halászok hálójában, kivétel számba ment. A halon kívül sok volt a sárga barnás csik. Nagyobb csapatokban szoktak megjelenni az árkokban.

Később az övesatorna megnyitása után a visszaélések megszüntetésére "vaskapu"-val zárták el egymástól a Balatont és a Nagyberket. Nem sok eredménnyel, mert "halászok"-nak nevezett érdekelték a kaput kiemelték helyéből, mire a halak simán át és visszamentek a Balatonba.

Legujabban drótháló-beállításával egészen sikerült elzárni a külső vizektől.

Apróságok a halászat körül

A halászbérletet a halászgazda vette ki. Ő gyakorolta a felügyeletet társai között. A súlyosan vétőket a társaságból kizárta.

Ezért komolyabb vétség nem fordult elő a halászok között. Az apróbb csinytevéseket büntetéssel sújtották. A halászok ilyen esetben összejöttek és a vétkező társon törvényt ültek. A büntetés a vétség nagysága szerint egy vagy két liter pálinka.

Figyelték a faluban a kezdő halászok hazaérkezését. Ha üres kézzel jöttek, az érdeklődők kíváncsiságára azt felelték, hogy azért nem tudtak halat hozni, mert a veic feje egészen megtelt vízzel, a halak nem tudtak belemenni.

Mások, amikor megkérdezték otthon, miért üres a haltarisznya, kedélyesen azt válaszolták: " a tarisznyára ráfeküdt a "bihal", /bivaly/ nem tudták beletenni ".

A hajóság a régi időben szigorúan büntette a halászat körül elkövetett vétségeket, nevezetesen a veicék kifosztását, vagy a halászó szerszámok ellopását.

A halász ha munkára indult, bukliját a vállára tette. Rátekergette a turbukhálót, mindenki tudta, mit akart.

A mi halászaink közlékenyek voltak. Szívesen beszéltek élményeikről nem halászok előtt is. A balatoni halászoktól eltérően megfürödtek a berekben, de a vízben uszni nem tudtak.

Voltak orvhalászok is. Itt a kifejezés más gondolatot fedett, mint másutt. A mi orvhalászaink a bérlet területére nem mentek. Legtöbbször szegény emberekből kerültek ki. A halászok elhasznált turbukhálóját megvették, kijavították s a vendég-árkokban turbukoltak velük.

Az éjjeli halászás nem volt szokásos, de azért ritkán megtörtént, hogy szép tiszta estén jókedvű fiatalok holdfénynél turbukoltak.

Figyelték a halak életét. Tudták, hogy bizonyos időben a hal feldobja magát a vízből. Magyarázatát nem tudták adni. - Ugy tudták, hogy a hal a csuka kivételével a hinár alsó leveleivel él.

Megfigyelték azt is, ha a csuka belekerült a rejtőbe, s még megemésztetlen hal volt a gyomrában, ha a halász hozzányúlt, kiöböta magából.

Elmesélték, hogy voltak napok, amikor sehogy se jött a hal a fogószerszámba. Máskor meg meglepően hamar és sokat fogtak. Magyarázatát nem tudták megmondani.

A nagyobb fajta halak külön magukban jártak. A piros szárnyu hal csoportosan mozgott. Elfogta a veic is. Olyankor ha kisebb csoportok elváltak a többitől, s odakerültek a veic kertjének akadályába, menthetetlenül áldozatul estek.

A halász munka közben erősen el volt foglalva. Izgatta lesz-e szerencséje és milyen? Kedélyeskedni nem ért rá. Ha azonban betévedt a helybeli kocsmába, a többiek között vigadozás közben kitört belőle foglalkozása visszhangja. Nótára gyújtott:

Én vagyok a révész legény
Én járok a viz tetején
Én fogom az aranyhalat
A szentpáli kertek alatt
A babámmal.

Ide iktatunk végezetül néhány családnévet, akikről a most é-
lő idősebbek úgy tudják, hogy halászok voltak:

Babodi Szilveszter, Barcsánics Márton, Bebics Pál /gyura/, Bog-
dán Márton /mitro/, Bebics István /bene/, Bebics Vendel /bébicz/
Bogdán János /ivócsi/, Bogdán Jakab /mitro/, Bogdán János /csana/
Bogdán József /jaza/, Bogdán Károly /jaza/, Bula Jakab /csenta/
Cseterics Pál /pável/ ifj. Fekete János /cváncsek/, Fekete Mik-
lós /gánga/, Gellén Márton, Horváth Vida /gellén/, Horváth Már-
ton /zsunyák/, Hosszu Márton /tedo/, Horváth Sándor /zsunyák/
Horváth János /zsunyák/, Hosszu János /dudás/, Hosszu András /te-
do/, Mikics János /mutica/, Mikics János /jankura/, Mikics Já-
nos /gákina/, Niklai Pál /mikola/, Posza János /gyurka/, Posza
Márton /gyurkica/, Posza Miklós /sávós/, Pandur Márton /micola/
Posza Tamás, Posza János /gyurkica/, Richter Márton /lajna/
Reichter Vida /lajna/, Richter László /lajna/, Varga Márton /szo-
csa/.

A következő szakaszban bemutatjuk a halászokat munka közben
halfogó szerszámaikkal;

1. Eresztő háló. Vékony cérnából font 15-20 m. hosszú cérnafal.
Szélessége 130 cm. Gyékényből készült plócák, csomók tartották
fenn a vizen. A halászok maguk is meg tudták kötni, de Keszt-
helyen a kereskedésekben is lehetett venni. Az álló halászás
eszköze volt. A halász este a szél mentén eresztette a vízbe,
s reggel napfelkelterke kiszedte belőle a zsákmányt. Keserves
türelmi munka volt. A hal, vagy madár sokszor úgy belekeve-
dett a hálóba, hogy igen nehéz volt kifejteni belőle. A még é-
lő halat rögtön a réttöbe tette. Használatbavételkor arra szá-
mitottak, hogy amikor a hal mozgás közben az akadályokat áttör-
ni igyekszik, kopoltyujával és szárnyaival a hálószemekbe bo-
nyolódik. A halon kívül meg lehetett vele fogni a szárcsát, vö-
csököt, vadrécét is, mert a háló fala lazán volt kifeszítve, s
ha nagyobb hal, vagy madár nekiment a 3 cm. bőségű hálószemek-
nek, azok könnyen összehajlottak, s az állat úgy beleveredett,
hogy nem tudott belőle kiszabadulni. A Balatonnal ellentétben
a Nagyberéken csak egyféle eresztő hálót ismertek. Azt is e-
gyedül a varjaskéri részen. A szentpáli határban az eresztő
hálóval a hínár miatt nem lehetett dolgozni. Az apró halak fo-
gására sem volt alkalmas, azért ezen a területen nem is volt ér-
demes foglalkozni vele. Jó karbantartásának legfőbb feltétele
volt, hogy használat után kimossák, s alaposan megszáritsák.
/12/, különben idő előtt tönkrement, megrohadt.

2. A turbukháló. A hajót halászat eszköze. Külös alakjára 10-15m.
hosszu és 120-130 cm. széles háromsoros háló. A két külsőt /10-

12 cm. bőségu/ itt kertnek nevezték. A középsőt, a volta-
képpen fogó szereszmot 3 cm. bőségu 3 sodratu cernából kö-
tötték. Fogásra puhának kellett lennie. Egyenként és cso-
portokba verődve egyaránt lehetett vele halászni. Az utób-
bi esetben a turbukokat szorosán egymás mellett állították
fel, hogy a hal köztük meg ne szökhesse.

A három hálót mindegyik oldaláról úgy fűzték össze egymás-
sal, hogy egynek látszott. Az eresztő hálóhoz hasonlóan ezt
is plócák tartották fel az elmerüléstől. Lefelé nem kellett
megrögzíteni, mert az iszapos víz-fenek ugyis fogta. Első-
sorban a víz fenekén elfekvő csukák és pontyok fogására hasz-
nálták, de egyéb halféléket is halásztak vele. Kimondottan
nagyberki halászó szereszm volt.

A turbukhálót készen is lehetett venni készhelyen, de itt-
hon is meg tudták csinálni. Az üzletekben nem lehetett ven-
ni a háló kertjét. Azt mindig itthon kellett elkészíteni. A
hozzávaló erősebb anyagot rokkán fonták. A hármas belső tur-
bukháló régen 6-7 forintba került.

Használat után épp úgy meg kellett mosni és szárogatni, mint
az eresztő hálót. A hideg idő beálltával a szárogatást nem a
tó partján végezték, hanem otthon a konyhában, mert a harmat
épp olyan ellensége volt a hálónak, mint ha nedvesen tették
volna el.

A turbukhálót mindig bukló segítségével csónakról rakták le
a vízbe. Először az alsó szélét helyezték el, aztán mentek
fölfelé, hogy a hínár a hálót össze ne kussálja. A turbuk e-
gyik végén lévő plócának /csomónak/ piros, a másik végén le-
vőnek fekete volt a színe. Így a halász könnyebben el tudott
igazodni, amikor buklijával irányította a háló elhelyezkedé-
sét.

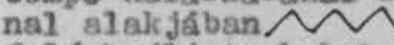
A turbukhálót erős szél idején nem lehetett használni, mert
a conhi, a sás megzavarta a vizet és a piszkos vizgátolta a
világos látást. Nem lehetett ellenőrizni a halak mozgását.

A Nagyberki varjaskéri határban lévő fele volt annak idején
a turbukolás igazi hazája, mert több volt benne a tiszta víz.
Eszterházy tulajdonában lévő rész nádasabb volt. Itt csak a
Koncától a Bistra vodáig terjedő területen és az árkokban le-
hetett ezt a halászási módot üzni. Itt inkább a veic-cel va-
ló halászás járta.

Vannak még ma is somogyiszentpáliak, akik turbukolnak az ár-
kokban.

A turbukkal való halászás így történt: a halászok megfigyel-
ték, de meg hosszas tapasztalat útján ismerték a halak járá-
sát. Ennek megfelelően eresztették le a vízbe hálójukat. Mi-
ként az eresztő háló, ez is nem mereven, hanem lazán állott
a vízben. Nem egyenes vonalban, hanem meghajlítva, olyan for-
mában, mint az erősen kinyitott olló. A háló vízbeeresztése
után avval folytatták a munkát, hogy a halász, vagy halászok
csónakjaikon kb. 12 m. távolságból lassan megindultak a tur-
buk vagy turbukok felé, közben bukliokkal ütögették hol a

csónak oldalát, hol a víz felszínét, hogy a víz fenekén levő halakat megriasszák, de nem olyan erőlyesen, hogy megugorjanak, hanem csak annyira, hogy előre menjenek. Amikor a tapasztalásuk szerint megfelelő közelségbe értek a turbukhoz, hosszú buklójukkal a víz mélyét is megzavarták. A halak a zajra, de meg azért is, mert a zavaros, piszkos vizet nem szeretik, meneküléshez folyamodtak. Annak csak egy útja volt: előre. Menekülés közben találkoztak a turbuk első kertjével. Annak nagy szeméi között könnyen átjutottak. Visszafelé nem tudtak menni, nekimentek a második, a puha sűrű hálónak, az igazi turbuknak. Laza volta miatt engedett a nyomásnak és szákszerű kifelé irányuló hajlást szenvedett és a hallal együtt beleszorult a turbuk hátsó kertjének nagy szemébe. Ezt már nem tudta áttörni, fogollyá lett.

A turbukokkal való halászás valóságos tudomány volt. Másként kellett a turbukot beállítani, ha csukát akartak fogni, mint ha más egyéb halfajtát. A csuka egyenesen tör előre, ezért az olló nyílását erősen ki kellett tágitani. Viszont a kárász és compó halászásánál szűkebbre kellett venni, mert ezek törvönal alakjában mozognak. A piros szárnyu halnak meg befelé hajló turbukot kellett felállítani e minta szerint:

 Ha a hal járása nem biztatott kellő sikerrel, a halász felszedte sátorfáját, azaz hálóját, és továbbment. /13/

3. Veice, veic. Annak idején a Nagyberék legjellegzetesebb halászó eszköze volt. Egykor a balatoni halászatnál is használták. A Kis-Balatonon is ismerték. Igazi hazája azonban a Nagyberék volt, főleg Szentpál. A szentpáliak nemcsak a maguk használatára készítették, vidékre is szállították.

A veic - miként községünk népe mondja, rekesztő halászó szerzőszám. Ha röviden akarjuk meghatározni, azt kell mondanunk, halászási célokból készített, nádfalából összeállított utvesztő. Leglényegesebb alkotórésze a fej és a kert. Fejlettebb alakjában ehhez járul még az udvar és lésza, a szentpáliak és varjaskériek nyelvén léc.

A fej 120 nádpálcából összeállított henger, amelynek két befelé forduló hajlása között kb. 8 cm. nyílás van. A nyílás szájánál végződik a torok lésza. Itt kertnek nevezik. A kert olyan hosszú nádfal, amelyet a terepviszonyok megengedtek. A veicet a halászok úgy állították fel, hogy a halak járásának útjába essék. Ha a kert jól feküdt, a halat haladásában feltartóztatta. Nem tudott rajta keresztültörni, ezért annak mentén haladt tovább. A kert végén szembetalálta magát a fej nyílásával. Nem tehetett mást, a nyíláson át megkísérelte az előrejutást. Törekvésével vesztébe jutott, mert a fejbe került. Itt forgolódott jobbra-balra. A kivezető utra nem talált, a halászé lett. A veicnek ezt volt a legegyszerűbb formája. A mi régi halászaink vak veic-nek nevezték.

Az emberi találékonyság ezt az egyszerű formát továbbfejlesztette. Hogy a fogás sikerét jobban biztosítsa, a fejjel szemben

egy uttévesszőt állított be, amit udvarnak nevezett el. A kettőt a lécszával, szentpáli és varjaskéri beazéd szerint léccel kötötte össze. Ezeknél is nádpárok döntötték el a nagyságot. Az udvar 120, a léccel 17-25 nádpárból tevődött össze.

Az udvar egyik végét szorosban a fej mellett szurták le. A másik vége a kert mellett, de attól 6-7 cm. távolságban végződött, úgy hogy a hal az udvarba becsuszhatott. A léccel egyik végét a fej mellett szurták le, a másik vége a kertetől 6-7 cm-re, hogy a hal ezen az oldalon is bejuthasson. A hal a kert falának mindkét oldalán haladhatott az udvar felé, mert ujta arra vezette. Idejutva megfelelő helyet nem talált, reánézve az egyetlen résen menekült, a fejbe, számára a végveszély helyére.

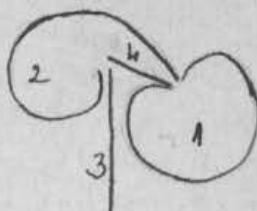
Hogy a vidra ellenjobban védhessék a kert, a léccel és udvar végét gyékény beléből készült fonállal felül lazán összekötötték egymással, úgy hogy a hal bemehessen. Éspedig a léccel és udvarnál az elsőnél, a kertenél a második nádpárnál. Ettől a kötéstől függött egyúttal a veice fogására alkalmatlansága, vagy használhatatlansága. Alább bemutatunk egy vak és egy udvaros veicét.

Vak veice

1. Fej
2. Kert /helyi nyelven/

Udvaros, léccel berki veice.

1. Fej
2. Udvar
3. Kert
4. Léccel.

A hal a kert falának mindkét oldalán haladhat az udvar felé, mindkét oldalán az udvarba benyomulhat. Itt megfelelő helyet nem találván, a léccel, mint egyetlen résen át továbbmenekül, de innen csak a fejbe, reá nézve a végveszély helyére jut.

Ha a halász a veicet felállította, további dolga az ellenőrzés.

Annál több munkát jelentett az elkészítése és lerakása.

Akár a berekben, akár otthon indította el a kezdést, a szükséges mennyiségű nádat kiválasztotta és három csoportba osztotta. Az elsőbe került a mutatóujj vastagságú egyenes, rugalmas, kiérett nád. Ezt tette a veice fejébe, mert itt volt rá a legnagyobb szükség. A vidra, ha beleszökött, még így is kirágta. /14/ A belekerült szárnyasok ha nem is tették tönkre /15/, de erősen megrongálták, ha nem volt a nád kifogástalan minőségű.

A második rakatba tette az udvar elkészítésére szánt nádat. Lehetett gyengébb száru, kissé sárgás színű is. A hal az udvarban átmenetileg tartózkodott. Kevesebb ostromnak volt kitéve, mint a fej.

A legsilányabb minőségű nád is elég volt a kerthez, mert rendeltetése csak az volt, hogy a halat az uszában irányától eltérítse.

A minőség kiválasztása után a halász a kiválasztott nádszál alsó végét kihagyta, a felső végnek szánt részt toporjával egyenlő magasságban levágta. /16/ Ezt a munkát fedett helyen végezhette, mert a mozgás következtében nem fázott meg.

A további teendő már meleg helyet kívánt. Azért legtöbbször a szobában történt meg.

Kezébe vett két szál nádat, a azt úgy kötötte össze, hogy az egyik szál alsó meg a másik felső vége egymás mellé kerüljön. Így egyenlő vastagságu és hosszúságu párok alakultak ki, mert a veic nádpárok összerakásából tevődött össze. A nádpárokat a nagyberki gyékény beléből sodort finom, de erős gyékényfonállal 3-5 helyen kötötték össze, ahogy a helyzet megkívánta. Miután a halász eddig eljutott, elérkezett foglalkozásának legnehezebb részéhez a veic lerakásához. /17/. Az anyagot a helyszínre szállította. Ott csónakból vagy télen jégről a nádpárokat az előre kijelölt és megtisztított helyen a vízbe leeresztette és hegyes felével a berek iszapjába szurta bele. Közben gondolt arra, hogy a nád felső vége mindenütt egyenes legyen. Ha nehezen ment, a nádat kezében tartott kis lapicka elé tette, a toporral ahol kellett kiigazította. Továbbá arra is ügyelt, hogy a nádpárok szorosan álljanak egymás mellett. Az udvar a léc és kert falának összeállítása ugyanígy történt.

A nádfalak szilárd állását két oldalról biztosították, éspe-dig azzal, hogy a nád hegyes végét 25-30 cm. mélyre, vagy ha a helyzet úgy kívánta még mélyebbre nyomták a talajba. Aztán a párokat a víz felszine fölött kereszt-kötésekkel összefogták. Ha a helyzet úgy kívánta, a fejet több sorban is megerősítették.

A veicot a lehetőség szerint náddal védett területen állították fel, ahol a szél nem tudott akkora erővel nekiközé máadni, mint a szabad területen.

A veic falai kb. egy méter magasra emelkedtek a víz szine fölé. Hogy a halak ki ne ugorhassanak, a szárnyasok meg ne szök-hessenek, a fej nyílását a veicéhez hasonló nádfonással leta-karták.

A veiccel való halászásnak leginkább megfelelő terep a náda-sok széle, vagy a csuhival, vagy alacsony gyékénnyel tarkított víz. Ezért a Szentpáli berekrész kiválóan alkalmas volt a veic-cel való halászásra, mert sok volt a nádja. A Pesty-féle Hely-ségnévtár is megállapítja ezt a tényt. A varjaskéri részen in-kább a hálóval való halászás járta, de nem kizárólagosan.

A fejet udvarával és kertjével együtt bokornak nevezték. Az egyes bokrokat 8-10 m. távolságra szokták felállítani.

Némely gazdának több bokor veic-e is volt. Mikics János /mu-tica/ 88 éves öreg halász mesélte, hogy az ő fiatal korában Androsics Mártonnak 30 bokor veice volt. Voltak azonban idők, amikor még ennél is gazdagabb halászok éltek.

Most néhány szót arról, hogyan került a hal a veicből a halász asztalára, vagy eladásra? Csónakjával megjelent a veic fejénél. Szákjával kiemelte onnan és a csónakjába a haltartóba tette át. Innen elhajókázott a rejtője helyére. Ott nádat tett a csónak orra alá. Ezután a helyéről kimozdított rejtője közelébe emelte. A felemelés következtében a haltartóból a víz lassan kifolyt. A kifolyás alatt a vízből felszabadult lyukakat betömte. A még benne maradt csekély vízből a halat kiemelve áttette a rejtőbe, onnan a haltarisznyába.

4. Dobháló.

Rekesztő halászó eszköz. Elnevezése nem egészen megfelelő. Inkább dobvarsának kellene mondani. A varsa régi szentpáli és varjaskéri halászó eszköz volt. A megyei iratok között már a XVIII. század közepe táján szó esik róla. Latins neve: piscula piscatoria. / 18/.

A dobháló külső alakja olyan, mint egy két akós hordó. Hossza kb. 110-120 cm. Két egymás mögött fekvő háló varsa. A tölesér alakú hálót két faabroncs, vagy ha úgy tetszik korong, az abroncsot meg a közéjük illesztett két pálcá tartja kifeszítve. A két tölesér végén kis nyílás van, amelyen a hal becsuszik, de kimenni nem tud. A két kis nyílás azért nem csukódik össze, mert mindegyik nyílás szélét két helyen erős cérna köti össze a fa-abronccsal. A halfogó készülék henger alakú háló burokban van, amelyet szintén az abroncsra kötnek. A burokháló közepén harmadik abroncsot is állítottak be, hogy a burokháló állandóan kifeszülten maradjon. A burokháló mellett mindkét oldalon tartófa állott. Az iszapba szurták bele, hogy a háló helyéről el ne mozdulhasson. Volt halász, aki ezt úgy valósította meg, hogy a hálóba téglát helyezett el. A halászás úgy történt vele, hogy a hálót este elhelyezték és reggel kiszedték a halat, ha volt.

Ha a hálót ki akarták üríteni, akkor a feszítő két pálcát kiemelték helyéről. Erre a fogószerkezet összeomlott úgy, hogy a rajta levő kis nyílás kifelé állt. Ezen keresztül hozzá lehetett férni a mögötte lévő üreghez.

A dobhálóval sekély vízben halásztak a Nagyberekben olyan helyeken, ahol nagy fű nőtt. Így természetesen a szőleken. A dobháló tetejére az orvhalászok szeme elől való elrejtés okából nagyobb mennyiségű friss fűvet raktak.

Ezzel a halászó eszközzel csak a varjaskéri halászok dolgoztak. A szentpáliak területén nem lehetett használni! Mikics János /mutica/ 88 éves volt halász maga látta, amikor Horváth Miklós /sávó/ volt halászgazda cipelte dobhálóját a mai vízház helyén.

5. A tószentpáli és varjaskéri ember több mint kétszáz éves hagyománya után a halászásról nem tudott, nem is tud lemondani. Ha nem halászhatott veicével, halászott eresztő, vagy turbukhálóval. Ha azzal sem tehetta, legalább szigonyozott a multban, de szigonyoz a jelenben is.

A szigonyuk olyan, mint a vasvilla, azzal a különbséggel, hogy ágai kampóra visszahajlanak. Az ágak a nyéllel párhuzamosan haladnak és egyenlő hosszúak. Kétféle fajtát használnak ma is a falu-

ban. Van akinek köpüs, van akinek makkos szigonya van. A makkos ágait lapos tartóvas fogja össze, amelyet úgy szegesznek rá a nyélre. A köpüs olyan mint a vasvilla felső része: gömbölyű hüvelyszerű végződéssel. A mai szigonyok ágai 3-5 közt változnak.

Leginkább ivás idején használják. Amikor a halak csoportosan járnak, s a part közelében gyeppel, vagy egyéb növényvel fűdött sikkér vízben fürdőknek, s könnyebben megközelíthetők. Ilyenkor nagyobb példányok is megjelennek, amelyeket érdemesnek tartanak a leszurásra.

Halászó segédeszközök

1. Csónak.

Legrégibb alakja a bodon hajónak nevezett vízi közlekedő eszköz. Akik még láttak ilyent, így írják le: egydarab tölgyfából vaseszközzel kivájt hosszú ladik. Oldala lefelé kissé domboru, befelé szélesedő. Hegyes orra fölfelé áll. Egy, legfeljebb két ember számára készült. Régen kiment a használatból.

E század elején felváltotta a deszka csónak. A halászok hajónak is nevezték. Előre elkészített fa vázára bevederekkel erősítették hozzá deszka oldalát. Keskeny, két ember számára készült. Elöl hegyes orránál deszkalappal zárták el a hajó többi részétől. Az elzárt üregre felülről nyitható, zárható fedőlapot helyeztek. Ebbe tették bele ideiglenesen a halászás közben fogott halakat, addig, amíg a munka végén a végleges haltartóba, a röttökbe rakták át. A deszkacsónak 4 méter hosszú 60-70 cm széles alkotmány volt. A faluban a halászok meg tudták csinálni. Aki maga nem akart vele vesződni, készhelyen 5 forintért a mesteremberoknél megrendelhetette. A csónak hátsó része csapott volt.

2. Szák. Merítőeszköz.

Kettő, vagy 2 1/2 méter hosszú nyél két ágas végére, a két végét összekötő félkör alakúra hajlított ágat kötöttek. Erre, valamint az ágas két szárára hosszan lecsúngó hálót függesztettek. A halász a veic fejéből ennek a segítségével merítette ki a halat.

3. Bukló. Hajtóeszköz.

Petrencerud hosszúsága /3-4 m/ egyenes rud. Egyik végén kétágu. Evvel tapogatták ki a halászok a víz mélységét halfogó szereszámaiknak. Evvel nyitottak helyet a hinárban. Evező helyett is használták lapos evezőlapát helyett. Segítségével feszítették ki a turbukhló felső szélét is. A bukló másik végére erősítették a taplóból, vagy fából faragott poháralakot. Ezek mellett szívesen felhasználták a halászok a fadgak tányérszerű forrasait is buffanónak valahányszor turbukhlóval dolgoztak.

4. Kőszjár.

Nyeles, köpüs sarló, vagy félhold alakú rozsz vasból készült éles alkalmazosság, amellyel a halász a veic számára megtisztította a víz fenekét a hinártól, vagy a nád gyökerétől.

5. Vizzerő szapoly.

Nyárfából vagy berekfából faragott, magasabb karimájú rövidnyelű kis lapát. Ezzel távolították el a csónakba összegyűlt vizet.

6. A halásztarisznya.

Halhordó alkalmatosság. Olyan volt, mint a fele magasságu gabonás zsák. Felső nyílását zsinórral összehúzták. Két alsó csücskét erősen összevarrták, hogy a súly alatt a zsák széjjel ne menjen. A tarisznya felső két szélére erős zsinórt varrtak, olyan hosszut, hogy a vállon keresztül a mell közepéig bőségesen leért. Az alsó két végére hasonló két hosszú zsinórt alkalmaztak. Ezt meg a hónalj alatt vezették a mell közepéig, s itt a felülről jövő zsinórral bokorra összekötötték.

5. Röttő /Rejtő/. Haltartó.

Ha valaki nem akarta a naponként megejtett fogásokat hazavinni, vagy a piaci napokra élő állapotban kívánta megőrizni, a rejtőbe, vagy ahogy itt mondták, "röttő"-be helyezte. A röttő reketye vesszejéből kötött, gyökénnyel összefűzött alkalmatosság. Külső alakja olyan, mint egy hegyes végű nagy tejes köcsög. Az edény szája akkora, mint egy kis szita. Olyan dupla kötésben végződött, mint aminőt a vesszőkosarakon látunk. A száj nyílása alatt kb. 5-8 cm-re kis nyelvvel ellátott kerek deszkát tettek. A kis nyelvet a rejtő fonásai közé nyomták. Ezzel megakadályozták, hogy ide-oda mozogjon. A dupla kötés alatt és a kerek deszkaajtó fölött erős pálcát húztak keresztül, hogy a kis deszkalap annál erősebben szoruljon, s lehetlenné tegye a hal kiszökését. Hossza 1 méter, 1 1/2 cm volt. Jó széles, hogy legalább egy tarisznya hal /50 kg/ elférjen benne, s a halaknak biztosítsa a mozgás lehetőségét, s megfelelő mennyiségű víz beszívargását. Árnyas helyen kellett elhelyezni, hogy a meleg következtében a halak benne el ne pusztuljanak. Kellő magasságban a vízfenék felett, hogy az iszapot fel ne zavarja. A zavaros vízben is tönkremegy a hal. Azonban a víz fölé sem emelkedhetett, mert akkor rászállt a szarcsa, és ha annak piszka a vízzel feloldva a rejtőbe került, ez is elpusztította a halat.

7. Jégtörő.

15-20 cm hosszú elhasznált singből a halász lemezt készített és megélesítette. Közepére köpüt forrasztott. A halász kétméteres nyelet ütött bele. Jégtörésre használta.

Ételneműek

Halászlé.

A halász munkahelyére ételfélét nem szokott magávalvinni. Mielőtt elindult volna, így szóló feleségéhez: tégy tarisznyámba kenyeret, hagymát, meg sőt, elmegyek halászni. A berekben a kuny-

hó előtt, vagy a parton elkészítette ételét. Nem volt nagy a választék. Vagy főzte, vagy sütötte a halat. A megfőzött halnak halászlé, a megsütöttnek vagy parázon, vagy nyárson, sült hal volt a neve. A halászlé így készült: általános szabály volt, hogy minél többféle halból készüljön, mert annál ízletesebb. Azt is mondták a halászok, a halat abban a vízben kell megfőzni, amelyben élt. Akkor jobb. A jóíz fokozására, ha csak mód volt rá sügér halat is tettek bele. Ez annyira hozzátartozott a halászlé anyagához, hogyha az érdekelt készítőnek esetleg nem volt a haltartójában, kölcsönkért. A sügér húsá édes és kemény, nehezen lehetett a pénzét levenni, mert tüskés volt. Itt úgy segítettek magukon, hogy ráléptek a farkára, vagy lángra tették. Akkor lepergett róla a pénze, s meg lehetett tisztogatni.

A halászlé így készült: a halat először jól megmosták. Amikor teljesen tiszta volt, kibelezték, felvagdalták. Bográcsba vizet öntöttek, só, paprikát, hagymát adtak hozzá, s forralni kezdték. Ha felforrt, erős piros paprikát tettek bele, s elfogyasztották. A lé meglehetősen sűrű lett, úgy hogy ha kihűlt, csongvaszerű anyaggá vált.

Sült hal.

A tűzön sült hal elkészítése sokkal egyszerűbb volt. A kifogás után meg sem mosták. Ugy, ahogy a vízből kiemelték, a partra szállítva nádcsomóból gyorsan tüzet raktak, s ráfektették a parázonra. Ha egyik oldala megsült, átfordították a másikra. Ha ezzel is elkészültek, leemelték a tűzről. A hamutól megtisztították, s úgy belesólt elfogyasztották.

Az elkészítőnek ezt a módját akkor is alkalmazták, ha étkezésre bármi okból nem akartak a szárazra menni. Ilyenkor több régi nádkévért összehajtottak. Egymásra helyezték, összevert régi nádat tettek a csomóra, s meggyújtották. Erre helyezték a halat. Amíg a nád leégett a víz sáinig, a hal is megsült.

Nyárson sült hal.

A halat megtisztították, kibelezték, megsózták. Kétágu kis fát kerestek. Abból fanyársat készítettek, s arra felhuzták. A nyársat minden oldalról megforgatták, mindaddig, amíg a hal meg nem pirult. Az elfogyasztásnál tányér gyanánt szapolyt használtak, amellyel a vizet a csónakból szokták kimerni.

A füstölt hal.

A csukának levágták a fejét. Megtisztították, kibelezték, besózták. Azután a padlás ama részén felaggatták, amerre a kéménytelen konyhából a füst felszállani szokott. A füst megszáritotta és a roslástól megóvta. Tavasszal, különösen nagybőjti időben szívesen éltek bele. Némelykor azonban megtörtént, hogy a füstölés nem sikerült. Ilyenkor a füstöléssel járó veszély, meg a hal kárba veszett.

Halkocsonya.

Legtöbbször a csik húsból készült, de lehetett bármilyen halból is. Megfőzték a halat, mintha elfogyasztani akarták volna.

Paprikát nem tettek bele. Ha megfőtt, lehűtötték. Az elkészítésnél arra kellett ügyelni, hogy a csik feje ne kerüljön bele. Tehát a főzés előtt le kellett vágni, mert a közelében van az epéje, s ha ezt beleteszik keserűvé, élvezhetetlenné válik a kocsonya. Különösen a csikból készült. Az öregek mondják, igen finom étel a halkocsonya.

A fiatalok beszéltek előttünk hamuban sült halról is. Az öregek, akik haléztak, mit sem tudtak erről mondani.

A vidra, mint élelmiszer.

A halász a vidrában ellenségét látta. Pusztította, ahol tehetett. Egynemely halász azonkívül, hogy életét vette, táplálkozott is húzával, mondván, hiszen hallal él. A vastaghúsát dolgozták fel ételnek. Előbb kétszer, ha kellett többször is leforrázták. Ezzel elvették erős halszagát. Állítólag így elkészítve húsa élvezhető volt.

Ivóviz.

Ha a halász megszomjazott, s a kúthoz távolsága miatt nem mehetett, a maga eszközeivel szerzett vizet magának. Petrencshordó rud-ágat kerített elő, vagy vitt magával. Ha inni akart, olyan távolságra távozott a parttól, ameddig tisztavizet nem látott. Itt az ágat a földreverte, amilyen mélyen csak tudta. Vett egy vastagszáru nádat, gyűrűnél átlyukasztotta, hogy a víz egész hosszában átmehesen rajta. Alsó végét betömte. Fűzfa sipjához hasonló 2-3 nyílást vágott rajta olyan magasságban, amelyen a tiszta víz mutatkozott a tóban. A nád felső végét kinyitotta, s azon keresztül szivta a vizet.

1914 nyarán Niklai Pál varjaskéri halászgazda komoly arccal hazatérvén családjára előtette ezt a kijelentést tette: "gyerekek a Nagyberekben megszűnt a halászság. A vizet lecsapolták". El is hagyta régi halászhelyét. Átment a tászkai határba halászni. Ezzel megszűnt Tótszentpál és Varjaskér romantikus élete. A nád egyrésze az alacsonyabb fekvésű helyeken, az ún. gödrökben egyideig még megmaradt, mint síratója a régi világnak. Rövidesen itt is kipusztult. Vele együtt az az élet, amelyet a tótszentpáli és a varjaskéri idősebb nemzedék annyi szeretettel emleget.

Az élet parancsa több mint a romantika.

Ezt a fejezetet Lengyel-tóti Istvánné szül. Niklay Mária, az említett halászgazda leányának emlékeiből, továbbá Hosszu Sándor /dudás/ 85 éves, Mikics János /mutica/ 86 éves, egykor valóságos halászok, továbbá Mikics Sándor /gáspár/, Bogdán István /jaza/ és Mikics Márton /bráv/ elbeszéléseiből állítottuk össze. Mikics Sándor és Mikics Márton apja, Bogdán István közeli rokona volt halászs.

Mások apró terebékeket adtak hozzá.

A hallottakat igyekeztünk hűen visszaadni. A halászatban nem minden vonatkozásban egyeztek meg a balatoni és a mi halászaink.

Jegyzetek

"A halászat" c. fejezethez

- /1/ O. lt. P 108. Esterházy cs. hercegi ág lt. Rep. No 28-408. Status urbarialis praescriptae Possessionis Tótszentpál. Septimo. N.B.
- /2/ Somogy megye közgyűlési jegyzőkönyve 1776 jan. 28.i közgy. jzdkv. "ut tam ante semper et ab immemoriali, quam ab eo etiam tempore praefati lacus beneficio et piscationis et arundinationis non usque certa signa Tótszentpáliensia fuerint.."
- /3/ Áll. lt. Kaposvár. Combinatorium instrumentum cum urbariali tabella Tótszentpál, 1767, V. Össze: u.i. Prot. 1776 p. 609.
- /4/ Áll. lt. Kaposvár Conscripctio 1828.
- /5/ Ui. Prot. 36 a. 1776 p. 79.
- /6/ O. lt. Tabellae urbariales 1767 Tótszentpál. Megjegyzések: "tam portionalis quanti quam et arendae dominalis praestationem ex sola piscatione per dominium hucusque iisdem concessa maiori ex parte procurat in arenda utroquoque conservaret. "
- /7/ Pesthy Frigyes: Helységnévtár. Magyar Nemzeti Múzeum Kézirattára O. Sz. K. Fol. Hung. 1114 Somogy m. P. 337. 358. Tótszentpál község. Varjaskér község.
- /8/ A veiceket télen nem javították. Pusztulni engedték, hisz tavasszal legtöbbször ugyanis újat kell helyette felállítani.
A veic fejének kijavitása ugy történt, hogy fejében támadt rés elé kívülről valamivel szélesebb nádfalat állítottak, mint a rés maga, s azt szorosán odaszúrták a régi fal elé.
- /9/ A vidra pusztította a halat, az ember ezért pusztította a vidrát. Az öreg halász elbeszélése szerint a vidra akkora volt, mint egy kölyök kutya. Szőre barna, bőre erős, úgy, hogy a kutya nem tudta átharapni. Fészket nyáron a bozótba rejtette, úgy hogy ebben az időben nem lehetett megfogni, télen csak betanított kutyával és az ember segítségével. A vidra ugyanis szembe szállt vele. Ha a havon, vagy jégen sikerült lábnyomára akadni, ezen a kutya fel tudta kutatni és a halász támogatásával el is bánt vele. Ha megtalálta, elébe került, menekülését megakadályozta. Ugatására gazdája odasietett és ketten elfogták. Néha a vízben is sikerült kézrekeríteni. Ha fészket megtaláltak /mert meg lehetett találni arról, hogy közelében a víz sohasem fagyott be, nem engedte ugyanis, hogy befagyjon/. Ha fészkeről elszavarták, a nyíláson át a jég alá menekült. A kutya menekülés közben figyelte, s a jégen nyomon követte. A halász látta körülbelül, merre tart a menekülés iránya, az üldözés ideje alatt gyorsan egyik két léket vágott a jégen. Ha a levegőből kifogyott, a kényeszerű-

ség, a lékhez hajtotta. Ott orrát a vízből levegővételre kidugta. Ezt a halász kihasználta. Balaskájával orrára vágott. Erre elszédült. Utána a balaskával kiemelte a jégre, s agyonütötte. Vagy a kutya kihuzta, ha sikerült neki az orrát megvérezni. A század elején még elég sok vidra tartózkodott a Nagyberekben. A halászsoknak nemegyszer érzékeny kárt okozott. A szárcsa pedig szétkaparta a nádkötéseket, úgy hogy némelykor széthullva álltak.

/10/ A halászkunyhó szerkezete, külső alakja ugyanolyan volt, mint egy földre helyezett háztető. Eleje az oromdeszkázatra emlékeztetett. A deszkafal helyett nádból készült ajtó állt előtte. A szarufákat élére állítva összeceresztették. Erre rá tették a kévébe kötött nádat, vesszővel, vagy dróttal leszorították, hogy a szél ki ne kezdhesse. A kunyhó hátsó része félkörű hajlással zárult. A szarufáról vaslánccon függött a főzőbográc. Tetőzete olyan magas volt, hogy használat közben sem veszélyeztette a kunyhó nád tetejét. Használaton kívül a hosszú láncot a szarufák fölött helyezték el a nád között. Belső ságból készítettek fekvőhelyet, amelyet szűrrel, vagy pokróccal takartak le. Ülőszék a kiszáradt zsombék volt. A nádtetőben az ágyban síklók tanyáztak, amelyek az ember közeledtére ijedten menekültek. Kunyhóik csak a varjaskérieknek voltak, mert otthonuktól távolabb laktak. A szentpáliak a falu közelsége miatt hazajártak. A varjaskérieknek több kunyhójuk volt, s egy kunyhóban többben is laktak. Pálovicán, a mai Imre major helyén állottak 15-20 m távolságban egymástól. Vihar esetén ha távolabb jutottak a parttól, a szentpáliak is itt vonták meg magukat. Ez azonban fölöttébb kétséges. Ha a szabadban úgy érte őket a vihar, hogy hamar nem érhetek partot, a nád közé menekültek. Fejük fölött meghajlitották, s az tetőszerűen védte őket.

A varjaskériek a kunyhók környékén szállottak vízre miután csónakjaikat, vagy annak nagyobbik felét a partra huzták. Megtörtént az, hogy a Hunyady határban délibb részéről indultak, onnan, ahol régen a tilalmi idő alatt pihentették csónakjaikat. A szentpáliak kiinduló helye a Brista vodán volt a nagyon régi, de még most is használatban lévő delelő kuttól északra. A hely kiszemelése nem okozott különösebb gondot. Kikötöttek ott, ahol a terepviszonyok megengedték. Lehetett kikötni a Prevozon és a mai Pál major környékén.

/11/ Horváth Miklós /savós/ nevét sokat emlegetik az öregek, aki halász-gazda volt és kizárólag halászsattal foglalkozott. Őt azonban nem lehet mintának tekinteni. Még a verbunkos világban beállt katonának. Mire kiszabadult, eljártak fölötte az esztendő. Nem alapított családot, mint agglegény erre a mesterségre adta a fejét. Mert mi máshoz kezdetett volna?

/12/ A varjaskériek közül is kevésnek volt eresztő hálója. Sok anyag kellett hozzá.

Itt említjük meg, hogy a hálók szárogatását a halászkunyhók közelében felállított hat-hét karón ejtették meg.

/13/ Azt hisszük Váry jegyzőnek jelentése a hálóval való halászatról téves fogalmazáson alapszik. Bizonyos, hogy a varjas-kérik is halásztak eresztő és turbukhálóval.

/14/ A halászok elfogták a vidrát, de ismerték a megelőző védekezést is. A veic fejének bejáratához mindkét oldalon egymással szemben szöges pálcát állítottak. A nyilásnak azért olyan szélesnek kellett maradnia, hogy a hal becsuszthasson. A vidra erre meg sem kísérelte a bejutást.

/15/ Szárcsa, apró és nem bubosvöcsök, vadréce, vadliba /de csak a fiatalja, a repülni tanulók. Az anyaliba nem ment lépre/. Igen ritkán őzikét is találtak a veicben.

/16/ A halász ezt az előkészítő munkát ha korábban kezdte, akkor kinn a kunyhónál végezte. Ha később látott hozzá, akkor otthon a meleg szobában. Különösen áll ez a nádpárac összekötésére.

/17/ A veic felállítása vagy jégről, vagy csónakról történt. Az előbbi esetben a kiválasztott hely megtisztítása után a halász a jég szélére állva rakta le egymás után a nádpáracat. Az utóbbiban csónakról tette ugyanezt. Minden csónak orrán és tattyán karika csüngött, ha nem kettő, legalább egy. A csónakkal a hely közelébe érve az említett két karikán keresztülvezetett karórt vert az iszapba, hogy az szilárdan álljon. Most a hajóban állva végezte a felállítást. Ha egyik oldalon befejezte, átment a másikra. Ha esetleg karika nem volt a csónakon, akkor annak ütötte le a biztosító kerót, amelyet a csónakhoz erősített.

/18/ Áll. lt. Kaposvár. Somogy megye közgy. jzókve 1776 jan. 28. közgyűlési jzók. Protestatio sub no 5-to.

A téli hónapok közeledtével a szentpáli és varjaskéri férfiak figyelme a Nagyberek felé terelődött. Lesték, mikor fonnyasztja le a dér, mikor asszalja szárazra a fagy a nád leveleit, mert nádat levelével nem lehetett aratni. Figyelték, hogy mikor áll össze a víz olyan erősen, hogy a biztonságban lehessen rajta járni. Egy-két vállalkozó természetű kikémlelte a helyzetet és ha megfelelőek találta, megjelent szerszámával a jégen és megkezdte a nádaratást. Ez az idő rendes körülmények között november hónapban következett be. Amint a többiek észrevették, megmozdult a falu nagyrésze, mert a nád aratása nem volt semmiféle feltételhez kötve. A berek nádja a földesuraké volt ugyan /1/, de mindenki arathatott nádat, aki csak akart. Az eredményen az uraság és a parasztság fele-fele részben osztozott. A megosztás az uradalmi csőszök kötelessége volt. A ma élő öregek: Palkó /Szabó/ János és Tomisa Antal volt csőszök nevére emlékeznek még.

A falu részéről a nád aratását bizonyos készülődések előzték meg. Előkerítették és rendbetették a tolókaszt. Akinek ilyen szerszámja nem volt, az nádvágó sarlót vett elő. Sebten levágatta elhasznált kaszájának hegyes végét. Kőpüt csináltatott rá, a fél méteres nyelet dugott bele. Akinek ez se volt, meg kellett elégednie az arató sarlóval, de a nádaratás igazi eszköze a tolókasza volt.

A tolókasza a következő részekből állt: 1. három, vagy három és félméteres két darab kifaragott rudból. Ez volt a kasza talpa. 2. a két rud közé erősített acéllemezből. Ez azonban csak a jobb móduaknál volt ilyen. A többségénél közönséges használaton kívül álló keréksing, amelyet a kováccsal erre a célra kiegyenesítettek és megélesítettek. 3. A kaszától hátrafelé másfél méternyire két darab egy-egy méter magas rudból, a támfából, amelyet a talpfához erősítettek. 4. A rud felső végére helyezett lécből. 5. A léc felső végétől a vaslemezig eső távolságot hajtóványnak nevezett hajlitott fűzfavesszővel kötötték össze. Az alkotmány szilárdságát a három rögzítő fa, a talpfára erősített két támpfa, és az összekötő és tartófa biztosította. /2/. 5. ábra

A nád a ruhát erősen megviselte, azért különleges öltözködést kívánt. A nádaratók bocskoraik talpát jégvágókkal látták el. Így biztosították magukat a jégen való elcsuszástól. Láruk fejét dupla "küttölös" erős vászonba takarták kapca helyett, és a bocskor szijjaival jól összefűzték. Lábszárukat térdig régi vászondarabokkal vastagon betakarták és lefűzték, hogy a nád torzsája lábszárukat fel ne hasítsa. Kezükre a munka kezdetén kétujjas kettős vászonkesztyűt húztak kezük megkímélésére. Általában legrosszabb ruhájukat vették magukra, s arcuk kivételével úgy festettek, akár csak a maszkák farsangkor. /3/

Az eredmény szempontjából sokat jelentett a jég felszíne. Ha fényes sima volt, a nád meg ritkás, szaporán ment a munka. Egy ember egész napon át bekötözés nélkül serény tevékenységgel loo kétvét is learatott. Ha a nád között sás is előfordult, ez meglassította a munka menetét. Gátlólag hatott a munkára, ha a nád között hó esett. 20 cm-nél magasabb hó, ha a nád között maradt, e-

gészen megakasztotta a nád vágását. Ilyenkor, és minden olyan alkalommal, ha a tolókasza nem dolgozhatott, a nádvágó, vagy az arató sarlót vették elő. Ez az eset állott fenn akkor is, ha a nád valamely részén erősen sűrű volt. /4/

A nád a Nagyberékben nem megszakítatlan összefüggésben fordult elő, hanem kisebb-nagyobb szigetecskékben. Ezért egyidőben több helyen is lehetett a munkát megkezdeni. Kiki a céljának megfelelő helyet választotta. Anyag bőven akadt, mert néhány kimondottan száraz esztendő leszámítva, a legtöbb évben bő termés volt.

fortent
Az aratás így folyt le: a kaszás a keresztléc után állva kezébe vette a talpfát és maga előtt tolta. A kasza a jég fölött elvágta a megfagyott, egyébként is törékeny nádat. Rövid torzsa mindenestre maradt utána. A levágott nád a keresztben fekvő lécre dőlt és a hajtovánnyal együtt nem engedte sem előre, sem oldalra a földre hullani, mert a két alkatrész minden irányban összetartotta. Ha a ketrec megtelt, a kaszás kilépett elfoglalt helyéről, a levágott nádat kiemelte, s mindjárt a helyszínen kévkébe fogta, s gyékény, vagy szalma-zsupp kötéllel összekötötte, s a jégre lefektette. Ha az idő biztató volt, megtette azt is, hogy nem kötözte össze, hanem marokban lerakva továbbfolytatta a kaszálást, s a kötözést a következő napra hagyta.

Ha ketten kaszáltak, a két kaszás egymás mögött állt fel, s közös erővel mozgatták a kaszát, s végezték a ketrecből a kiemelést. Azonban olyan munkamegosztás is lehetséges volt, hogy az egyik kaszált, a másik a kévébe kötözés teendőit látta el. A leggazdaságosabb munkamegosztás az volt, ha hárman mentek, kettő a kaszát tolta, a harmadik a kévékkel foglalkozott. Ha népesebb család dolgozott együtt, akkor ez a munkamegosztási elv érvényesült. A munka menete és az eredmény biztosítása minden esetben azt kívánta, hogy a kötözés minél előbb megtörténjék.

Ha nádvágó sarlóval kellett dolgozni, akkor az arató átkarolt annyi nádat, amennyit balkezelével össze tudott fogni. Jobb kezében lévő sarlójával igyekezett aztán az összenyalábolt csomót elvágni. Hosszadalmas munkával ment a dolog, s az elvágás sem ment olyan egyenletesen, mint a tolókaszával.

A kaszálást és kötözést hamarosan követnie kellett az időjárás változékonysága miatt a nádkévék partra szállításának. Erre a célra másfél méter hosszú és 60 cm széles kézi szánkót használtak. Vendégoldallal is ellátták, hogy mindenegyik fordulónál minél többet tudjanak felrakni. A szánkót kézi erővel húzták. A fuvarozás nem volt könnyű dolog, különösen ha az aratás helye a parttól távol esett. Ilyenkor a közbeeső nádsziget csoportok, vagy sásos terület miatt nagy kerülőt kellett tenni. Aki nagyobb emberi erővel rendelkezett, rendes szánon, vagy kocsin fuvarozott, amint a terepviszonyok megengedték, mert szánt sem lehetett minden helyre behuzni. /5/ *o jegyzet idején*

A szegények szánkó hiányában hátukon hordták ki egész termelésüket. 4-5 kévét egy-egy ember hátára, kinek kinek a teherbíró képessége szerint.

A kévékbe kötött kiszállított nádat a parton száraz helyen a földön egymás mellé fektették. Minden száz kévé közé vagy jól felismerhető botot, vagy kévét állítottak fel. Idejött a csósz./6/ Megtekintette az előkészítést és a százas csoportokból kiválasztotta az uraságot megillető részt. A megosztás legtöbbször simán ment. Egyik nádarató levágott 1400 kévét. A hivatalos kimutatásba 400 került. Más esetben 4000 kévét aratott a parasztgazda. A hivatalos elszámolásban így a 4000 kévének nem volt nyoma. Az ilyesmire azt mondták a falubeliek: "ha mi egy kis nádhhoz jutunk, azért továbbra is mi maradunk a szegény emberek, az uraság meg a gazda. A csósz az említett 4000 kévés feledékenysége jutalmául másfél fertályos /7/ hordó bort és néhány alkalommal a halászat eredményének bizonyos részét kapta meg.

A dézsma megtörténte után az uraság is, az arató is maga gondoskodott az eredmény elszállításáról. A falubeliek kupalaku csomókban állították fel udvaraikban úgy, hogy a cimer alkotta a kup csucsát.

A nádaratás vesződéses, nehéz munka volt. Ezért nőket nem is alkalmaztak nádaratáshoz. A tolókasza mozgatása egész napon át a folytonos ellenállás leküzdése miatt fáradtságba került. A kéve kötözése, emelgetése, a partra vonszolás tiszteletreméltó teljesítményt jelentett, ha a megkívánt munkairamot biztosítani akarták. Ebben a munkarészlegben a ~~xéx~~ fáradságot még fokozta, ha aratás közben az időjárás megenyhült, mert a jégen a járást nehézkesé és bizonytalanná tette.

Az aratónak bizonyos kockázatot is kellett vállalnia. Nemezszer megtörtént, hogy a kiszállítással nem végzett kellő időben, s csak a jég elolvadása után tudta munkája eredményét kerseres kinlódással csónakon kiszállítani, valósággal kimenteni. Az is megesett, hogy ki sem lehetett vinni. Előfordult a körütekintés hiánya is. Egyik-másik arató nem számolt a jég teherbíró képességével, s egész szállítmányával együtt mindenestül a vízbe esett. Némelykor a bohó fiatalság is megkárosította. E dézsmálás előtt "pár kévét" elemelt vigasságai költségeire.

Hát akkor miért vállalkozott a falu nagyrésze a nád aratására? Azért, mert az emberek az említettek ellenére is megtalálták számításukat. Saját épületeik karbantartásához nem kellett pénzt kiadni. Lakóházuk, istállóik, pajták, pincéik tetőfedésére, házkerítések összeállítására nem jelentett kiadást. Kitermeltek a berekből. A veic nevű halászóeszköz elkészítésére megtalálták ugyanitt az anyagot. A nádaratás pedig pénzbevételt jelentett és segített a család eltartásában. A szegényebbek arattak létfenntartásból, a jobb módúak, szorgalmasabbak, több pénzkeresés okából. Ez utóbbiak elvitték nádbeli keresetüket a környéken Somogyásomsonig, dél felé Sárdig, Böhönyéig, Nagybjomig, többször Kaposváron tulra is. Az arrafelé eső községek és az uradalmak szívesen megvették épületeik befödésére. Cserepes ház régebben kevés volt. Mindenki nádat, vagy zsuppot rakott háza tetejére. A közbeeső uradalmak is jó vevők voltak. Ezek főleg dohánypajtákát, jégvermeiket szerették nád alá tenni.

Vidékre szállítás alkalmával a nád ára is magasabb volt, amelyhez a fuvarkölttségeket is hozzászámították. Voltak nagy munkaerővel rendelkező családok. Ezek 2000 kévénél is nagyobb tételben arattak egy-egy télen. Ilyenek közvetítőket fogadtak, akik haszonrészesezés, vagy díjazás fejében vevőket szereztek. Nagy nagyobb tételben maguk értékesítették munkájuk gyümölcsét. Berta Aladár helybeli lakos mesélte el, hogy 60 holdas édesapja az egyik évben 50 cigánnyal arattatott, nyilvánvaló kereskedelmi célzattal. A Balaton déli partján kevesebb volt a nád, mint az északin. Messzebbre eső vidékről is jöttek a faluba vásárlók. A nádaratás hosszabb ideig tartott, mint a gabonaneműeké, Nem egy-két hétig, hanem az első dércsipéstől februárig. Ha az időt sikerült jól kifogni, egy télen többször is lebonyolították az aratási eljárást. Tehát újabb jövedelmet jelentett. A nád Szentpálon és Varjaskéren valutát jelentett. Az egyszerű emberek második aratásnak nevezték.

Két községünk lakói nemcsak a nád aratásához, de feldolgozásához is értettek. Helyben is, vidéken is végeztek nádazó munkát. Nem azt mondjuk, hogy ebből tartották fenn családjukat, az azonban vitathatatlan, hogy a nádazás jelentékenyen hozzásegített a család eltartásához, mert a nádazót nemcsak ma, hanem régen is jól meg kellett fizetni. /3/. A három Bébics testvér és rokon János /bene/, István /bene/, Miklós /kenyeres/, Horváth Márton /szunyák/, Pasztusics Ignác /pidsó/, Lengyelóti Imre, Posza János /csiri/, Hodorics János /csutás/, Barcsánis Vendel /kovács/, Duduka Pál /duduka/, Cseterics József /pável/, Szabó Ferenc /palka/, Fekete Miklós varjaskéri és szentpáli volt régi nádazókra emlékeznek a mai öregek.

A nád az említetteken kívül még tüzelésre is alkalmas volt. Az értékesítésre nem való nádat használták fel erre a célra. Rendszerint csökkent növéssű termésről volt szó. Levágás után az ilyen szájakat ketté vágják. Egymásra téve göngyöleg alakjában összekötve hazavitték. Szobáikat fűtötték vele. Sok tűzifa megtakarítását jelentette. A fáért más határba kellett menni, s onnan elszekerezni. Azt mondják, hogy a piros és zöld színű kályhákat igen jól bemelegítette, s olyan hatalmas lángot vetett, hogy a nyitott kályhalyukon keresztül a kis füstös konyha ajtaján is kicsapott. Kenyérsütéskor, mosáskor is náddal tüzeltek. Tűzveszély lehetősége mindenesetre fennforgott a náddal való fűtéssel. A tűzveszedelmet enyhítette az a körülmény, hogy a padlásokra vastag sározást raktak. Így ha a tető leégett is, a szobák épen maradtak, mert a tűz nem tudott a sározáson áthatolni.

Az egész nádtermést minden törekvés ellenére sem tudták tökéletesen értékesíteni. Az avas nádat, meg a maradékot, amit nem tudtak levágni koratavasszal erős déli szeles napokon felgyújtották. A napokig tartó égés majdnem nappali világosságot hozott a két község éjszakáira. A régi nádat még így sem sikerült teljesen megsemmisíteni.

~~A nádlast a tótszentpáliak és varjaskériek nádaratásnak nevezték. A történelmi hűséghez ragaszkodva követjük mi is a régi szóhasználatot.~~

Jegyzetek

A nádlás c. fejezethez.

1. A nádlást a tótszentpáliak és varjaskériek nádaratásnak nevezték. A történelmi hűséghez ragaszkodva követjük mi is a régi szóhasználatot.

Somogy megye 1776 jan. 28.-án tartott megyegyűlésen foglalkozott a szentpáli nádlási ügyvel. Megállapította, hogy a nevezett községnek már ekkor volt nádlási kedvezménye. / L. Áll.lt. Kaposvár. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1767 évi kötete jan. 28.-ról. Varjaskérre vonatkozólag régi írásos adataira nem akadtunk. De visszakövetkeztethetünk rá, hogy a nádlási kedvezménye a népnek megvolt, mert a megélhetési viszonyok mindkét községben körülbelül azonosak voltak.

Pesthy Frigyes 1864-ben napvilágot látott kéziratos helységnévtára Szentpálról szószerint ezt írja: " Kevés tava van, amelybe télen által nádat vernek". Varjaskérről ez áll benne: " Van jó kora nádasa télen ha befagy nádat vernek" Két földesura volt a két községnek, de a lakók megélhetési viszonyainak azonossága miatt nemcsak a jobbágyság után, hanem előtte is meg kellett lennie Varjaskéren is a nádlási engedélynek. A Koncor és Szulákos között termett a legjobb nád. Hunyady gróf területének felső részén silány minőségű volt. Pesthy Frigyes gyűjteménye megtalálható a Nemzeti Múzeum kézirattárában. Fol. Hung. 1114.

/2/ Csatoljuk a tolókasza vázlatát oldalnézetben. Egészen apró részletekig nem voltak egyformák. Lényegileg igen. Az összeállításnál vigyázni kellett, hogy nehéz ne legyen, mert akkor nem lehetett volna használni. A faluban van még néhány darab, mert a berek lecsapolása után is maradtak nádas területek, ahol kaszáltak velük. Láttunk egy régi eredeti vaslemezt is.

/3/ Volt asszony, aki férje, vagy fia kabátja mindkét ujjára fehér vásznat borított. Mások ugyanezt tették a kabát egész mellő felével.

/4/ Az enyhe tél arra kényszerítette őket, hogy csónakról kellett aratniuk. Ez úgy történt, hogy az arató a csónakban állva egészen közel ment a levágásra szánt nádhoz. Átnyalábolt amennyit csak tudott. Arató kaszájával a jég színén levágta és a csónakba fektette.

/5/ Ahol a körülmények megengedték lófogattal is menték a jégre, nemcsak szánal. Ebben az esetben a lovak patkóit élesre kellett vasalni.

/6/ A csész többször is tartott dézsma napot. Száma az időjárástól függött, attól, hogyan lehetett megközelíteni a földön elhelyezett nádat.

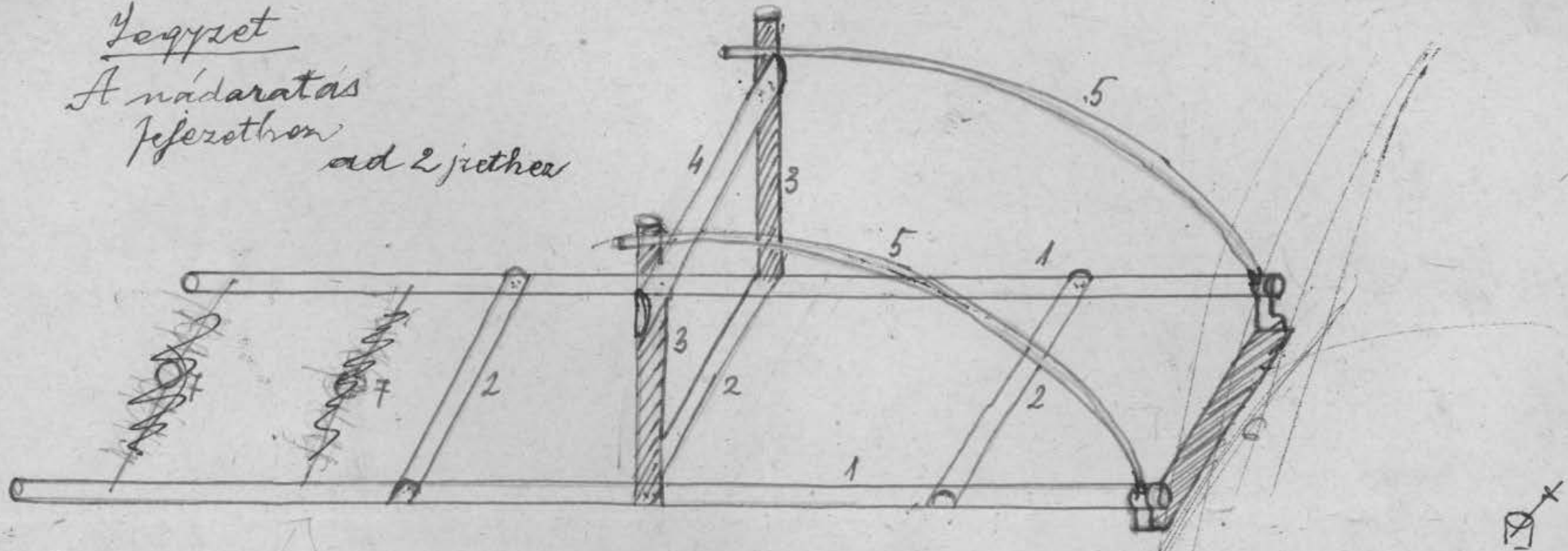
/10/ A másfél fertályos hordó husz liternek felelt meg.

/11/ A ma élők a munkabérek magasságát nem tudják megmondani, csak arra emlékeznek, hogy magasak voltak. A nádért helyben 3-5 krajcárt fizettek. Azt mondják annak idején ez sok pénz volt.

Ennek a fejezetnek anyagát Lengyel-tóti István, /csena/ Lengyel-tóti Istvánné Niklai Mária, Mikics Márton /bráv/, Mikics János /mutica/, Mikics Sándor /gáspár/, Hosszu István /cmolák/ elbeszélése után állítottuk össze. Ők mint 10-12 éves gyerekek látták még a Nagyberket, s szüleik, vagy rokonaik társaságában csónakon meg is fordultak benne.

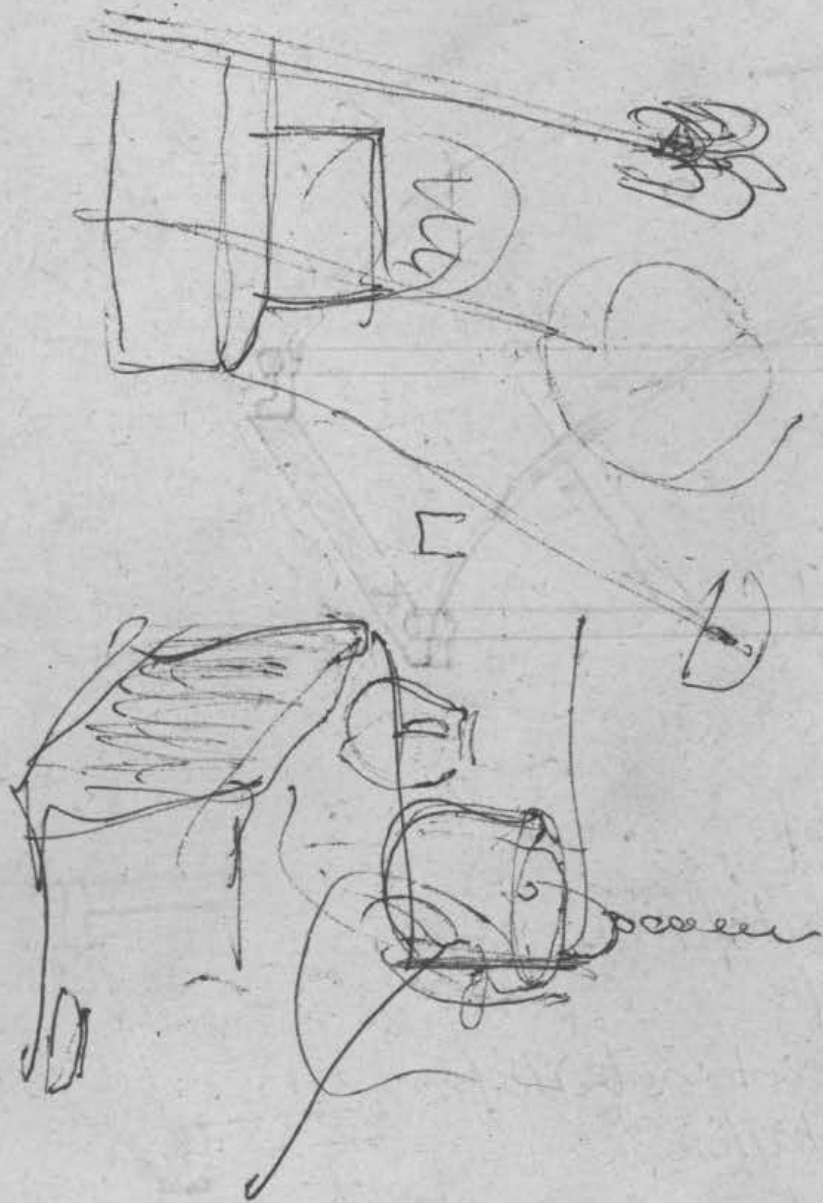
NADARITÓKASIA oldalnézete

Yegyzet
A nádaratás
fejéretben
ad 2 jrethez

- 1.) Talpfa
- 2.) Rögzítőfa
- 3.) Támfa
- 4.) Összekötő és tartófa
- 5.) Fűzfahajtóvány
- 6.) Kaszalemez
- 7.) Kaszát ember

Berry Hill

Mo. Feb. VI. 15 4

VI. 24 4

A handwritten signature or set of initials, possibly 'R' or 'V', written in pencil.

970
IX. Táplálkozás

73-81. p.

A tótszentpáli és varjaskéri volt lakosok táplálkozása gazdasági helyzetüknek és társadalmi szokásaiknak vetülete. A két község határának bizonyos részei a Balaton lecsapolása előtt hosszabb rövidebb ideig víz alatt állottak, vagy legalább is vizenyősek voltak. Nemesebb kenyérmagvakból nem tudtak elegendő mennyiséget termelni. Ezért inkább a tavaszi gabonaféléket részesítették előnyben, mert mire ezek elvetésére került a mélyebben fekvő helyek is kiszáradtak. A nemesebb gabonaneműekből kellett különböző kötelezettségeiket teljesíteni. Amikor mindennek a végére jártak, a maguk használatára bizony nem sok maradt. A népesebb család eltartására nagyobb mennyiségű élelmiszerre volt szükségük, amit kevés termőföldjükől nehezen tudtak előteremteni. Amikor meg már jobb módba kerültek a férfiak is, könnyebben vették a dolgot, hozzá a nők divatszeretete is apasztotta erősen a család gazdasági egyensúlyát. Hogy a divat szolgálata el ne maradjon, az élelmezésen kellett megtakarítani. A kukorica volt az, amiből nagyobb mennyiséggel rendelkeztek. Az élet fenntartását erre alapozták.

Voltak könnyelmű családok is, amelyekben az apa nemcsak hogy nem fogta meg a garast, hanem a jobbagység megszűnése után nekik juttatott kis vagyonkájuk is eluszott /1/ a korcsnában.

Viszonylat kevés állattal is rendelkeztek. Nem csoda, ha szegények voltak, emiatt szó ami szó nagyon szűkre kellett szabni az élelmezést. Jellemző az eset, amely a 92 éves Fekete Sándor /kole-dánc/ -al történt meg. Ő maga így adja elő az esetet: "Fiatalon árvaságra jutottam. Egyik jómódu gazdához kerültem, ahol kisebb, könnyebb szolgálat fejében élelmezést kaptam. A bucsu napján a falu legnagyobb ünnepén gazdám így szólt a feleségéhez: "asszony hozd ki a ponyvát, a gyerekekkel együtt készítsétek ki a szederfa alá." Ő maga felment a fára és jól megrázta ágait. Az aláhulló gyümölcszemeket összegyűjtöttük. Akkor gazdurem egész ünnepélyességgel ezt a kijelentést tette: "A szobában ott a kenyér, itt a ponyván a hozzávaló. Kész bucsu-ebéd."

A lakosság szegénységének jellemzésére legyen elég még annak a feljegyzése, hogy voltak családok, - bármily népesek is, amelyek egész évre csak félzsák, vagy ha jobb módúak voltak egész zsák buzalisztet vettek.

Miből készült tehát a legfontosabb élelmiszer, a kenyér? Kukoricalisztből. A kukoricát megőrlették "parasztra", vagyis a liszt mind együtt volt, amint a malomkőről lefolyt. A gazdasszonynak különböző sűrűségű szitája volt. Amilyen finomságu lisztet akart, olyan szitát használt. - A kenyérlisztre is ez elv érvényesült. - A kenyér tésztájának elkészítése épp úgy történt, mint a rozskenyérnél. A sütés alatt a kukorica tésztája azonban megrepesztett volna. Ennek elkerülése végett a kovászt forró vízzel készítették. A kenyérliszt meggyurásánál is forró vizet használtak. A kenyér tésztájának a kemencébevetésénél ezért mindig két asszony dolgozott. Egyik a sütőlapáton a kemencébe emelte, a másik az alatt rozs-lisztből készített péppel, vagy sós vízzel gyorsan bevonta, "megmosdatta". Az öregek állítása szerint a kukorica-kenyér nagyon ízletes. 3-4 nap múlva azonban megszáradt. Ekkor is élvezhető volt, csak szelni nem lehetett. Darabokra kellett tördelni. A gyerekek meg kanállal ették a morzsává széttördelt kenyeret. A bajon úgy is segítettek, hogy tejbe, vagy levesbe aprítva fogyasztották. Jobb módú családok, tavasszal és nyáron, vagyis a nagy munka idején, több kevesebb árpa, vagy rozs-liszttel keverték a kukoricalisztet.

Sertést kevés háznál vágta. A zsír hiányát tökmag-olajjal pótolta. A kukorica-földeken több tököt vetettek köztesnek. A tökmag értéke ezért igen nagy volt. Megszáritás után elvitték a községben levő olajütőbe. A legutóbbi időkig a Bosnyák /Begezi/ család foglalkozott ezzel a mesterséggel. Tóth István is kísérletezett vele egy ideig, de kevés szerencsével. Abba is hagyta. - Még korábban az asszonyok házilag állították elő /2/ az olajat. A megszáradt tökmagot mozsárban összetörték, megforralták. A feljött olajat leszűrték. Utána még egyszer megforralták. Ezáltal a még benne lévő víz elpárolgott. A tökmag másik részét szintén megszárogatták, s a gazdasszonyok szitán rázogatva tűz fölött héjjától megszabadították, s tészták izesítésére használták. A régi emléket őrzi a szentpáliaknak ama szokása, hogy ősszel még ma is megszáritják a tökmagot és azt télen, különösen bőjti időkben patogatott kukorica módjára rágják, "porcogatják". A zsír, vagy zsiradékot alig használták, a legtöbb családban alig volt több a zsír évi fogyasztása 9-10 liternél.

Husfélékben sem sok rész jutott falunk népének. Ami sertés-hus alakjában került az asztalra, azt hizlalásból nyerték, már aki-nek jutott. Télen nem is ették, hanem a szalonnával együtt megfűstölve tartalékolták. Téli hónapokban megelégedtek a tőpörtyűvel, vagy a disznóölés alkalmával nyert kukorica-hurkával. Kocsonyát fogyasztottak, de ritkán. /3/. Télen szalonnát nagyon keveset ettek. Azt mondták, hogy a retek a legjobb téli szalonna. Marhahus-hoz sem jutottak, hisz az újabb időkig mézsárszék sem volt a faluban.

A hus hiányában a hallal segítettek magukon. Somogy vármegye megyegyűlése már a XVIII. század folyamán engedélyezte számukra a halászatot a két község határában fekvő balatoni Nagyberekben. Az 1828.-évi urbéri összeírás /4/ továbbra is fenntartotta az eddig fennállott gyakorlatot. Éppen élelmezési szempontból. - Csukát, pontyot, harcsát, keszeget, szárnyas halat bőven fogtak a Nagyberekben. Különösen szerették a csikból készített kocsonyát.

A Nagyberek azonban nemcsak halat, hanem husfélét is adott. Vad szárnyasok, mint réce, vadliba bőven került az asztalukra. A szárcsa különösen kedvelt eledelük volt. Vadászni nem szoktak, de az orvvadászatot üzték szép számmal.

Tekintettel erre a körülményre kevés baromfit tartottak. Baromfit főtt, vagy pörkölt formában fogyasztottak. Rántott, vagy paprikás csirkét nem tudtak készíteni. Baromfi egyébként is nagyon ritkán került asztalukra. Bucsú napján, vagy nagyobb ünnepen: Karácsonkor, Husvétkor. Innen származik a régi öregek eme tréfás mondókája: " A paraszt életében kétszer eszik baromfi húst, vagy amikor ő beteg, vagy ha a baromfi beteg." Inkább eladták a baromfit a múlt század második fel óta vas- vagy sopron-megyei kocsi-zó tyukászoknak, akik tojással együtt Bécsbe szállították. Így egy kis pénzhez is jutottak. A tojás hiányát a Nagyberekben összezsé-dezt szárcsa-tojással pótolta. Halászaton kívül szárnyas vadat, mint szárcsa, vadliba, fekete kánya, csapdával is fogtak.

A kukoricán és halon kívül mindennapi tápláléknak még a tejet és a tejtermékeket is használták. Tejcsarnok nem volt, ahol a tejet értékesíthették volna, ezért a tejet és a tejtermékeket étkezésre fordították. Nagyobb mennyiségű tejre itt nem is számíthatunk, mert viszonylag kevés volt a tejelő tehén. A szilaj-fajta tehén meg nem sok tejet ad. A tejből és a tejtermékből vagy tejfelt, vagy turót, vagy vaját állítottak elő. De szívesen fogyasztották az aludtejet is. A tejjel zárt üvegekben össze-vissza rázták. A zsír-anyag is összeállott. Így kapták meg a vaját. Volt azonban erre a célra készített fa-edényük is. A vaját nyersen nem

nem ették. Kis lábosban megolvasztották, mint a zsirt szokták. Az így nyert zsiradékot zsir pótlására használták. Főleg bőjti időben. A régi időben volt egy-két asszony a faluban, aki sajtot is tudott készíteni. A vaj kiköpülése után visszamaradt savót megitták.

Élelmiszert téltre eltenni keveset tudtak. Káposztát fogyasztottak sokat, ezt többféleképpen készítették. Volt ház, melynél 3-4 hordóval is elfogyasztottak tavaszig. Ették nyersen, tökmagolajjal leöntve, megsütve tőpörtyűvel, vagy krumplival, vagy levesalakjában. Akkor csemege paprika még nem volt. Az akkor ismert törnivaló paprika erős volt, ezt megszáritották, cérnára felfűzték vagy felszeletelve rétegesen tették a savanyított káposzta közé. - Krumpli volt a második főeledelük. Vastagon leföldelték, így vermelték el téltre. Sokszor használták levesnek, főzve kenyérrel, savanyu-paprika mellé, sültén, aztán gánicának elkészítve.

Sok babot is ettek. Forró vízben megfőzve napokon át éltek vele, ezért egyszerre nagy fazékkal főztek meg. Fogyasztották hidegen, szárazon vöröshagymával izesítve, ecetesen. Gyakori volt asztalukon a bableves. A zöld babot nem használták akkor még táplálkozásra. A tarka bab puha állapotban néha-néha asztalra került.

A főzelékféléket nem szerették. Nem is igen főzték. Az ehető tököt azonban kedvelték. Ha a dér vagy a fagy a szabadban megcsipő, akkor fogyasztották. Kedvenc éledelük volt a vöröshagyma, fokhagyma. Egyéb ételek izesítésére, vagy önálló táplálékként is szívesen éltek vele. Felszeletelve nyersen, vagy ecettel, vagy sóval izesítve még a mezőre is magukkal vitték. Az uborkát is ismerték, de téltre csak paprikával és zöld paradicsommal vegyesen felszeletelve savanyítva cserépfazékban tették el. Paradicsomot bőven főztek be. Retket tartalékoltak sokat leföldelve. Használat előtt megreszelték és olajjal leöntötték.

Tésztafélékből elég nagy volt a választék. Azt is legtöbbszörre kukoricalisztből készítették. Ime a sorrend: gánica, prósza, pogácsa, gombóc és a kásafélék. Buzalisztból a kelt és a nyújtott rétes készült.

A gánicát így készítették: lobogó forrásban lévő vízbe kukorica-lisztet és sót tettek. A lisztet olyan keményre főzték, hogy szelni, helyesebben szaggatni lehetett. Akkor kiszedték és lábosba rakták. Közben amíg szaggatták, zsirozták. Lekvárral, tejföllel, esetleg tejjel ették. A leírt módon készült a tejes-gánica is. Ugyanígy készült a krumpligánica is.

Gombóc. A szabad tűzhely fölött lógó tiz literes fazékba a "kis kondérba" meghámozott krumplit tettek. Amíg megfőtt, addig kukoricalisztet szitáltak és azt a megfőtt krumplival összekeverték, meggyurták. Az előbb nyert tésztát vastagra simították, s olyan darabokra vagdalták, amekkorából tenyerükkel labda-alakot tudtak összenyomni. Ha finom gombócot akartak készíteni, a felszeletelt tésztába szilva-lekvárt tettek az összegombolyítás előtt. A vízbe most sót tettek és a gombócokat beleeregették. Amikor megfőtt kiszedték a fazékból, s vöröshagymás zsirt, vagy tejfölt, vagy tejet öntöttek rá.

A sterc. A sós vízben megfőtt, meghámozott krumplit leszűrték, megzuzták, aztán vöröshagymás zsirral, vagy olajjal leöntötték, jól összekeverték és ezután fogyasztották. Ez volt a krumplisterc.

A kukoricaprósza. Egy tejesfazék aludtejbe amyi kukorica-lisztet eresztettek, amennyit az elnyelt. Beleöntötték az előzőleg zsirral, vagy tökmagolajjal megkent cseréptepsibe. Ebben meg-

öntötték zsíros, vagy olajos tejfellel. Aztán betették a zöldmázás cserépkályhába, vagy a kis kemencébe és ott megsütötték. Sőt akkor kellett beletenni, amikor a lisztet az aludtejjel összekeverték. Aludtej hiányában a lisztet vízzel keverték össze. Tejföl helyett apróra vágott nyers káposztával is szokták izesíteni.

Kása. Disznóöléskor egyéb töltelék mellett hurkatölteléknek használták, de éltek vele évközben is. Készítették krumpliból is. Nagyon szerették és izletesnek mondják a mai öregek a káposzta főzése után leszűrt lével készített kását. Így készült: A kásának szánt kukoricát ledarálták, megszitálták. A finomabb liszt kihullott, az öregebb szemű liszt a szitában maradt. Ezt vízbe tették, abban feljött a kukorica héja. A hideg vizet a héjjal együtt leöntötték. A megtisztított kását forró vízbe tették. Megsózták. Addig forralták, amíg sűrű pépszerű anyag lett belőle. Vöröshagymás zsirral leöntötték, s úgy fogyasztották el.

"Makanyora". Ha volt a háznál kemény kalács, vagy száraz kenyér, azt leszeletelték, megsózták, annyi tejjel leöntötték, amennyit a száraz tészta felszívott magába. Azután kevés olajjal, vagy tejföllel megöntötték, aztán cserép-tepsiben kemencébe tették. Itt addig hagyták, amig rotyni kezdett, vagyis másodszor is "megsült". Akkor tepsiből ették.

Ha a két község táplálkozását áttekintjük, feltűnik a cukor kevés használata. Az említett öreg Fekete Sándor egyébként jobb módu gazdasszonya bucsu előtt elküldte a zsidóhoz, a boltoshoz két drb. tojással. Meghagyta neki, hogy egyikért hozzon élesztőt, a másikért cukrot. Mit kaphatott érte? S ezt a bevásárlást bucsukor tette. Elgondolhatjuk, mi jutott a hétköznapokon a szegényebb sorsú családoknak.

Itt emlékezzünk meg sajátos, egyuttal ünnepi eledeleikről. Ilyen volt a bubuta. A háziasszony kb. három nappal az ünnep előtt kis fehér kenyeret sütött, s azt napokon át szárogatta. Az ünnep reggelén kockára vágta. Leöntötte tejjel, úgy hogy a száraz tészta a tejet felszívta. Utána a megdagadt tésztába tejfelt kevert és meghintette turóval. Végül az egészet összekeverték és így fogyasztották el.

Szerették rágni az "opresnyará"-át, ami a magyar sóspogácsának felel meg. Harmadosztályú buzalisztet vízzel sűrűre keverték jó keményre. Aztán zsír nélkül cserép-tepsibe megsütötték. Tetejét megsózták, vagy a gyurás előtt tették a sót a vízbe.

Ünnepi ételszámba ment "gibanica"-nak nevezett sült tésztájuk. Talán a magyar rakott palansintának felelne meg. Bár a palacsintát nem ismerték. A kisodort, megsózott tésztát tepsibe tették, s reá tört diót tettek cukor nélkül. Erre újabb tésztalepényt helyeztek, ezt mákkal hintették meg, cukor ebben sem volt. Következett a harmadik lepény. Így lehetne folytatni más hintelékkel, pl. káposztával. A tökmagot héjában megtörték, ennek a lisztjét is ráhintették. A gibanica annyi rétegű volt, amennyire a töltelékből futotta. A tésztafégeket összehajtották, hogy a töltelék ki ne hulljon. Az egésznek a tetejét olajjal megkenték, tepsibe tették és kemencében megsütötték. Az élevezet legmagasabb fokának a hétrétű gibanicát tartották.

Az öregek, mint elődök kedvelt eledelét emlegetik a bocspori. Vasárnapi ételük volt. Egyébként vasárnap nem nagyon főztek. A megfőtt és kanállal összetört krumplit ecetes habarccsal megsűrűsítették. Akinek zsirja volt, azzal, akinek nem volt olajos rántással tették izesebbé. Akinek jutott hus, az ebbe a sűrű lébe mártogatva fogyasztotta el.

Ha nem volt hus, kenyérral pótolták. Ezt ették vasárnap reggel, délben, esetleg este.

Levesfélék és készítési módjuk:

Vánkos, vagy táskaleves.

Ha kukoricalisztből készítették, amennyire a kukoricaliszt tésztája engedte, olyan vastagra sodorták, hogy könnyen össze lehessen hajtogatni, mint a rétestésztát. Tölteléket hintettek rá. Legtöbbször cukor nélkül mákot, vagy vagdalt diót, esetleg káposztát. Összesodorták, aztán hosszabb rövidebb alakban rántott levesben megfőzték. Készítették néha nyujtott rétestésztából is. Ünnepi levesük volt.

Bableves. Hideg vízben feltették a megáztatott babot. Vele együtt tettek bele petrezselymet, vöröshagymát, babérlevelet, sárgarépát. Amikor a bab egyet forrt, levét leszűrték, a babból csak annyit hagytak a fazékban, amennyi a leveshez szükséges volt. Azt feleresztették, kevés krumplit adtak hozzá és mégegyszer forralták. Ujból tettek bele zöldséget, stb. Amikor ez megforrt, akkor a tűzről való levétel előtt zsirós, vagy olajos vöröshagymás rántást öntöttek bele. Az előbbi babbal jól összekeverték és ezután fogyasztották.

A babot "sóban és borsban" is főzték. Elkészítése azonos volt a rántott bablevessel, azzal a különbséggel, hogy zsir, vagy olaj helyett /rántás helyett/ piros paprikát tettek a levébe, hogy szebb színe legyen.

A rántott bableves főzésekor a félretett száraz, puhára főtt babból sűrű babot készítettek. A félretett babot kanállal összetörték, zsirban, vagy olajban sült vöröshagymával megöntözték és hidegen kenyérral, kanállal, vagy késsel kimártogatva ették. Ebből készítették ecetes hagymával a mai babsalátának megfelelő ételt is, különösen bőjti időben olajosan.

Tarkabableves. A tarka babot vízbe feltették. Pár gerezd fokhagymát és sót tettek bele. Amikor puhára megfőtt, tejfölös habarccsal behabarták, vagy rántással izesítették.

Krumplileves. A meghámozott és darabokra vagdalt krumplit hideg, sós vízben tűzre tették. Egyidejűleg vöröshagymát, sárgarépát is tettek bele és ezt megfőzték. Végül kevés olajjal, vagy zsirral készített rántást öntöttek hozzá. Egyesek tojás nélküli csipkedettél szaporították a krumplit. - Ezt a levest is lehetett "sóba-borsba" főzni. Elkészítése a bableves főzésének mintájára történt.

Kockás tésztaleves. A vízzel együtt zöldséget, sárgarépát és vöröshagymát tettek a főzőedénybe. Hozzá pár szem krumplit is tettek. Amikor ez megfőtt, levét leszűrték, és újra felöntötték. A metélt, vagy kockás tésztát megfőzték benne. Kis paprikás hagymával megszinesítették.

Rántott leves. Először a rántást pirosra megpirátották. Aztán kevés vízzel feleresztették. Majd addig keverték, amíg kissé megsűrűsödött. Aztán a szükségnek megfelelően megsaporították vízzel.

Tejes leves. Könnyű ételnek tartották, úgy mint a rántott levest. Öregeket, betegeket ezzel táplálták. Gyerekeknek is ezt adták. Ha keményebb ételről volt szó, az anya először megrágta a saját

szájában, s aztán adta gyermekének. Elkészítése így történt: A levesnek szánt mennyiséget, melynek fele tej, fele víz volt, felforralták és megsózták. Némelyek paprikát is tettek bele.

Savanyu krumpli leves. A felapritott krumplit vízben és sóban megfőzték. Izesítőül babérlevelet tettek bele, majd ecettel, tejfőllel behabarták. A rántásba kevés fokhagymát is tettek. Ha tejfől nem volt, liszttel, vízzel és ecettel készült a rántás.

Káposzta leves. Legtöbbször nem egymagában, hanem babbal együtt főzték. Ha azonban csak káposztát akartak főzni, akkor a savanyu káposztát addig főzték, amíg meg nem forrt. Ha a forrás bekövetkezett, akkor zsirral, vagy olajjal berántották.

Baromfihus leves. A baromfit egészben feltették vízzel és sárgarépával, vöröshagymával és petrezselyemmel együtt fazékban a tűzhelyre. Amikor megfőtt, levét a husról leszűrték. Ebbe kockás, vagy metélt tésztát tettek és megfőzték.

Gulyás leves. A marha, vagy legtöbbször vad húst leforrázták, hideg vízzel lemosták. Ezután feltették a húst zöldséggel, babérlevéllel, sárgarépával, magyarborssal együtt főlni. Tettek bele krumplit is. Ha már ez is elég puha volt, akkor törött paprikát és babérlevelet raktak bele.

Az étkezés idejét illetőleg alkalmazkodtak a szomszédos községek szokásaihoz és foglalkozásuk természetéhez /6/.

Voltak a két községben olyan lakosók is, ekiknek még a fent vázolt élelmezés mértékéig sem jutott. Ezek éttele még szegényebb volt, mert ők, mint akkor mondani szokták-sóba-borsba, vagyis sóval-vízben főztek. Nem csodálkozhatunk tehát szokásukon, hogy akadtak emberek, akik csupán a napi élelmezésért is elmentek módosabb gazdákhöz, csak azért, hogy jobb falathoz jussanak. A helyzet igazolására ennyit: az öreg Fekete Sándor /koledánc/ emlékszik rá, hogy fiatal korában a múlt század nyolcvanas éveinek vége felé aratás idején így szólt hozzá egyik falubéli: "Nó már délután könnyen aratok, amott a kertek alatt /a két község közt elterülő kaszáló/ jól kilaktam kenyérrel és sóskával".

A fent vázolt kép az első világháborút megelőző évek táplálkozási viszonyait igyekszik bemutatni. Az elmúlt 60 esztendő alatt ezen a téren is nagy haladás történt. Érdeme van ebben a néhány éve elhunyt Posza Mórincé Androsics Máriának. Mint gyakorlott ügyes vendéglősnét két évtizeden keresztül sok lakodalom kifőzésére kérték meg. Ilyen alkalmakon és magán érintkezések alakalmával is sok háztartásbeli, főképp főzési fogásra tanította meg falubelieit.

Segitettek a helyzeten az általános közviszonyok. A két falu népe kezdett többet érintkezni a szomszédos községekkel. A falubeli fiatalok találkoztak az itt levő nagybirtokon napszámba járó idegen kortársaikkal, láttak és tanultak tőlük egyet mást. Az állattartás átszerveződése alapján az egész gazdasági élet átalakulásnak indult. A hamarosan bekövetkezett első világháború oly nagy gazdasági átállást kívánt, hogy a régi állapotokat fenntartani már nem lehetett.

Az első lépés a kenyérnél jelentkezett. A század elején még több helyen sütöttek tiszta kukorica kenyeret, de a jobb étkezési lehetőségek már éreztették hatásukat. Több családban megjelenik a kukoricás kenyér, a fehér liszttel, rozsliszttel kevert kenyér. Jelentkezik aztán a zsirral való főzés nagymérvű bevezetése. A táplálkozás terén nehéz a fokozatos átalakulás kimutatása. Egy azonban bizonyos, itt a régi állapotok már nem tértek vissza a háború végétével.

A legtöbb család sertést vág, mely magával hozza a rendszeres ételmezést.

Felkértünk egy intelligens háziasszonyt, hogy állítsa össze azokat az ételnemüket, melyek ma a szentpáliak asztalára kerülnek. Asszonytársai meghallgatása után az alábbi kimutatást adta: /B/ 5

Reggelire esznek: 1. rántott levest zsurnókával, vagy kenyérral, vagy tojást eresztenek bele. 2. Aztán paprikás krumplit. 3. sült paprikát krumplival. 4. olajos káposztát sült szalonnával. 5. töpörtyüt sült krumplival.

Levesek: krumpli, bableves, tészta, paradicsom, rizs, savanyu v. édes káposzta leve.

Főzelékek: Általában nem sokat fogyasztanak. Ha mégis sor kerül rá, úgy 1. krumpli, 2. káposzta, 3. bab, 4. nyáron sóska, vagy zöldbab, 5. savanyu vagy édes répa, 6. pörkölt, vagy sült ha nehezebb munkát végeznek.

Tésztafélék: 1. krumpli nudli, 2. lekváros gombóc, 3. barátfüle, 4. grendier mars, 5. palacsinta, 6. krumplis, 7. paprikás-tészta, 7. sós pogácsa.

Vasárnap szeretnek jól élni. Ilyenkor van: baromfi-hus leves, vagy marhahus leves, ha kapnak valahol ilyen húst. A második fogás rántott, vagy vagdalt hússal, töltött csirke, liba, vagy kacska. A hushoz paradicsom mártást, tarhonyát, rizst, vagy nokedlit fogyasztanak. Végül rétest, édes tésztát, vagy kuglófot esznek.

Nagyon szeretik fogyasztani a halat, kolbászféléket. Ha ilyenmi megjelenik a boltokban, nagyon hamar elfogy.

Jobb áttekintés céljából ide csatolok egy hétre szóló étlapot. /B/ 6

Napok Reggeli Ebéd Vacsora

Napok	Reggeli	Ebéd	Vacsora
Hétfő	Sült krumpli Savanyu káposzta Kenyer	Krumplileves Buzaprósza	Szalonna, zöldpaprika, kenyér
Kedd	Rántottleves, Kávé, pirozott kenyer	Tésztaleves, Spárgaborsó főzelék	Sült krumpli Dinnyet káposzta Kenyer

Napok	Reggeli	Ebéd	Vacsora
Szerda	Paprikás krumpli Kenyér	Rizsaleves Káposztás tészta	Tejfölös turó Zöld paprika
Csütörtök	Sült káposzta Pírotott krumpli Kenyér	Gulyás leves Mákos tészta	Kövesztett hus Kenyér
Péntek	Tejfölös turó Kenyér	Borsóleves Krumplis pogácsa	Főtt tojás Kenyér Gyümölcs
Szombat	Lecsó krumplival Kenyér	Tésztaleves Krumplifőzelék hussal	Rántott leves Krumplifőzelék hussal
Vasárnap	Kávé Sült hus Kenyér	Husleves Töltött paprika rizssal Sült tészta	Kirántott hus Savanyu paprika Tészta

IV. Az étkezés módja

A táplálkozással kapcsolatban szót kell ejtenünk az étkezés módjáról is. A somogyiszentpáliak étkezés közben az asztalt körülültek. Nem tányérból ettek, hanem közös tálból, bádogkanállal szedték az ételt. Villát nem használtak az étkezésnél, csak kanalat és kést. A húst kanállal kiemelték a tálból, aztán kézbe fogva feldarabolták. Poharat nem használtak, hanem a vászon színehez hasonló korsót, vászonkorsót, melyet a kocsin érkező hőtől gabonáért cseréltek. A mezőre is korsóban vitték az italt. A gyerekeknek kisebb korsóból "csöcsös korsó"-nak nevezett edényből adtak inni. A fülében belül nyílás volt, amely a korsó víztartalmával összeköttetésben állott. A korsó fülének közepe táján csecsbimbószerű kiemelkedés látszott. Ezen keresztül szívták a vizet.

A gyermekek az asztalhoz nem ülhettek, csak akkor, ha már kászálni, kapálni tudtak, vagy bármilyen keresettel hozzájárultak a család eltartásához. Rendes helyük a kályha mellett a kiszéken volt. Vagy itt ültek, vagy az ajtó küszöbén, vagy pedig a földön ülve fogyasztották el ételüket.

A táplálkozás mellett mi volt a régi tótszentpáliak itala? Kévs a választék: vizen kívül bor és pálinka. Mivel viszonylag kevés boruk termett, aki szeszt akart fogyasztani a kocsmában szerezhetette meg, vagy felubelieitől vette.

Dohányozni szerettek, de dohánytermesztéssel nem foglalkoztak. Ezt a szórakozást átengedték a falu pásztorainak: kanászoknak, csordásoknak, akik eldugott helyeken a szántók és rétek szélén szoktak ilyesmivel foglalkozni. Cseréppipából szívtak, de volt akinek tajtékpipája is volt. 3 krajcárért adták a barna, 4 krajcárért a zöld csomagolású kapa dohányt.

Guba szivarra drágasága miatt nem jutott, megelégedtek a rövid szivarral, de erre is csak ünnepélyes alkalmakkor jutott.

Jegyzetek a "Táplálkozás" című fejezethez

- /1/ Fekete Sándor /koledánc/ elbeszélése után.
- /2/ Bosnyák József /begezi/ olajütő után. Olajütéssel a most élők Bosnyák testvérek öreg apja kezdett foglalkozni ezelőtt 70-80 évvel.
- /3/ Torkos csütörtök, karácsony, husvét, kis husvét, azaz fehér vasárnap volt a kocsonyás nap.
- /4/ Állami Levéltár, Kaposvár. Conscriptio Regnicolaris 1828.
- /5/ A hordós káposztát úgy tették el, hogy a felszeletelt káposztába szegfűszeget, magyar borsot, birsalmát, nagyobb mennyiségű vöröshagymát, sót tettek. Közben, közben egy réteg paprikát.
Gyümölcsöt tettek el. Almát felszeletelve napon megszáritották. Cérnára fűzve a kamrában felakasztották. Szilvát kemencében, cseresznyét napon száritottak. Szilvából készítettek befőttet. Fűszerük a babérlevélen kívül a saját termelésű gyömbér, sáfrány, fekete bors, petrezselyem, zöldség, sárgarépa, zeller levele, paszternác gyökere.
- /6/ Az étrendben az volt a főszabály, hogy vasárnap és ünnepnap, erősebb munka idején kicsit jobban főztek mint máskor. Télen sohasem volt ebéd főzés, még akkor sem ha otthon voltak. Csak reggel és estefelém étkeztek. Ha valaki délben éhes volt harapott valamit. Kenyeret és hagymát, vagy reggeli maradékot. Délután 3 óra után az állatok megetetése után vacsoráztak. Reggelire egyik nap rántott levest ettek, mellé krumplit buzaliszttal elkeverték, úgy hogy sűrű pép lett belőle. Ezt leöntötték piritott hagymával. - Másnap sült savanyu káposztát olajjal. Tejet, vagy rántott levest ettek hozzá. - Rántott leves mindennap volt. - Egyik nap krumpli leves, hozzá kukorica gánica tejföllel, akinek zsirja volt, azt tett rá. A következő nap tésztaleves, meg krumplis terc, vagy savanyu káposzta hussal. Főzték a barátfülét is, felváltva, szilvalekvárral, turóval, darával. - Ha csipkedett tésztaleves volt, akkor a második fogás szeletelt sült krumpli tepsiben. - Hétköznap többször asztalra került a mákos leves. A nők nagyon szerették. A férfiaknak ilyenkor vagy krumplit főztek, vagy olajos káposztát tálaltak.
Vasárnap más volt az ételmezés. Reggel főztek bocsport. A huslevéből savanyu mártást készítettek. Adtak hozzá 2 db. hust. Ebédet nem főztek. Ha valaki enni kívánt megmelegítették a reggeli maradékot. Vacsorára egyik vasárnap tészta leves ködmen kaláccsal /gömbölyűre sodort vastag sült tészta/ másik vasárnap kelt fánk, vagy paraszt rétes.
Nyáron otthon nem reggeliztek, mert a munkára siettek. Nagyon kicsi darab szalonnát vittek magukkal. Mellé fokhagymát, vagy vöröshagymát tettek. Ez volt a reggeli. - Vagy sós pogácsa, hozzá vágott hagyma, vagy savanyu káposzta kis pohárban kenyérrel.
Kapáláskor, aratáskor mindennap főtt ebéd. Egyik nap zsiroős leves, kelt tészta, kevés hus. Ha délben nem ettek hust, akkor uzsonnára ettek. Amikor otthon vacsoráztak, akkor paprikás krumplit ettek. - Másnap reggel kevés szalonna. - Az ebéd

Jesszűtők:

1. Jelek Sándor / köledánc / elhízelése után.
3. KÁL Gauscip Conscripō Regnicolāris 1828.
2. Bosnyák József / begerő / alajűtő után. Olajütéssel a most élő Bosnyák testvérek öregapja kezdett foglalkozni 70-80 évvel ezelőtt.
4. Elmunkta Kovács Jánosné, Posza Mária / balala / 1865.
5. Özv. Papp Jánosné, molnár özvegy.
6. Budai Terencné, ~~alt~~ kispapási gazdaságtany, és özvegy.

970
X. Viselet
82-92.

Az öreg szentpáliaknál és varjaskérieknél beszélhetünk csak népviseletről., mert a kalapon és ködmenen kívül minden ruhadarabjukat maguk készítették. A határban annyi len termelt, hogy minden gazdasszony a maga emberségéből el tudta látni családjá ruházkodási igényét és a fekvőhelyek ruha kérdését. Maga termelte a lent, készítette a fonalat, a vásznat s azt maga is dolgozta fel, sőt korábban maga is festette. (Ez a helyzet napjainkig egészen megváltozott. Van család, amely eddig termelt lent, de azt ma elcserejeli fonalért, vagy vászonért. Kevés családban maradt meg a régi szokás. A vászomból ágylepedőt, törülközőt, asztalterítőt, szkasztóruhát készítenek. A többi ruhaanyagot boltban vásárolják és a maguk ízlése és szokása szerint szabják ki. Az öltözködés helyi divatja Táska és Buzsák szomszédos községekig terjed ki. Sok tekintetben azok is Szentpálhoz hasonlóan ruházkodnak. Az ekként értelmezett tágabb értelemben vett népviselete csak a nőknek van. A férfiak régóta városiasan öltözködnek legalább vasárnap és ünnepnapokon. Munkanapi viseletük meg nem népi jellegű. Magában a faluban sem általános a divat, mert a magyar nők testhez álló ruhákat viselnek. Csak a tót menyecskeknek van a külön helyi ruha viselete. Meddig marad meg? Nehéz volna megjósolni. Soká nem maradhat fenn, mert mindig nagyobb a nehézsége a len termelésének.)

A férfiak régi ruházata

A somogyszentpáli ember legrégebb ismert lábbelije a bocskor volt. Bél Mátyás 1730 körül járt a vidékünkön. A bocskort így írja le: "A férfiak cipőt ritkán viselnek, de bocskort igen, amely a térdhajlásig felér. Ezeket nem ritkán nyers bőrből készítik, s a láb talpához zsinórral erősítik. Az előkelőbbek pedig bőrből készült szijat használnak"/1/. A hideg ellen lábukat kapcával tekerték be. Hóolvadáskor, esős időben a víz belefolyt. Akkor lehúzták lábukról, s a vizet kiöntötték belőle. Voltak akik a meleg fokozására szalmát is tettek a bocskorba. Nemcsak a feje, de a talpa is bőrből volt. Jó bocskor két évig is eltartott. Két frt 20-40 krajcárba került.

Kedvelt lábbelijük volt a csorápa /2/. A mai gumicsizmához hasonló lábbeli, csak nem olyan izléses. Bő, kissé izléstelen valami. A szára bővebb mint a csizmáé, sarka nem volt. Háziilag készítették. Lenszálból vagy kőcből állították össze majdnem ujjnyi vastag fonalat. Főző kanál /fából való/ nyelével szőtték össze. Kétféle kivitelben készült. Az egyik ünnepnapra, melyet finom szálból kötöttek. A szál felső részén és a fej orránál kézimunkás díszítéssel ékesítették. Volt csorápa, amelyet meghagytak a saját színében, de festettek is piros, zöld, vagy sárga színre. A legutóbbi időkben / a század elején/ Jónás Antal, Duduka István és Gelen Márton tudtak csorápát kötni. Az első háború után megszűnt a viselése. A két községben kedvelt lábbraváló volt. Még nótáikba is belekerült. Horváth Viktor húzta a talp alá valót a kocsmában. Embereink meg rázendítettek: "Csenta szvera dozore, csorapa nu na noge". /Magyarul: csenta muzsikál hajnalig, csorapa van a lábán"/ /3/.

Csizmát a mi férfiakunk csak a múlt század hatvanas éveitől kezdtek viselni. Eleinte csak ünnepnap húzták fel a jobbmoduak. Általános használata a 90-es években terjedt el. Egy pár új csizmaért 5-6 Ft-ot, fejelős csizmaért 3-4 Ft-ot fizettek. Niklán vették meg a Miklós napi bucsu vásáron a niklai, tabi, igali /dec.6.-án/ csizmadiáktól /4/. A két háború óta kezdtek el a bakancs, később a gumicsizma viselését. A bakancs voltaképpen munkacipő.

A községbeli férfiak régen nadrágot nem viseltek, hanem alul rojtos két-három szeles házi szőttesből készült gatyát. Télen is ezt hordták. A hideg ellen alája un. hosszú száru szűk gatyát húztak.

Felső testükön bő ujjú ugyancsak lenvászon inget hordtak. Gömb nem volt rajta, hanem a nyaknál és a csuklónál az ing anyagából való zsineggel kötötték össze. Az ing mellő részét és az ujj kezelőjét fehér vagy piros pamuttal izlésesen kivarrták. Az ing fölé hidegebb időben az üzletben vásárolt durvább szövésű és durvább anyagból készült kitlinek /5/ nevezett ujjatlan inget, vagy helyesebben mellényt vettek fel. A múlt század hatvanas éveiben a szláv gatyát felváltotta a 8,10, vagy 12 szeles magyar gatyá. Hogy szebb formájú legyen, az asszonyok fáradtságos hosszú munkával derékban ráncba szedték. Hétköznapi munkában a bő magyar gatyá kényelmetlen volt, ezért munka közben 6, vagy 8 szelessel is beérték. Hogy ne piszkolódjon gyorsan, ezért felül keskeny kék kötényt kötöttek rá. A kötény viselése akkor is megmaradt, amikor később a német nadrág, a pantalló jött használatba. A szeles gatyá behozatala előtt a férfiak kötényt nem hordtak. Amikor később hordása állandósult, az asszonyok a kötényt szépen kidiszitették. A menyasszonyok sok esetben díszesen kivarrott kötényt adtak ajándékba vőlegényüknek.

Minden legénynek 3 db. 12 szeles gatyájának kellett lenni. Ilyenben ment vasárnap a templomba, ilyenben esküdött. Ezenkívül volt egy-két db. 5 szeles is. Ezt vasárnap délután a litániára vette fel, s utána a kocsmába is ebben jelent meg. Voltak nők, akik ha nem is kizárólag de rendszeren fogalalkoztak a gatyák ráncbaszedésével. Általában egy egész kenyeret szoktak kapni egy ráncba szedésért /6/.

A szeles gatyát a múlt század kilencvenes éveiben kezdte felváltani a pantalló. Ernyei plébános /1862-1912/ kárhoztattaz az új viseletet. Fekete rigóknak nevezte a nadrágosokat. Hiába! Idők folyamán a nadrág viselése általánossá vált /7/.

Régen a kitli fölé télen ködment vettek magukra. A ködmen a mai kabátnál hosszabb gyapjuval bélelt, kívülről szépen diszített kabátszerű bőr ruha volt. A derékon alul a testhez illeszkedve simán hullott alá. Mutattak nekünk nagyobb darab régi maradékot, amelyen csinos szines rátétes diszítés ékeskedett.

A ködmen mellett ismerték a subát is. Ez palásthoz hasonló bokáig érő ugyancsak gyapjuval bélelt ujjatlan meleg bőr-ruha. Inkább pásztorok viselték, de a falubeliek közül is volt néhány. Drágasága miatt csak kevesen jutottak hozzá. A régiek közül Hodorics Jánosra /pampeta/ emlékeznek mint subás parasztra /9/. Egy-néhány gazdának állatszörből készült szüre volt,

azoknak az igazán keveseknek, akik néha napján fuvarba is mentek. A szűrnek ujja is volt, hosszabb vagy rövidebb. Az utóbbi esetben az ujj végét bevarrták. Ebben tartották a tüzkövet, a dohányzacskót és más egyéb apróságot /10/. A somogyszentpáli ember még nótáiban is helyet adott a szűrnek.

Bevagon a szűröm ujja kötve
Lányok tudják, hogy mi vagyon benne
Az egyikben pipa, dohány, zacskó
A másikban száz forintos bankó.

A hideg ellen a somogyszentpáli férfiak még úgy is védekeztek, hogy sálszerű meleg gyapju kendőt kötöttek a nyakuk köré. A nyári hónapokban is viselték azzal a különbséggel, hogy csak vasárnap és ünnepnapokon tették fel. Ilyenkor selyem volt az anyaga /11/.

A kitlit idők folyamán a puruszli, a mellény váltotta fel. A puruszli eleinte egyszerű volt. Később ezt is díszítették. Főleg gombokkal. A 60-as években jöttek divatba a vitézkötéses pruszlikok. A múlt század kilencvenes éveitől kezdve a férfiak java része az üzletekből szerezte be ruháit, amelyek posztóból készültek. Ezzel megindult a régi színes viselet felszámolása a mi községeinkben is. /12/.

A somogyszentpáli ember fejét régen kócz kalap fődte. Ritkán vettek egyet-egyet, úgy hogy a használatban a verejtéktől, meg a hajnak zsirral kenése következtében egészen megzsirosodott. Rajta az eső ugyan át nem szivárgott.

E század elején a nyári hónapokban saját készítésű kalapot hordtak. /13/.

A falunkbeli legtöbb ember borotválta arcát. /14/.

Fejüket vállig érő hosszú haj fődte. Amikor a fej mozgott, a haj is vele fodrozódott. Váll magasságban, ahol a haj a ruhát érte, elzsirosodott, mert hajukat, hogy jobban megálljon, zsirral kenték meg. A haját a fül mellett csomóra kötötték, vagy kétoldalt befonták. /15/

A fiugyermekek, a legény viselete

Körülbelül 4 éves korig a leányokhoz hasonlóan színes karton szoknyát viselt.

Amikor nagyobb lett, melles szoknyát kapott, amelyet hátul keresztbe rakva begomboltak, úgy mint a leányok kötényét szokták. A melles szoknya alá egyszerű házi készítésű fehér vászon inget adtak.

Az elemi iskolában is volt néhány szegényebb sorsu melles szoknyás gyermek. Mellettük feltűnedeztek az egyszerű fehér gatyás gyermekek. A jobbmóduak pandur gatyát viseltek. Anyagát az üzletekben vásárolták, s az anyák varrták meg. A gatyá alsó szélén különböző mintájú színes dísz futott végig. Az ing fölött egyszerű mellény és kabát volt.

A gyermekek nyáron mezitláb futkostak. A téli időben az iskolások édesanyjuk készítette tutyit hordtak.

Az apróbbak lábbeli hiányában a szobában töltötték a telet és ritkán hagyhatták el a szobát. Fejüket házilag varrt, vagy kötött sipka fődte. Az iskolások kalapot is kaptak.

Amióta a férfiak ráncos gatyát viseltek, a nagyobb iskolások gatyája is ráncba szedett lett, s a tutyit is kis csizma, vagy cipő váltotta fel. A mellény viselésében nem volt egyformaság, mert a gazdagabb gyermekek közül többen picces mellényt kaptak szüleiktől.

A kabap viselésében a mult század vége felé az az ujitás lépett fel, hogy a fiatalság nyáron szalmakalapot hordott. Az idősebbek nem vették át a szokást. E század elején hamarosan abbahagyták. Nem saját készítményü öltözködési holmi. A gombjait bucsuvásáron vették 20 krajcárért.

A fiatalság viseleti szokásához tartozott a csikorgó csizma használata. Ha a legényke megnőtt, csizmája talpába külön száraz talpbetétet rakatott. Járás alkalmával a száraz betét csikorgó hangot adott. A csikorgó csizma viselése hozzátartozott az öltözködési divathoz.

Amikor meghonosodott a vitézkötésü kabát viselése, a somogyszentpáliak is átvették. Nemcsak a kabátok összegombolására használták, egyuttal dísz is volt.

Amig ráncos gatyá divatozott, ilyesmire nem volt szükség. A legény, a fiatal férj a pamuttal kivarott bőjju ingére felvette a mellényét, s úgy jelent meg a nyilvánosság előtt.

A nők öltözete

Bél Mátyás, aki 1730 körül járt ezen a vidéken, viseletéről ezeket írja: a nők vászonszalagokkal /?/ úgy kötik be a fejüket, hogy abból a szemén, szájon, orron és az arc kis részén kívül semmi sem látható. Babodi Sándorné mesélte el, hogy 10 éves kis leány korában Radó Jánosnak /hetvenen jól tul levő férfi/ öreg anyját Hodorics Mártonnét /arta/ látta mint nagyon öreg asszonyt ilyen viseletben, azzal a különbséggel, hogy nem szalaggal, hanem kendővel volt a feje úgy bekötve. Bél Mátyás ezen kívül még azt írja, hogy a fejdizükön kívül a nőket öltözetükben alig lehet megkülönböztetni a férfiaktól /17/.

Amennyire az emberi emlékezet szárnyain visszafelé lehet menni, a somogyszentpáliak úgy tudják, hogy a nők alsó felső szoknya-ja fehér lenvászonból készült. A fehér felső szoknya alá másik kettőt vettek magukra. Ennek anyaga és kidolgozása silányabb volt. Később gazdasági megfontolások következtében a divat odáig fejlődött, hogy a fehér szoknyát szinessel váltották fel. A mult század kilencvenes éveiben a legtöbb nő letette már a fehér szoknyát.

Fejüket fehér fejkendő takarta. Alatta vászon-kontyot és fekete főkötőt viseltek, amely az egész fejet befödte. Elöl a szemöldök felett végződött, úgy hogy a homlokot szélesen befödte. Gyász esetén és annak ideje alatt fehér volt a főkötő. Ebből két ujjnyi széles sáv látszott ki a fejkendő alól. Mindenki tudta, hogy viselőjének közelálló rokon halottja van. A mult század hatvanas évei elejétől a fehér fejkendő helyett a szomszédos községek mintájára színes fejkendőt használtak.

Ha a leány férjhezment, anyja színes ruhát többé fel nem vett. A menyecskék a felső szoknyára fehér kötényt kötöttek. Erről tudta mindenki, hogy fiatal asszony.

A nők testét a férfiakhoz hasonlóan bő vászon ing fedte, a nyak körül nagyobb nyilással. A bő ingujj rövidebb volt mint a férfiaké. Hossza akkora, hogy a köténnyel le lehetett kötni. Egyik másiké rövid volt, úgy hogy mozgáskor a has kilátszott. Az inget régen nem díszítették.

Amikor a vászon használata helyett a pamutra tértek át, az ing ujját szűkre vették és végét csipkével díszítették, amelytől egy ujjnyi távolságra színes szalagot varrtak. Mások helyette fodrot tettek rá. Az így elkészített ingre kasmir, vagy selyem nagy kendőt tettek. Így mentek a templomba.

Voltak olyanok, akik az ing nyakát és az elejét fehér, vagy színes pamuttal díszítették. Ebben mentek szénát gyűjteni, gabonát hordani, a mezőre ebédet vinni.

Az ingre a rékli nevű külön ruhadarabot vették magukra. Olyan mint a férfi kabát. Begombolása fönt a nyaknál kezdődik. Eleje végig csukott. Szabása testhez álló, s a derékig ér. Semmi dísz nincsen rajta. "Piskér" kék kötény fogja le. Ujja hosszú, a csuklókat még betakarja. Több fajtája van egészen a mai bluzig. Ilyen pl. a bő szabású rékli. Nem simul erősen a test alakjához, mint az előbbi. Ujját alul kézelő fogja össze.

Az egyszerű rékli mindennapi használatra szánt ruhadarab volt. Ünnepeles alkalmakon a díszes ingvállat vették fel. Ha valakit a szokásos módon akartak eltemetni, akkor ebbe a ruhába öltöztették. Ehhez a szokáshoz ragaszkodtak is.

Az emberek emlékezete szerint a legöregebb ingváll egyszerű, a derékig érő, testhez álló vászon öltözék az ing felett /18/. A könyöktől felfelé erősen szélesedő ujjára színes szövésű rátétet varrtak. Az ujjá végét a könyök felett széles pántlikával összekötötték. A pántlika alsó széléhez rakott széles csipkét függesztettek, amely valamivel a könyök alatt ért véget. Valamikor igen kedvelt öltözék volt. A századfordulót megelőző években már idejét multa. 1921-ben, az akkor 73 éves Lengyeltóti Vidáné Kis Tóth Róza öregasszony ebben a ruhában jelent meg az urnapi körmeneten. Az időközben felnövekedett fiatal nemzedék kinevette.

/19/ Az ingvállra emlékeztető régi viselet volt az un. huzós. Szintén rékliszzerű ünnepi ruha az ing felett. Az apró tüvarrással összeráncolt sifont a nyak körül beszegték és keskeny csipkével díszítették. Magának a huzósnak bő ujját először tüvel ráncbaszedték, azután belevarrták a vállruhába a vállruha felső részén a nyak számára kivágott nyílásba. A tüvarrás ut-

ján támadt ráncokat az ujj hosszában összeszedték, lenyomatták. Ha fel akarták venni, a karon nem egészen a könyökig érő ingujjat a váll felé nyomták, mire a bő ujj hólyagszerűen levegővel megtelt és a ráncoknak megfelelő kellemes kiemelkedés jelentkezett: bubos lett. A rékli alját a belsejében elhelyezett behajtásban, helyesebben elrejtett zsinór segítségével megerősítették. Így az ujj nem omlott össze. Ennek végére háromsoros fodrot illesztettek. Ha az anyag nem volt új, akkor az eljárás más volt. A szennyes réklit szappanos vízben kissé kimosták, utána a félig száraz ujjakat ráncbaszedték, megvasalták és lerakták. A további eljárás ugyanaz volt, mintha az anyag új lett volna. A század végére meglehetősen megunták. E század első éveiben két varjaskéri asszony ismét felujította. Ezzel a lendülettel a divat tovább élt. Az első világháború után végleg eltemette. Bula Sándorné /csukerda/, Gelencsér Margit és Kovács Sándorné /balala/ és Tóth Mária viselte legtovább. Az előbbihez hasonlóan ünnepi ruha volt. Nemcsak templomba vették fel, hanem más ünnepélyesebb alkalommal is, pl. aratáskor, kaszálás, kapálás idején is magukra öltötték ebédvitel idején.

Télen, vagy általában hideg időben a jobb módúak ködmen öltöttek magukra, de csak az asszonyok és menyecskék. A nő ködmen szabása egyezett a férfiakéval, azzal a különbséggel, hogy rövidebb volt, az alsó széle pedig fodros. Élénkebb színű rózsás vagy virágos rátétekkel élénkítették. Anyaga a vevő vagyონosságától függött. Bőr, posztó, vagy fényes glott, bélése gyapju, vatta, vagy egyéb meleg szövet volt. A régi ködmenek gyöngyeit a leányok a huszas években nyakéknek használták fel.

A szegényebbek a ködmen helyett a kacabajkó-nak nevezett ruhadarabot viselték. Anyaga nem vászon. Legtöbbször glott, barchett, vagy festő kék, aszerint, amint az érdekelt családi helyzete engedte. Ha a pénzből futotta, akkor bélés anyagot is tettek bele. A kacabajkó testhezálló, kabátszerű, derékig érő hosszú ujjú öltöny volt. A deréknál enyhén fodros, hátul középen erős tagoltságú hármás fodorral. A kötényt kívül kötötték rá. Nagykendővel jól tartotta a meleget. A kendő végét úgy helyezték el, hogy a hármás fodor két oldalán kétfül módjára széjjel állt.

Mindegyik felső ruhához nagykendőt is viseltek. A nagykendő négyyszög alakú rojtokkal díszített mintás ruhadarab, amelyet két sarkánál összehajtottak. A vállon keresztül előre vetették. Elölről keresztbe téve hátrahajtották, s a derék fölött összekötötték, úgy hogy a kötés után kiálló két csücskét izlésesen a réklire, vagy a kacabajkóra fektették. Régen a sárdi vásáran különböző kivitelben lehetett beszerezni minden színben és nagyságban. Láttunk egyik helybeli gazdasszonynál kék festő anyagból készült, s négy vállkendőből egyé összevarrt rojt nélküli kendőt. Aki ezt magára terítette ugyancsak nem fázott meg. Hires volt a gyapjuszerű, szép mintájú, dupla kötésű gombos kendő. Nyáron kasmirból, vagy selyemből készült nagykendőt viseltek a nők.

A ruházatkodással kapcsolatban kell szóvátenni a lábbeli kérdését is. A somogyszentpáli nők legtöbbször a ház körül mezitláb jártak. A házon kívül a jobb módúak sárga csizmát viseltek. A szegényebbek mezitláb mentek a faluba és a templomba is. Némelyek lábukat rongyokba takarva mentek a templomig. Itt a to-

rony alatt felhuzták a csorápát, vagy később a tutyit. A csizmába kapcát, vagy a sárdi nagy vásárban vett térdig érő harisnyát huztak. Nagyobb hidegben otthon is csorápában jártak. A múlt század ötvenes éveitől a csorápa mellett kezdték hordani a Lengyelótiban vásárolt tutyit.

Itt mutatjuk be a menyecskek viseletének leírása mellett a leányok öltözködését is.

A menyecskek és a felnőtt leányok viselete nagyjában megegyezett egymással.

/20/ A leányok 1854-ig horvátosan öltözködtek. 1854-ben a régi viseletet magyaros divattal váltották fel. Az egykorú leírás azt mondja, hogy rendezetlen hajukat igyekeznek gondozni. Ettől az időtől kezdve csak hajadon fővel jelenhettek meg a templomban. A horvát fehér kendő tehát eltűnt fejükről. Hajukat befonták és hátul leeresztették. Színes pántlikát is fontak bele, de olyan sokat, hogy a haját szinte eltakarta. A pántlikával megtoldott haj leért egészen a derékig. Mivel hajukat zsirral kenyték, a pántlika hamar elpiszkolódott. Nem is maradt meg állandónak. A múlt század kilencvenes éveiben más lett a divatjuk. A simára fésült haját koszoruba kötve hordták és hordják ma is.

Ami a leányokat a menyecskektől megkülönbözteti, az a fejdisz, a konty /21/. Ezzel szemben a leányok hajadon fővel jártak és járnak. A század elején sokszoknyát viseltek. Volt leány, vagy menyecske, akin 6-8 szoknya is volt. Az alsó szoknyák színe fehér, alján csipkével, vagy himzéssel, csak a felső szoknya alatt lévő volt színes. A szoknyát derékban ráncbaszedték és egész magasságában kikeményítették, melynek következtében lefelé nagyon széles és kerek volt, szinte a klinolinra hasonlított. Annyira szélesek voltak benne, hogy a templomban alig fértek meg egymás mellett.

Az első világháború vége felé és utána a hajviseletben annyi változás állott be, hogy a menyecskek a sima hajfonást a sok szálas zsinór fonással cserélték fel. Mindkét korbéli fiatalság az alsó szoknyák számát 3-4-re szállította le. A ráncbaszedés helyett idestova 50 éve a larakott szoknyát viselik. Régi hosszúságából is sokat engedett. Nem a bokáig ér, hanem valamivel a térden alul végződik. A rekli, vagy blúz helyett egyesek saját készítésű kabátot hordanak. Kb. 30 éve szabó kezéből kikerült női kabátot is viselnek.

Az egészen kis leánykák öltözete

A karon ülőket husvétkor fehér anyagból készült ruhába öltöztették. A többi vasárnapon karton ruhát adtak rájuk. Felső része hátul gombolható rekliszzerű ruhadarab, amelyet alsó részén a ráncbaszedett szoknyával vagy összekötötték, vagy összevarrtak, ha szabadon hagyták, a két ruhát pánttal összekapcsolták. Fejüket fejkötővel fedték be. Az arcfelé eső részét csipkével, vagy himzéssel díszítették.

Az iskolába nem járó leánykák ruházata

A nagyobbacska, de még iskolába nem járó leányok öltözéke annyiban hasonlított a kicsinyekéhez, hogy a rékli és szoknya derékban nem volt összevarrva, hanem összefűzve. Az összefűzés helyét pánttal, azaz színes övvel lefődték. A szoknya színes kartonból készült. Ráncbaszedték, de nem vasalták, az alját kefezsinnorral, fodorral diszítették. Ebben a dologban nem volt megállapodott szokás, a család gazdasági helyzete volt a döntő. Hajukat vagy 3 ágra, vagy hátul egybefonva viselték. Fejüket az egész kicsinyek mintája szerint fejkötővel takarták el. Lábbelijük leginkább házi készítésű kócz, bársony, kasmir, vagy vászon. A talpát hozzá hasonló anyagból varrták, vagy a jobb módúak öreg, használaton kívül eső kalapból, esetleg vékony bőrből. Ha iskolába kerültek, akkor kaptak fejkendőt és a reklitől elválasztott szoknyát.

A mai viselet

Apró rakásba szedett szoknya, hozzá himzett, vagy rátétes fehér kötény. A bluzt kívül viselik, de van olyan is, amit a szoknya alá kötnek. Alul 3-5 szoknyát viselnek, amelyeknek alsó széle himzett, vagy ráncbaszedett /5-6 szeles/. Minden ünnepen más. Az alsó szoknya felső szélén a deréknál visszahajtják. Ez ráncot vet, azért vastag a csipőjük. A felső szoknya színes, anyaga kasmir. Pengősnek nevezik. Szeretik a színes gyapjuszöveteket is, s általában az élénk, színeket. Cipőt, szandált hordanak. Egy-két éve erősen hódít a szűk ruha. Különösen a marcali gimnáziumba járó leánytanulók között.

A viseletről szóló fejezet záradékának szántuk annak megbeszélését, hogy mivel diszítették még magukat az emberek, főleg a nők Somogy-szentpálon a már leírt öltözködési fogásokon kívül. Amiről itt szólunk, nem is annyira a népviselet jelenségei, vagy tárgyai, mert ezeket sem anyagukban, sem kidolgozásukban nem a nép kezéből kerültek ki, hanem iparosok kezűgyességei, ipari termékek. Inkább azt mutatják, hogy milyen volt a nép izlése. Helyi sajátosságot itt nem tudunk felfedezni. A mi asszonyaink és leányaink is viseltek fülbevalókat, mint a szomszédos községekben. A legkorábbi adat a múlt század hatvanas évéig nyulik vissza. Tudomásunk van róla, hogy Androsics Jánosné Hosszu Katalin, aki 1853-ban esküdt, lencse diszítésű ezüst fülbevalót hordott. Persze nem mindenkinek jutott és nem is mindenkinek volt. Akinek volt, annak nagyobb része sárgaréz-ből készült. Hordozója meg is fizetett érte, mert a réz függő felsértette, megsebezte a fület. Arany fülbevalókat, valamint karikagyűrűket jóval később kezdtek viselni. Az első gyűrűk a függőhöz hasonlóan szintén rézből készültek. Aztán jöttek az ezüst gyűrűk, még később a dublé, majd az arany gyűrűk. Korábban még eskövére sem volt mindenkinek ezüst gyűrűje. Kölcsönkérték. Az sem hordta, aki megvette, eltette a ládafiába leánya részére. Ugynevezett ékszereket nem viseltek. Gyűrűt például nem is viselhet a parasztember, vagy asszony, mert sokszor dolgozik nyeles szerszámmal, ami

feltöri gyűrűs ujját, vagy eltöri, vagy hamar elkoptatja a gyűrűt. Érthető tehát, ha ma sem látunk ilyesmit ujjaikon. Az ilyen diszitő eszközök akkor lépnek fel a falu népe között, amikor a vasutak megnyitásával kapcsolatban érintkezésbe jutnak a külvilággal. Előmozdította két nagy háború is. A község fiai eljutottak túl az ország határain. Ott láttak ékszereket emberek kezén, üzletekben. Küldtek menyasszonyaiknak, testvéreiknek, rokonaiknak.

Ezüst, vagy aranyláncokról régen szó sem lehetett. Vásáros bódékban vettek értéktelen kisebb nagyobb sárga, piros, zöld, vagy fehér csiszolt üvegből készített dróttal összefűzött láncokat. A fülbevalókkal és gyűrűkkel kapcsolatban a nyakláncok körül is megnőttek az igények. Igen szerették a habos gyöngyökből készült nyakékeket. A vagyonosabbak finom ezüst, vagy arany nyakláncot hordtak emblémákkal, arany keretbe foglalt kis képekkel a szentekről, önmagukról, hozzátartozóikról. 1927 körül levágták nagyanyáik ködmenjéről a gyöngyöket. Ebből készítették maguknak nemcsak a nyakat körülvevő láncot, hanem olyan hosszút, hogy a mellükön jó hosszan leért. Ma ékszerek dolgában tartják a versenyt a városbeliekkel.

Jegyzetek a "Viselet" c. fejezethez

/1/ Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának kézirati osztálya.
Fol. lat. Comitatus Simigiensis.

/2/ Fekete Sándor /koledánc/, Babody Sándorné /bujár/, Paszturics Margit, Mikics Mártonné /bráv/ Bogdán Mária közlése.

/3/ Horváth Viktor /csenta/ elbeszélése.

/4/ Fekete Sándor /koledánc/ elbeszélése után.

/5/ Babody Sándorné, Lengyeltóti Istvánné /csena/, Niklai Mária, Bogdán István /botlek/, Hosszu Mártonné Beke Verona, Kovács Jánosné /balala/, Posza Mária és sokan mások. A kitli olyan volt, mint a mai mellény. Fehér színű, ujjatlan, dupla szövésű, ezért melegebb.

A munkás és ünnepi gatyá közt az volt a különbség, hogy az utóbbiban a lenfonálon kívül pamutfonál is volt. Ezért puhább, fehérebb, finomabb. A munkás gatyát tiszta lenfonálból készítették. Erősebb, keményebb, mint az ünneplő, ezért komisz gatyá nevet viselt.

A ráncos gatyá kényelmetlen volt. Leülni nem lehetett benne. Könnyen szennyeződött, tisztántartása pedig fáradtságos. Mosása így történt: a nagy, a pároló sajtárba tették. Viz és hamu összekeveréséből erős lugot készítettek, s forrón a ruhára öntötték. Alul a piszkos vizet csapon keresztül leeresztették. Az eljárást addig folytatták, amíg tiszta viz nem folyt az edényből. Ugyanilyen módszerrel tisztították a többi vászonféléket is. Megvárták, amíg több ruha jött össze. A lúggal való megtisztítás után kocsi-ra rakták és levitték a Nagyberekre. Itt deszkára tették és a berek állott vizében lapickával addig veregették, amíg hófehér nem lett. Otthon a kerítésre kitergetve szárogatták. Télen a mosásban a férfiak segítettek az asszonyoknak, akik munkájuk alatt dézsában /sajtárban/ álltak. A férfiak gondoskodtak a melegvizről a sajtár számára, hogy az asszonyok kibírják a vízben való állást.

/6/ Fekete Sándor /koledánc/, Lengyeltóti Istvánné /csena/...

/7/ Androsics Sándor volt egyházi elbeszélése. Különbösen Ernyey plébános a szószéken is kikelt a nadrág viselése ellen. Az esemény tehát köztudomású volt. Az utolsó somogyszentpáli férfi Pörös Ignác /brenca/ volt, aki élete végéig nem húzott magára pantallót. Viszont Hosszu Ádám /tedo/ 1867-1944/ volt az első férfi, aki nadrágot húzott /özv. Rózsa Jánosnének mesélte el öreganyja/

/8/ Fekete Sándor /koledánc/, Bogdán István /botlek/ és mások közlése után.

/9/ Lengyeltóti István /csena/, Bogdán István /vurga/, Kovács Dénes volt somogyszentpáli tanító, özv. Berta Mártonné tudomása szerint.

/10/ Varga Vendel /szocsa/ emlékezései után. A szürről szóló nótát Fekete Sándor /koledánc/ mondta és dalolta el.

/11/ Mikics János 86 éves öreg elbeszélése után.

/12/ Babodi Sándorné /bujár/, Paszturics Margit, Lengyeltóti

Istvánné /csena/ Niklai Mária, Bera István közlései után.-Itt jegyezzük fel, hogy a németes ruha viselet bevezetése után kezdetben a férfiaknak nagy kabátjuk nem volt, csak a gazdagoknak és a nagyon öregeknek. - A legényeknek nem is volt szabad téli kabátot viselni.

/13 - 14/. L. az előző jegyzetet.

/15/ Androsics Jenő /szágyó/ az öregektől hallotta, hogy 1870 és 1880 között a férfiaknál szokás volt a haj befonása.

/16/ Babodi Sándorné /koledánc/ elbeszélése után.

/17/ Babodi Sándorné /bujár/, Pasztusics Margit közlése.

/18/ A viseletről beszélgetve az öreg asszonyok sohasem hozták elő a legrégebb ingvállat. Ugy látszik elfelejtették. Matusek László somogyszentpáli születésű tanító hívta fel rá figyelmet, s fényképet is csatolt leveléhez: Elfelejtették. A zavart az okozta, hogy a faluban minden rekliszzerű ruhát opletynak hívták. Amikor megmutattam nekik, akkor kezdtek ráeszmélni és beszélni róla.

/19/ Fekete Ignácné Tóth Ilona 73 éves asszony emlékezete szerint kislány korában a századfordulón már megvolt a viselet. Ugy tudja, hogy jóval előtt keletkezett.

/20/ Pleb. lt. Házi krónika 35 l. Adulescentes femelae 1854 bona modalitate mutavernut vestitum croaticum in Hungaricum et capillos antea disitos in meliorem ordinem redegere, nunc puellis non nisiin rapillis licet comparare, an caput tegebant. A leányok helyes ügyességgel horvát öltözetüket magyarra változtatták. Azelőtt gondozatlan hajukat jobb rendbe hozták. Mostantól fogva kizárólag hajadonfővel jelenhettek meg a templomban" Azelőtt fejüket kendővel fedték. Bél Mátyás 1731-ben irt megállapítása tehát Tótszentpálra és Varjaskérre nem teljesen illettek. Szerinte az ide települt szlávok ruházatban a magyarokhoz hasonlóan jártak. /MNM. könyvtárának kézirati osztálya Fol. lat p.297, VI. paragrafus 294 l./

/21/ A kontyot a következőképpen készítették el: hajukat közepén kétfelé választották, utána a fül felé megint külön elválasztották. Belőle a homloknál kis csomót kívül hagytak, s a négyesbe belefonták. Ebből az egyik szálát meghúzták és csipkévé alakították át. A többi megmaradt haját bepödörték. Ezt a kis csipkerészt aláhelyezték a fülig. Utána a kettőt összetették és a megmaradt leválasztott hajrésszel összefonták. A másik oldala is ugyanilyen. Így lett két hajág. Ebbe a két ágba beleszurták a fésűt és a fésűre a haját feltekerték és erre tették rá a ruhába bevarrt deszkát, vagy kéregpapírt, amelynek mindkét végén fűző volt, ezzel kötötték fel a kontyra. Utána jött a fehér sifonból készült főkötő, amelynek szélén himzés volt varrva. Erre rátették a fekete taft hátrakötőt 3 sarokra összehajtva. Mindegyik sarkot cifra pamuttal rózsára kihimeztek. Erre a kendőre fűző volt csavarva, amellyel a kontyra rákötötték. A fűző alatt a kendő két sarkát felhúzták. Így kapott 3 sarkot. Erre tették a felső kendőt. Ez volt a tót konty.

A magyar konty annyiban különbözött a tót kontytól, hogy a fehér főköttő a homlok felső széléig ért le, úgy hogy a homlok egész magasságában látható volt. A tót kontyot az 1945 kitelepítésig hordták. Azóta már csak az idősebbek. Legújabbán már nem hordanak az asszonyok semmiféle kontyot az öregek kivételével. A konty felett a felső kendőt csak a templomba menetelkor használták és a mezőn. Ha a kocsmába bálba mentek, vagy a ház körül forgolódtak, akkor fejkendőt nem viseltek.

Munkába vászonruhába mentek. Hogy ne kelljen annyit mosni, a felső suhát Marcaliban megfestették. A maguk készítette vásznat maguk festették. A festő kék alsó szoknyák igen divatosak voltak. Az ilyen szintű felső ruhát rozsmaringos díszítés ékesítette. A fiatalasszonyok a felső szoknyára fehér kötényt kötöttek. Tóth Sándorné /pávcso/ Mikics Mártonné /bráv/, Lengyelóti Istvánné előadása alapján.

Itt említjük meg, hogy a mezőgazdasági munkában, mint a széngyűjtés, gabonahordás, a menyecskek és eladó korban lévő nagy leányok fehér reklit vettek magukra. Így érzékeltették a munka nagyobb jelentőségét. /Babodi Sándorné /bujár/, Pasztusics Margit.

970

XI. A két község lakóinak művészete

93 - 102.

Ebben a fejezetben bemutatjuk két községünk népének lelkében élő ama értékeket, amelyek életét szebbé, derültebbé, kellemesebbé teszik. Ezért foglalkozunk a diszitó művészet egyik ágával a fafaragással, aztán a zenével, táncokkal, dalokkal, ruhaneműek diszitásával.

Kezdjük a fafaragás művészetével. Gyakorolták a pásztoemberek. Finom érzékkel tudtak faragni sőtartókat, gyufadobozokat, botokat, ostor nyeleket. Andorfi Márton tótszentpáli születésű szombathelyi tanár birtokában most is van egy szép faragású itt készült gyufásdoboz. Helybeliek emlékeznek itt élt pásztorok szép munkáira. Herman Ottónak is faragott az uradalmi pásztor sőtartót, amelyre bicskával kifaragta Hermannak és feleségének képét. Alávészte a magyarázó szöveget is: "Herman Ottó, mög a felesége". A gazdák általában nagyon keveset foglalkoznak ilyesmivel. Ma a varjaskéri Horváth István /zsinkó/ készített faragásos munkát fiatalabb korban /2/.

Az öreg falubeliek többet tudnak mondani a zene, tánc és dal körül előforduló dolgokról. Ugy emlékeznek, elődeik a dudu hangjai mellett mulatoztak. Androsics Mórinczné Posza Mária 1887-ben tartott kézfogóján a dudu hangja irányította a jó kedvet. /3/ Használata visszamegy az emberi emlékezetet meghaladó időkre.

A múlt század második felében a vonós hangszer, a hegedű is megjelenik községeinkben. 1888-ban az említett Androsics Mórinczné lakodalma a helybeli paraszt banda muzsikálta /4/ ki. Még a banda tagjaira is emlékezett Lengyel-tóti Gergely /macán/ volt a primás, Sisika Márton kontorás, Matusek Márton /siska/ sipos, Vidák Gergely /tola/ bőgős, Pasztusics Sándor cimbalmos. A zenekar úgy látszik nem volt hosszú életű, mert Horváth Viktor /szül. 1891-ben / mint pásztor-gyerek furuglán tanult játszani. Sisika Márton rokonától kérte el hegedűjét /5/. Sisika mint használaton kívül álló holmit neki ajándékozta.

Megjegyezzük, hogy a két község lakóit senki sem tanította a muzsikára. Autodidakta módon sajátították el, hangjegyek ismerete nélkül. A mostani zenészek ugyanilyenek.

Időbeni sorrendben a második ismert hangszere volt a szentpálinaknak a harmonika. Az említett Fekete Sándor /koledánc/ a múlt század nyolcvanas éveiben még látta romjaiban édesapjának használaton, lomtárba került harmonikáját /6/. Cseterics István /7/ nevű kortársa 1892-ben tartott lakodalma Varga János nevű férfiu harmonikázott. Duduka János /groncsek/ esküvőjén 1895-ben /8/ szintén Varga János szolgáltatta a zenét. Varga irástudatlan ember volt, kissé fogyatékos szellemi képességekkel, de kitűnő zenei hallással. Hosszu életén át mindig ebből a tudásából élt. Lakodalmon kívül minden vasárnap délután a Pank-Polgárféle vendéglőben foglalatoskodott 1925.-ben bekövetkezett haláláig. Az idősebb nemzedékhez tartozottakon kívül Bogdán Lajos /ivócsi/ Vörös Márton /pigola/ játszott harmonikán /9/.

A ma élő szentpáliaiak és varjaskériek soraiban Kovács István /béli/ Horváth Sándor /zsunyák/, Fekete István /koledánc/ Sisika Károly, Budai Ferenc /ács/ harmonikásokról tudnak.

A legfiatalabbak között Rózsa László játszik ügyesen harmonikán, Barcsánics Sándor tangóharmonikán.

Az idősebb szentpáliak tudták kezelni is, szerették is a citera /10/ nevű huros hangszert, melyet maguk készítettek. Leginkább önmaguk szórakozására használták, de szűkebb társas összejöveteleken, szegényebbek lakodalmán is szívesen táncoltak hangjaira. Napjainkban erősen kiment a divatból. Mindössze Horváth János /zsinkó/, Posza István /tenger/ és Tóth Lajos /pávcso/ tudnak citerázni.

A század első évtizedeiben nagyon felkapták a fuvolát /11/. Közsegeinkben furuglának nevezték. Maguk készítették. Egy időben olyan nagy volt a kereslet utána, hogy a kereskedelmet kellett mozgósítani az igények kielégítésére. A fuvola fuvós hangszer. Hasonlít a fűzfa siphoz. A különbség az, hogy a szárán két-három lyuk is van, amivel a hangot lehet módosítani. Mindezekon felül a somogyszentpáliak értették a módját, hogy csaljanak ki hangot az ajkak közé szorított akácfalevélből, néhány puha fakéregből, vagy fésűre erősített papirból. A század elején szívesen vásárolták a dorombot is /12/. Lant alakú hangszer fémkeretbe elhelyezett ércnyelv, amelyet a metsző fogak közé szorítottak. A kiálló nyelvet ujjal történő mozgatással szólaltatták meg.

Ha visszatérünk az időbeli sorrendhez a század első éveibe, érdekes jelenséggel találkozunk a zenei vonalon. Páran a fiatalabbak közül kísérleteztek fuvós hangszerekkel és nem minden eredménnyel. Gyánó Vendel szervezte meg a társaságot. Az előbbiekkal ellentétben ők hangjegyekről játszottak. Pintér József nagyszakácsi fiatal ember volt a tanítómesterük. A vezető Gyánó Vendel primás. A többi tagok: Duduka István /groncsek/ második primás, Bebics József /bene/ második kontorás, Kovács Dénes bombardiota, Bogdán Márton /sisika/ bass frigolis, Duduka István /magyar/ második kontorás, Matusek Sándor /kőrmös/ beosztását nem ismerjük. A zenekar szép jövő elé nézett. Sok helyre hívták őket. 1911-ben egyszerre három tagot behívtak katonának. A váratlan körülmény Gyánó Vendel kedvét szegte. Nem vállalkozott új tagok betanítására. A zenekar 4 évi működés után /1907-1911/ megszüntette működését /13/

Gyánó Vendel hegedülni is tudott. A régi muzsikusból új vonós bandát szervezett. Visszalépése után mutatkozó hiányt Horváth Viktor /csenta/ fiatalabb zenész igyekezett pótolni. Szabó Sándor kocsis támogatásával 1914-ben paraszt bandát alakított. Tagjai saját magán kívül Bosnyák József kontorás, Gnics Vendel /csucukor/ nagy bőgős, Tóth József /conta/ cimbalmos és Kis Gyánó Ignác /patács/ sipos. A két szervező volt az első és második primás. A közben kitört első világháború miatt a banda működését szüneteltetni kellett. 1919-ben újjászervezték. Többszörös személyváltozás után fennmaradt a legutóbbi időkig. 1948-ban Pandur István /geco/ és Mikocs Vendel /bráv/ új zenekart szerveztek, úgy hogy ekkor két zenekar muzsikált a faluban. 1951-ig működtek. Ekkor szünet állott be. 1953-ban újra nekilendültek. Többszörös személycsere után a két banda megmaradt tagjai egyesültek. Ebben az összetételben működött egészen 1958-ig, amikor Horváth Viktor betegsége miatt kénytelen volt kiválni. A még működő banda tagjai ezek: Hosszu János /porosz/ primás, Pandur István /mátó kontorás, Vidák Sándor /tola/ nagybőgős, Barcsánics Sándor tangóharmonikás /14/.

A dal, amely a felsorolt hangszerek mellett elhangzott, helyi eredetiséget nem mutat fel. A szentpáliak és varjaskérik szláv utódok. Ósi magyar dalokat nem örökölték meg. A magyar dalokat az uradalomban dolgozó vidéki magyar munkásoktól, vásárokkal kapcsolatos mulatozásokból, kéthelyi hegyen a magyarokkal való érintkezésekből tanulták meg. Összegyűjtött itt köztölt nótáink inkább amellelt tanuskodnak, milyen dalokat szerettek itt és a vidéken.

Szemléltetésül álljon itt néhány:

Sokan kérdik hová való vagyok
Hol születtem, hogy ily korhely vagyok
A szentpáli kertek alatt születtem
Kilenc hétig bába nem volt mellettem

Dalolta Fekete Sándor /koledánc/ 82 éves szentpáli gazda "Házunk előtt mennek el a huszárok" ismert népdal dallamára.

Ide iktatunk másik népdalt Hosszu Lázártól /15/.

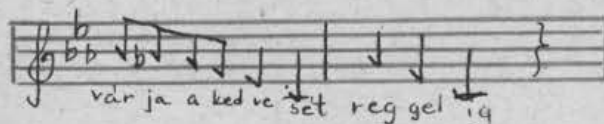
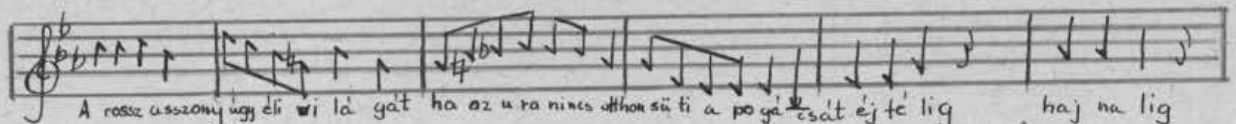
Szépen legel a kisasszony gulyája
A kisasszony maga sétál utána
Már messziről kiáljta a gulyásnak
Szivem gulyás terítsd le a subádat

Nem teritem én kis az én subámat
Mert jön a csósz behajtja a gulyámat
De te avval szivem gulyás ne gondoly
Majd kiváltja édesapám ha mondom

Édesapám váltsa ki a gulyámat
Gulyásával töltöttem éjszakámat
Lányom inkább leányomnak sem mondlak
Hogysem téged egy gulyáshoz adjalak

A kisasszony nem gulyásnének való
Hosszu szoknya nem a harmatba való
Hosszu szoknyám két fodorra levágom
Tied leszek édes rózsám a nyáron

Ide iktatunk másik népdalt is:

Dalolta: Fekete Sándor /koledánc/ Somogyszentpál, 1954.

Betyár nótát többet is tudnak. Szemléltetésül szolgáljon egykettőt.

1.

Engem hívnak Savanyu Jóskának
Ki is állok tizenként zsandárral
Jön a zsandár de nem félek tőle
Ha kimegyek majd számolok véle

2.

Sümege felől fujdogál a szellő
Jön a zsandár mint szél mindenfelől
De én szegény csak magam egyedül
Sürgök forgok a fegyverem körül

3.

Bakonyban nevelkedtem betyárnak
Nem szoktam a nappali járásnak
Többet éjjel mint más nappal járok
Ha elkések csárdákban mulatok.

Dalolta Fekete Sándor /koledánc/ "Erre alá faragnak az ácsok"
népdal dallamára.

Vagy másik:

Jaj de hosszú, jaj de széles az az ut
Amelyen a kilenc betyár elindult
Kilenc betyár kilenc felé elindult
Szép csárdásné udvarába befordult

Adjon Isten szép csárdásné jó estét
Adjon Isten az uraknak szerencsét
Ne kívánjon szép csárdásné szerencsét
Még az éjjel szive látja a nagy kést

Rézi lányom eredj le a pincébe
Hozzál fel bort az aranyos itcébe
Nem kell nekünk szép csárdásné a bora
Nekünk kell a piros vére kintva

Most sáncolják a szekszárdi temetőt
Szép csárdásné fekszik benne az első
Szép csárdásné az ő hites párjával
S a legeslegszebb Rézi nevű lányával

Közölte Hosszu Lázár, aki apjától tanulta.

Ismét más:

Vármegye urai negyvenketten vannak
Mind a negyvenketten reám törvényt szabnak
Kitárják elibém a fekete könyvet
Abból olvassák rám betyár életemet

/Hosszu Lázár idős pásztozembertől tanulta hasonló nevű fia /

Eredeti horvát dalaik alig maradtak fenn /16/. Azokat elfeledték. Egyet-kettőt sikerült a feledésből kimentenem. Itt közöljük:

Tadoli idma jedna kutya
Uteima jedna pasztejica
Tade szpaera jedna jepamlada
Prakonje je jedno koritasce

Smagom szije jepo zazibla
Azubana prepopoje vala
Szpái áj szpáváj, drugmege mlado

Otsamoga бага dasossi nevi szvét

Arra alá van egy kis házikó
Abban egy apró kicsi ágyacska
Abban alszik egy menyecske
Mellette áll egy kis bölcső

A lábával szépen ringatja
A szájával szépen dalolgatja
Aludjál, aludjál szivem szép

virága
Tiszta szeretetből jöttél a
világra

Más:

Jedna zima jakobila
Zsena muzsa jakobila
Depo laga ze glavica
Hitilaga potkuplica

Ismét más:

Adja vosko betekincs
Kasztí meni dítiszpis
Nyetu bome kazati
Pod oblakom szama szpriny

Jelenlegi táncaik sem viselik a helyi jellegzetesség vonásait. Ropják a ma divatos táncokat. A régi táncok közül az öregebbek a "kopogóst" és "libegőst" emlegetik mint érdekességet. A múlt századnak volt egy kedvelt tánca. Rendszeren a csárdás zenéjére járták lakodalmakban, kocsmában. E század elején a fiatalok már nem táncolták, azért mert fárasztó. Már csak egy-két öreg tudja. Biztosan kivész az emléke is, ha hamarosan meg nem mentik. Tervezik, hogy megtanulják az öregektől. Ha a terv nem sikerül, szegényebb lesz a község egy szép vonással /17/. Legalább nevüket örökítsük meg azoknak, akik egykoron szórakoztak velük: Bogdán István /botlek/, Pekete István /csicsera/, Lengyel-tóti Ignác /petela/, Kovács István /kalala/, Posza Móriczné Androsics Mária.

Több eredetiséget mutat a somogyszentpáli nők kézimunka ügyessége. Technikájukat "rátétes"-nek nevezik. Ugy készül, hogy az alapanyagra - legtöbbször vászonra ráteszik a virágindás, rózsás, vagy állatot ábrázoló szalagos különböző színű díszítést. A nők büszkék erre az ügyességükre, s a táskaiakkal és a buzsákiakkal szemben maguknak tulajdonítják az elsőséget, mondván, hogy tőlük indult ki. A buzsákiak megelőzték őket, mert néhai Jankovich-Bésán Endréné felismervén népművészeti értékét, segítségükre sietett. Megismertette a világgal és piacot szerzett számukra. Mi a kérdés fölött vitába nem bocsátkozunk, csak megállapít-

juk, érdemes volna foglalkozni vele és velük, mert jövedelmi forrást jelentene számukra.

Elkészítési módja ez: a mintát kivágják és ráfektetik a ruhára, amit diszítani akarunk vele /asztalterítőre, ágyterítőre, kötényre stb/. Rátűzés után a szalag szélét kissé behajtják s apró öltésekkel rávarrják az alapanyagra. Minél finomabb az öltés, annál finomabb a munka. Régen a szalagok szélesebbek voltak, mint ma. Színük legtöbbször kék, vagy piros. A ráöltést mondhatjuk, hogy mindenki tudja, de a minta kivágásához már nagyon kevesen értenek. Azért az ilyenekhez viszik el a minta előkészítésére. A minta-készítők minden tanulás nélkül, szinte gondolkodás nélkül, majdnem ösztönszerűleg végzik el a kivágást, úgy amint szépérzékük diktálja /18/. Motivumai virágok, állatok, madarak ellesett vonalai. Főleg a pávát szeretik vászonra vinni. Kár, hogy az ősi tehetséget, a velük született készséget senki nem fejleszti tovább bennük, s nem öntudatosítja /19/.

Másik helyi különlegesség a szövés. Ritkúlnak nagyon a házak, ahol még gyakorolják. Ahol azonban nem hagytak fel vele, ott a legtöbb helyen a szükséges anyagot nem üzletben veszik, hanem maguk termelik, maguk dolgozzák fel, hogy azután maguk is szőjék meg. Ha nem sietnek segítségükre, ezzel is kénytelenek lesznek felhagyni. Több család már nem foglalkozik fonással, hanem a kimunkált lent, vagy kendert, több család beváltja fonálra és azt szövi meg. Sokan már a len termelését is abbahagyták.

Régen a leányt bőségesen ellátták ilyen házi-szöttes vászonneművel. Tartósságuk folytán több nemzedéken át megmaradtak. Varga Györgynek /pap/ és feleségének 250-250 m. ilyen vászna volt az 1945-évi menekülés idején /20/. És az ilyen eset nem állott egyedül a faluban.

A szöttéseket eleinte mintás szövással diszitették /21/. Mintás diszítésen a mértani formákat értjük. Később, úgy 1908 körül, izlésük fejlődésével kezdtek más motivumokat is a szövőszék vásznára tenni. Különösen madarakat, vagy más állatokat, virágokat, szekfűt, rózsát. Tóth Sándorné /pávcsó/ és Lengyeltóti Istvánné így magyarították el a mai szövési minták kialakulását. Az indítást a század elején megjelent horgolási mintakönyvek adták. A vászon diszítésével foglalkozó nők látván Marcaliban, Keszthelyen ezeket a mintákat, megkísérelték a szövőszékre vinni. A mintákról bizonyos dolgokat pontosan le tudtak másolni. Másokat nem. Azért át kellett alakítani azokat a szövőszéken való megmunkálásra. Hol elvettek, hol hozzáadtak a horgoló mintakönyvek rajzaihoz, úgy ahogy a szövési technika, egyéni izlésük és művészi meglátásuk diktálta. A kezdeti tapasztalatok után akadtak néhányan, akik a szövés számára tudtak mintákat készíteni. Nem azt mondjuk, hogy mindenki értett hozzá, de voltak olyanok, akik évek folyamán kialakították magukban ezt a készséget. Voltak előrajzolók, írók, akikhez a többiek elmentek mintáért. Megtörtént az is, hogy egymás munkájáról ellesték a technika mellett a rajzokat is. A ma élők közül Tóth Sándorné Tóth Mária /dudás/ Varjaskéren, Pasztusics Margit Babodi Sándorné /bujár/, Lengyeltóti Istvánné /csena/ Niklai Mária, Kovács Jánosné /balala/ Posza Mária Szentpálon.

A környező magyar falvak asszonyai ezt a női ügyességet nem ismerték. Ők vásznat nem szóttak. Üzletekben készen szerezték be, vagy szövették takácsokkal kenderből.

Miután a lenvászón volt az alapanyag, amelyből a szóttéseket, vagy általában a ruházkodáshoz szükséges vásznat előállították, érdeklődésünkre tart számít, mi a folyamata a fonál létrejövetelének. Szándékosan beszélünk a len kifejezésről, mert kenderből községekben készítettek vásznat.

A lenmag földjét az elvetés után baromfi trágyával meghintették, hogy jobban nőjön a növény. Ha felnőtt, meggyomlálták. Nem várták meg, amíg a szára teljesen beérett, hanem amikor megsárgult, a földből kitepték "kinyűtték". Ott kinnt a földön marokba szedték, s néhány napig száradni hagyták. Ott-hon a pitarban, vagy a padláson további 2-3 napig szárították. Ha a len szára megérett a szemet kiverték belőle. 10-15 markot egy kévébe fogva összekötöttek és az áztatóba vitték. A kévéket a vízben egymás mellé fektették és összekötözték. Hogy a víz el ne vigye a kévesor két végét, karókat vertek melléjük. A sor közepén is rögzítő karókat helyeztek el. Mindezek után a kévékre felül szalmát terítettek, s arra az áztató fenekéről merített sarat szórtak olyan vastagon, hogy a len a víz alá merüljön. Öt napon át tartották így a víz alatt. Eljárásuknak az volt a célja, hogy a len megpuhuljon, belerothadjon és a rozsszalak szétváljanak. Öt-hat nap után a lent kihúzták a víz partjára, tisztára mosták és haza szállították. Megszáritották. A következő lépés a zuppolás, vagyis a megáztatott, de meg is szárított len szálainak összetörése, a nagyja pozdorjától való megtisztítása a zuppoló fával. A lent a megmunkálás előtt napon, vagy kemencében felmelegítették. Ezután következett a tilolás, ami abban állt, hogy a lent a zuppolás után köralaku szegcsomón, a gerebenen húzták keresztül. Így megtisztították az apróbb pozdorjától és egyéb esetleges szeméttől. Ezután következett a gyaratolás, amikor a langyosan meleg szálakat még egyszer tisztítás alá vonták, megfésülték. Az így megtisztított lenszál olyan finom volt, mint a hajszál. A gyaratolás után fennmaradt szálakat "kóc"-nak nevezték. Ebből is készítettek fonalat zsákok és ponyvák előállításához. A következő lépés a fonás, egy vagy több lenszál összesodrása. A rokka orsóján összegyűlt fonalat áspára vagy motollára tették. Az áspa méter hossz villás faág. A feláspált, felmotollált fonálcsomókat összekötötték és a fáról levették. Ez a nyers fonál szövésre még nem alkalmas. Azért mielőtt a szövőszékre kerülne, megtisztítják, megpuhítják. Az eljárás így történt: nagy teknőbe rostával hamut szitáltak. A hamura rátették az áspáról lekrült fonalat és leforrázták annyi luggal, amennyivel jó sűrű levet kaptak. Ebbe belemártották a csomóba rakott fonalat. Azután a párolóba rakták, ahol lugban egy éjjelen át tartották. Amikor a párolóból kivették, kimosták. Azután ezt az eljárást még egyszer megismételték. Másnap aztán a fonállal az árokra mentek és kimosták, majd két sodrófával kicsavarták és kitétték megszáradni. A félig megszáradt fonalat teknőkhöz verték, hogy puhuljon és a szálak széjjel menjenek. Ujra kitétték száradni. Aztán rácsévették a moszulára. Csak utána ment a vetőfára. Erről került a szövőszékre.

Szövés után a vásznat megpárolták, kijavították, újra megpárolták, majd a nagy vizen / a berekben/ meglapickázták.

Aztán a kerítésen, vagy madzagon megszáritották.

Amikor tavasszal a madarak megjöttek, akkor megfehéřítették a vásznat. Vizben megáztatták a szűrűben kitett szalmára helyezték. Amikor itt a napsugár hatására kifehéředett, akkor megszappanozták, jól kikefélétk, kilapickázták, megszárogták. Csak ekkor lehetett mint kész vásznat eltenni.

Ez a saját készítésű vászon nagy büszkesége volt mindenkör a somogyszentpáli gazdaasszonyoknak. Nagy becsben tartották, akár a saját készítményükről volt szó, akár szüleiktől örökölt értékről. Náluk a lenvászon nem fényűzési cikk volt, hanem a mindennapi élet szüksége. Hisz belőle készítették a férfi és női alsó ruhákat, ágylepedőt, asztalterítőt, asztalkendőt, törülközőt, ponyvát, zsákot, ágyterítőt, kenyér ruhát. Mindezekért a dolgokért nem adtak ki pénzt, előállították házilag. Napi használatra, munkára az egyszerű vásznat vették elő. Ünnepi alkalmakra himzéssel szépen díszített darabokat, az un. szőttéseket. Husvét vasárnapján reggel pl. a megáldásra előkészített kosarakat ilyen szőttésekkel takarták le. Ilyenkor a község művész lelke jelenik meg előttünk. Szellemi gyönyörűség látni a szebbnél-szebb kézimunkát piros, kék, rózsaszínű, bordó, ritkábban zöld tarka egyvelegben.

Az un. sima szövés egyszerű munka, de a szőttés elkészítése nagy figyelmet kíván és megfelelő gyakorlatot is. A felvetésnek a díszítmény szerint szükséges szálaít számolással felelmeik. A vetélt fonál tehát csak a felemelt szálaak alatt szalad át. A díszítményt tehát a felszedés adja meg.

Jegyzetek a két község művészetéhez

- /1/ Kovács Dénes 1915-25.-ig volt szentpáli osztálytanító, illetve varjaskéri kántortanító.
- /2/ Horváth István be is mutatta használatában levő ostonak szépen kifaragott nyelét.
- /3/ Horváth János unokája Horváth Viktor szerint 1894-95 körül halt meg a nagyapja. Ő volt az utolsó dudás a faluban. Hangszerét halála után a farsangi felvonulások alkalmával cipelték a mókázók. Régezt Ferenc volt varjaskéri kántortanító közlése szerint a világháború után nyoma veszett. 1920-ban már senki sem tudott róla.
- /4/ Androsics Mórliczné az egyik vendéglős felesége volt. Értendő, hogy megjegyezte személyéhez annyira közel álló eseményt és a zenészek első készülődéseit lakodalmára.
- /5/ Horváth Viktor /csenta/ közlése.
- /6/ Fekete Sándor elbeszélése.
- /7/ Saját közlése alapján.
- /8/ Maga mesélte el.
- /9/ Fekete István /koledánc/ és Bogdán István közlése után. Az élemedettek ma is emlékeznek rá.
- /10/ Hosszu Márton 78 éves gazda és felesége Beke Veronika jól emlékeznek rá. Hosszuné még táncolt hangjaira. Fekete Sándor /koledánc/ előadása után. Andorfi somogyszentpáli születésű középiskolai tanár emlékezéseiből. Az említett tanár öreganyjától úgy hallotta, hogy 1872-ben kötött házassága alkalmával helybeli fuvós zenekar játszott volna. A helyi viszonyok ismerete mellett nem tartjuk valószínűnek, hogy ebben a faluban ilyen esemény emléke teljesen feledésbe ment volna.
- /11/ Fekete Sándor /koledánc/ tanuságtétele.
- /12/ Varga Vendel /szocsa/ 70 éves öregember emlékszik rá.
- /13/ Gyanó Vendel a volt szervező személyes elbeszélése.
- /14/ Az itt közölt áttekintést Horváth Viktor /csenta/ volt banda primás elbeszéléséből állítottuk össze, aki 30 éven át muzsikált a faluban és majdnem az összes zenei szervezkedésben személyesen részt vett.
- /15/ Hosszu Lázár somogyszentpáli lakos dalolta és elmondta. Tanulta hasonló nevű valamikor pásztor ember apjától. A "Jaj de hosszú" dal utolsó versét az itt közölt alakban dalolta el Hosszu Lázár. Van másik változata is, amely így zárja az egész nótát: Szép csárdásné ki ki sétál a kertbe - Jaj de hosszú, jaj de széles az az út - Felsőhajtott a csillagos egekbe - Én Istenem vedd Hozzád a lelkemet - Mert még máma föld issza a véretem. / L.: Gönczi Ferencnek a betyárokról írt könyvét/.
- /16/ Babody Sándorné így hallotta az öregektől: "tótul/horvátul/ beszélünk, de magyarul dalolunk".
- /17/ Bogdán István /botlek/, Fekete Sándor /koledánc/ Hosszu Teréz tanusítják. Ez utóbbi amíg itthon lakott Bosnyák Sándort

/brenda/ és Szabó Lászlónét tanítgatta ezekre a táncokra. Mennyit tudnak belőle most, /1963/ nem hallottuk.

/18/ Nálunk Lengyeltóti Istvánné /csena/ Niklai Mária. Ért még a kivágáshoz Tóth Sándorné /dudás/. Ő még eredeti dolgokat is tudott csinálni. Továbbá Babody Sándorné /Pasztusics Mária/ Kovács Jánosné /balala/ Posza Mária. Kisperjésen Furcsek Margitról állítják, hogy igen ügyes és igen jól érti a rátétes művészetét is. Emlegetik Farkas Sándornét is. A fiatalabbak közül Niklai Terézt és Bakina Istvánnét /jandra/.

/19/ Régi diszitési mód volt ez Somogyszentpálon. A történelmi vizsgálódás folyamán 1857-ig tudunk visszamenni. Tóth Jánosné /dudás/ Hosszu Máriának öreg anyjától van egy db. öreg rátétese, amelyet még az csinált. Először csigaalakolat, virágleveleket igyekeztek utánozni. Ebből fejlődött ki a mostani kézügyesség.

Az első világháborúig csak ágyterítőket, falvédőket, piskér kötény alsó szélét diszitették rátétessel. 1920 után kezdték átvinni viselő ruhákra is. Egész kötényekre, mellénykékre, asztalterítőkre Kovács Dénes egykori somogyszentpáli oszt. tanító, Babody Sándorné, özv. Matusek Jánosné, Lengyeltóti Istvánné tanusítják ezt a fejlődést.

Az utóbbi időben megint nagyon felkapták alkalmazását lakások diszitésére. Sok kézi ügyességet és finom érzéket mutatnak ezek az ablakfüggönyök, falvédők stb. A lakóház belsejét világossá, derüssé, otthoniassá teszik. Érdeemes megnézni Hermann Jánosné és Pintér Teréz lakását.

/20/ Varga György /pap/ közlése.

/21/ Lengyeltóti Istvánné Niklai Mária emlékezéseiből állítottuk össze.

A somogyszentpáliak magyarokkal kevert szláv utódok. Származásuk a beszédmódjukon is megérzik. Van benne valami szláv lágy-ság. Nem olyan kemény, mint a tiszta magyar kéthelyieké. Beszédjük másik jellemvonása, hogy a kettős mássalhangzókat is puhán ejtik ki, s csak egyet hangoztatnak. A szók árnyalati finomságát sokszor nem értik és összetévesztik. Mondatszerkesztésük is itt-ott hibás. Elhibázzák a tárgyias és tárgyatlan igevonzatokat. A felsorolt megfigyelések az ötven éven felüliekre jellemző. A fiatalabb nemzedék már kifogástalanul beszél. Inkább az idősebb nők, mint a férfiak esnek a hibába. Egyik 82 éves öregasszony azt akarta mondani, hogy: "ez a must konty alá való". Ezt így fejezte ki: "ez a must olyan jó, hogy neki megy a kontynak". Vagy másik. Azt akarta mondani, én itt is aludtam. Így mondta: "én aludtam is itt". A szavak vonzatával sincsenek mindig tisztában, pl.: "engemet is úgy fáj itt" mondta egyik öregasszony. "Kiváncsis" vagyok mondják némelyek a felnőttek közül. Ez azt jelenti, hogy kíváncsi. Másik érdekes kifejezőmódjuk: tülem nagyobb, tülem idősebb, fiatalabb, nálam idősebb, magasabb, stb. Ez utóbbit a fiatalság is használja. Itt-ott a szavak értelmét is másképp veszik. A gyermek szó náluk fiut jelent. Az idősebb nő nem urának, vagy férjemnek szólítja élettársát, hanem "emberem"-nek. A férfi viszont nem feleségéről beszél, hanem az asszonáról.

Tájszavak: "ijja". Valószínű szláv eredetű. Még az ejnye magyar szónak felel meg legjobban. Öröm, csodálkozás, meglepetés kifejezésére használják. Magyarul beszélni az iskolában tanultak, aztán munkahelyükön, amikor napszámba, vagy fuvarba menve magyarokkal érintkeztek. Törvénykezési alkalmak, piac, vásár, Marcalival, Keszthellyel való érintkezés, katonáskodás voltak az alkalmak a magyar beszéd elsajátítására. Szóalakítási módjuk ezért az irodalmi és a dunántúli tájnyelv keveréke. Nem ö-znek mint a délsomogyiak, de itt-ott előfordul egy-egy ilyen szavuk is. pl. főlhő, bötü, körösztól stb. Összekeverik használat közben az ikes és iktelen igéket. Ezért mondják: eszek, alszok. Az igék használatánál a jelentő és felszólító módot felcserélik. Lássá az ember-t mond, amikor látja az ember-t akar mondani. L betűt használ az ly helyett, pl.: kálha, kályha helyett. Vagy az l betűt kidobja a szóból, s helyette az előtte levő szótagot megnyújtja. Így lesz a polgár szóból pógár. Nem folytatjuk tovább a nyelvi sajátosságuk felsorolását, mert ez, mint a polgár szónális látjuk, nem helyi jelenség, hanem a dunántúli nyelvterület beszédmódjának eltérése az irodalmi nyelvtől. Ma már a rádió és gyakoribb újságolvasás hatása alatt a tájnyelv kisebb háttérbe szorulása érezhető.

A somogyszentpáli ember beszéd közben szereti a hasonlatokat, a képletes beszédet. Ime egy-két példa: ha valaki látogatóba jön és nehezen távozik, azt mondják: "letelepedett, mint a szent Cella". Vagy: "lassan megy, mint a köd". Természeti megfigyelésből tudja. Itt ugyanis a köd elég gyakori.

Ha a somogyszentpáli embert megkérdezik, hogy, hogy van, s azt akarja kifejezni, hogy nem jól, így válaszol: "az ég magas oda nem mehetek, a föld kemény nem fogad be". - Ha valaki magáról megfeledkezve bámul valamire, ezt a szólásmódot használják: "Nézi, mint a Jósa a mácsikot".

Volt a faluban egy Jóska, szellemileg kissé korlátolt valaki, aki nemcsak igen jóéltvágyu volt, de nagyon szerette a turós mácsikot is. Ha valahova történetesen betévedt, önmagáról egészen megfélelkezve szegezte tekintetét a főtt tésztára, ha azt látott a lábosban.

Másik: "Nem hall, mint a gazda szüretkor".

Mondják még: "Tegnap régen volt, ma meg nem minden szó igaz".
Értelme: hazudni lehet, de nem egész életen át.

Ha somogyszentpáli elveszít valamit, de megtalálja, ezt szokta mondani: "elveszett, de meglett, mint a Begezi nadrágja". Begezi bácsi az egyik nyáron elvesztette a gabona keresztek között a nadrágját. Akkor mondogatta: elveszett a nadrág. Hordáskor a keresztek között megtalálta. Elmondta, hogy megtalálta. Ez a szóhasonlat eredete.

Vagy egy másik: "Pekulál, mint Kanyák a porhelt mellett". Az értelme: elgondolkodik, mint Kanyák a tűzhely mellett.

Kanyák barátunk mint aféle melankólikus vérmérsékletű ember, szeretett a tűzhely mellett elgondolkodni. Ámde ezt akkor is megtette, amikor dolgozni kellett volna.

Egy másik: Megijedt, mint a "je". A "je" ijesztő szó.

Ismét más: "Az eke a megyén jobban fog". Célzás a paraszt ama szokására, hogy szeret a más földjébe a szomszédéba beleszántani. Találós kérdéseik is vannak: "Ahol nincs, onnan elviszik, elviszik oda, ahol van" Mi ez? A hordó csapja.

Vagy: "A táskai tyuk nem tojik akkorát, mint a szentpáli tyuk". A megfejtés ez: a táskai tyuk nem tojik nagyot, mint amekkorát egy szentpáli tyuk /tik/.

A következő találós kérdés írásban nem érvényesül, csak ha szóban adják elő. "Ha édesanyád szombaton párol, mikor mos? Megfejtés: a vasfazék. A szóbeli előadásnál érvényesül, ha a mikor szavat elválasztjuk két részre. A második szótagot a következő szóhoz kapcsoljuk, s lesz kormos. Így a mondatnak egészen más értelme van.

A keresztnévek

A mindennapi használatban és érintkezésben az emberek itt nem hivataloskodnak, hanem közvetlenül szólítják meg egymást. Ennek következtében a keresztnévek hivatalos alakja átmódosul. A ma használatos keresztnéveket községünkben így változtatják át:

Férfi nevek:

Aladár: Ali

Béla: Bélus

Elemér: Emi

György: Gyuri, Gyurka

Ferenc: Feri, Ferkó

Ferdinánd: Ferdi

Gábor: Gabi

Géza: Géza

Gyula; Gyuszi, Gyulus

Ignác: Náci

János: Jani, Jancsi, Csana, Janika

Jenő: Jenczi, Jenczika

József, Józsi, Jóska

Károly; Káró, Karcsi, Kari

Lajos: Lajcsi

István: Pista, Pityu

Imre: Imri	Márton: <u>Marci</u>
Rudolf: Rudi	Tibor: Tibi
László: Laci	Mátyás: Matyi
Pál: Pali, Palka	Sándor: Sanyi
Antal: Tóni, Anti	Mihály: Miska, Miki
Vendel: <u>Vendi</u>	Vilmos: Vili
Zoltán: Zoli, Zolo	

Az aláhuzott nevek a régiek.

Női nevek

Anna: Nusi, Nani, Nina, Annus, Nanica	Irén: Irénke
Aranzka: Aranyos, Arany	Julia: Juci, <u>Jula</u> Juliska
Ágnes: Ági, <u>Ágica</u>	Karolina: <u>Lina</u>
Edit: Editke	Katalin: Kató, Kati, <u>Katica</u>
Erzsébet, Erzsi, Örzse, Böske, Bözsi	Magdolna: Magdus, Magdi <u>Manda</u>
Éva: Évi, Évike	Mária: Mariska, Marcsa, Marika, Mari, <u>Marica</u>
Gabriella: Ellus	Veronika: Veronka, <u>Verona</u> , Veri.
Ibolyka: Ibolya	
Ilona: Ili, Ilike, Ilus, <u>Ilka</u>	
Rózsa: Rózsi	
Rozália: Rozi, <u>Roza</u>	
Teréz: <u>Treszka</u> , Teri, Tercsi, Teto. <u>Reza</u>	

Melléknevek

Igy vagyunk községünkben a vezeték nevekkel is. A mindennapos érintkezésben nem nevezik az emberek egymást a hivatalos anyakönyvi nevükön, mert a legtöbb családnak van mellékneve. Itt úgy mondják, hogy "csufneve". Ezen a néven ismerik egymást az emberek és nem törvényes nevükön. Ezelőtt kb. 20 éve Vörös József néven kereste valaki a községnek egyik fiát. Kérdezősködésére elküldték Susán pusztára, mert ott cselédek között vannak Vörös nevéek. Onnan visszaküldték. A kérdezősködés folyamán aztán kiderült a tény, ami szavakban ilyen alakot öltött: "Vörös József nincs a faluban, de Pigola Józsi van".

A melléknév eredetileg megkülönböztető név volt a több egyforma nevű ember között. Elbokrosodott családok és rokonok személyeit megkülönböztetni melléknév nélkül szinte lehetetlen lett volna. Mondjuk pl. a Bogdán, Hodorics, Posza, Hosszu családoknál. Később a melléknév adására alkalmul szolgált az érdekelteknek életében előfordult valami esemény, az illetőnek külseje, vagy jellegzetes szokása, korábbi foglalkozása. Ezek a tulajdonságok az utódokra már nem találóak, mégis fenntartják magukat. Mondják, hogy a somogyszentpáliak szerettek csufolódni. Így hamar elkészült a melléknév és futó tűzként terjed el a faluban még ma is. Érdekes, hogy melléknévvel csak az un. törzslakossághoz tartozókat tisztelik meg. A később betelepültek nem kapnak mellékneveket.

Lehet az is, hogy ezek a "csufnevek" a régi, eredeti szláv-nevekből maradtak fenn átalakult formában.

A melléknevek eredetére ma már nehéz fényt deríteni. A kortársak még tudták az elnevezés okát, az utódok azonban elfelejtették nagyobb részét. Szok köztük a szláv hangzású szó. Idők folyamán eltorzultak, megváltoztak a kiejtésben. A ma élők már nem tudják megmondani, van-e egyáltalán jelentésük. Vannak azonban olyan melléknevek, amelyekre a történelmi vizsgálódás ad felvilágosítást, amelyek férfi ágon kihalt családok neveit őrzik. A leányos utódok gyermekei a beöszült vők nevét viselik mint törvényes nevet. A mindennapi használat viszont fentartotta a leányok családját. Amennyire tudtuk, összegyűjtöttük a mellékneveket.

Androsits István mellékneve: sárgó. Apja a lengyeltóti katonai sorozás után a buzsáki, vagy táskai kocsmában igen szépen táncolt. Azt mondták neki a nézők, hogy úgy táncol, mint egy sárga csikó. Ebből maradt elhorvátosított alakban a sárgó. /Saját elmondása után/

Babodi Sándor mellékneve bujár. Az emberek összejöttek édesapja házában beszélgetésre. Közben megeredt az eső, s verte Sándor gyereket, aki az udvaron szeszszaladt magas vízben ügyesen járt-kelt. Ez egyik ember meglátta a jelenetet és tréfásan ennyit mondott: Sándor fürdik, mint egy buvár mádár. Így maradt rajta a buvár név elrontott alakban /Felesége elbeszélése után/.

Niklai István mellékneve pesta. Öreganyja nem tudott jól magyarul. Unokája nevét hibásan Pista helyett Pestának ejtette ki. Így született meg a melléknév.

Fekete Sándor mellékneve koledánc. Öregapja a plébánost kísérte a vizkeresztői házaldáson, s összegyűjtötte a hívek adományait. Az ajándék latinos neve colleda. Ebből csináltak horvátosan kolledánc-ot, azaz gyűjtőt.

Bera Vendel mellékneve pidzso. Ő maga is, meg apja is piros arcú ember volt. Pidső szláv szó, annyit jelent, hogy piros.

- Antal Miklós mellékneve követ. Képviselő választáskor mondogatta édesapja, amikor jöttek a képviselő jelöltek: jön a követ, jön a követ. Nevéhez tapadt a követ szó.
- Bogdán István /öreg/ Öregapja bottal szokott járni. Bota értelmé magyarul bot. Megduplázták a szót. Lett belőle botlek, ami annyit jelent, mint botos.
- Lengyel-tóti István és Sándor maczán. Pösze kiejtésű ember volt. A berekben munka közben bakmacska futkosott arra felé. Az emberek mondták: nini macska. Ő nem tudta tisztán kiejteni. Azt mondta, hogy macza. Ebből lett a maczán. Gergőnek is hívják, mert apjuk keresztneve Gergely volt, népiesen Gergő.
- Varga György mellékneve pap, mert fiatal korában a szentpáli plébánosnál szolgált.
- Barcsánics József kovács. Foglalkozásáról nevezik így őt magát, és a családját is.
- Tóth János mellékneve csecska. Felesége kis leánykorában nem tudta mondani nagynénjének Bogdán Teréznek keresztnevét Treszkát, csak így csecska. Rajta maradt e szó a családján.
- Csonka János mellékneve kocsis, mert sokáig állott Ernyey József plébános szolgálatában, mint kocsis.
- Bogdán István és Vendel mellékneve bábó. Nagyanyja szülésznő, bába volt. Amikor nagyanyjánál tartózkodott Antal Sándor nevű iskolatársa, így hívogatta játszani: "bábó Pista gyere ki". Bábó elhorvátosított alakja a magyar bába szónak.
- Bula Sándor és János mellékneve szédő. Horvátul szjedo őszet jelent. Valamelyik őse korán megöszült. Az utódok névben örökölték az előd tulajdonságát. /Bula Sándorné elbeszélése alapján/
- Hodorics Vendel mellékneve jabukáz. Az Eszterházy uradalomban megmunkálásra krumpli földet adtak ki. Ő is elment a kiosztásra, kezében édes almával, ami horvátul jabukát jelent. A kezében lévő édes almáról kapta a nevét.
- Posza István mellékneve márcsó. Horvát szó. Berket, vagy mocsarat jelent. Régi őse ladikban szokta a Nagybereken hordani Hermann Ottó természetű tudóst, aki tőle, mint a berek legjobb ismerőjétől sok utbaigazítást kért.
- Szabó Gyula mellékneve tormás. Öregapja igen szerző természetű ember volt. Szép vagyont gyűjtött össze. Ráfogták, hogy nem mer eleget enni, hogy több birtoka legyen, hanem tormával él. Innen a tormás elnevezés.

- Bogdán Márton mellékneve tutyis. Gyermekek korában betegeskedése miatt tutyiban járt. A sok Bogdán között ezzel különböztették meg a többitől.
- Tóth Pál mellékneve bihalos. Igen erős, nagy darab ember volt. Azt mondták róla, hogy olyan erős, mint a Wivaly, népies nyelven bihal.
- Androsits Viktor mellékneve csuczor. Kis gyermekének cukrot hozott, közben mondogatta cucor, itt a cucor. Így maradt rajta és családján ez a név.
- Mikics Márton mellékneve bráv. Gyermekek korában a disznókat hajtotta, s mondogatta nekik: ne bráv, ne bráv. A bráv szláv szó, annyit jelent, hogy ártány. Családi név lett.
- Niklai József mellékneve görhes. Nagyon sovány gyerek volt. Nagyanyja azt találta mondani róla: jaj de görhes. Rajta maradt a név.
- Bebics Ferenc mellékneve bene. Az elődök között volt Benedek nevű férfi. A szó kiejtése nehezen ment nekik, hát megrövidítették. Így hívták a faluban Bogdán Benedek kihalt családját is.
- Horváth József mellékneve csikós. A községben hosszabb ideig csikós volt.
- Hosszu Márton mellékneve maka, vagy tyatyal. Az emberek nagyobb része közömbös a melléknevére. Hosszu Márton a maka névre igen érzékeny. Nem szabad előtte mondani. A tyatyal szó eredetét nem sikerült kibogozni. Közmondás van róla, ezért lejegyeztük nevét. Elment a berekbe rétkaszálás vállalására. Nem tetszett neki, ezért mondogatta: rossz uram, rossz. Meghallották az emberek és rajta maradt. Ha valami nem jó, azt szokták mondani a somogysszentpáliak: "Rossz uram, rossz, mint a maka rétje".
- Posza István mellékneve takács. Öregapja takácsmester volt.
- Mikics János mellékneve Gáspár. Anyai nagyapjának Gáspár volt a keresztnéve.
- Hosszu Máté mellékneve porosz. Szeretett sokat és szívesen mesélni a poroszokról.
- Guics Vendel mellékneve csucsuka. Édesapja nem tudta kicsi korában tisztán kiejteni nagybátyja nevét, hogy bátyuska, hanem bácsuka. A szó a használatban elváltozva maradt fenn.
- Pandur Márton és Bebics Ferenc mellékneve csósz. Valamikor az elődjeik csószok voltak. Ezt a nevet innen kapták.

- Kis Posza Pál Öregapja kis termetű ember volt.
- Bogdán István mellékneve csonka.
A gép elvágta kezét.
- Fekete István mellékneve pipes.
Szláv szó, a hordó forgó csapjának a neve. Nem vetette meg a bort valamelyik elődje.
- Guics Sándor mellékneve cirtus.
Szó esett beszélgetés közben a cédrusfáról. Következőtesen cirtusnak mondta. Így maradt rajta ez a csufnév.
- Pandur József mellékneve ingli.
Nagyon gyors beszéde miatt nem tudta helyesen kiejteni, hogy ülünk le. Ugy hallották, hogy ingli-nek mondta.
- Kovács Ignác mellékneve béli.
Szláv eredetű szó, azt jelenti, hogy fehér. Öregapja fehér, szintelen arcú ember volt, aki mindig fehér bő gatyában járt.
- Androsics Sándor mellékneve sasi.
A második szomszédban lakott a zsidó vendéglős fia, aki nem tudta kiejteni a Sándor nevet, hanem sasi-t mondott helyette.
- Pandur József mellékneve gatyás.
Jókedvű ember volt. Beszéd közben így szólítottá meg azt, akivel beszélgetett: "Te gatyás". Szavajárása lett a neve.
- Kis Tóth Márton mellékneve busa.
Erős férfi volt. Ezt a testi tulajdonságot örökölték utódai legalább névben.
- Matusek János mellékneve gero.
Többen voltak testvérek. Ő sovány volt, ezért elnevezték a horvát geravi, azaz sovány szóról őt magát és családját.
- Hosszu Ignác mellékneve dusman, magyarul ellenség. Örökké békétlenkedő, pörösködő ember volt.
- Niklai János mellékneve zaingyen.
Egyik marcali vásárban már több szivességet tett. Amikor valaki ujabbra kérte, azt felelte: ezt már za ingyen nem teszem meg. A magyar ingyen szóhoz hozzátette a horvát fosztó képzőt. Za ingyen a mindennapi beszédben nehéz kiejtésű. Az i betű kiugratásával a két szavat összevonták, így született meg a furcsa hangzású zangyen szó.
- Hosszu János és Bogdán Márton mellékneve gyurós.
Somogy-szentpáli család neve. /Gyurós Vida 1839-ben kötött házasságot Duduka Évával/. L. még Kerakve IV k. esketési rész.

- Lengyelóti János és Varga Sándor mellékneve Buró. Kihalt család neve. Buró Márton 1859-ben birtokos volt Szentpálon. l. Orsz.Lvt. Kataszteri iratok 1859.
- Bogdán István ács mellékneve postás, mert apja hosszabb ideig mint postai kézbesítő teljesített szolgálatot.
- Hosszu István
Hosszu Mátyás
Sándor és Ferenc melléknevük cmolo. Mátyás öregapja összekülönbözött egyik öregasszonnyal. Az öreg azt kiabálta neki: "te cmolo". Czmolo szláv szó, megszáradt, beteges barackot jelent a fán. A megvetés valamilyen kifejezése akar lenni. Mások szerint nem ez a jelentése, hanem más erősen sértő kifejezés.
- Hosszu Márton,
Bogdán, Henő és János melléknevük Jaszpra. A Hosszu nevezetűek szétágazott családjának egyik tagja Jaszpra régi kihalt család neve. Az utolsó leánytag családjának megkülönböztető neve. A Jaszpra név előfordul a plébánia anyakönyvében. L. I.k.1753 év II.k. 1762 év.
- Bogdán Pál és Jenő mellékneve benák. Szintén régi családi név. L. Pleb. Kereszteltek anyakönyve 1763 év és az 1748.-évi egyházlátogatási jegyzőkönyvben a hivek névsorát.
- Gelencsér Márton családjának mellékneve bojtor. L. Orsz. Lvt. 1859.-évi kataszteri iratok között Bujtor néven. A közhasználat kissé elváltottatta. L. még Pléb. Kereszteltek anyakönyve 1854 év.
- Horváth Sándor mellékneve zsunyák. E családnévvel Varjaskéren találkozunk. Nevét horvátosan Sunyáknak írják. L. Kereszteltek anyakönyve II k. S. Pálnak és feleségének Margit nevű leánya 1795 augusztus 5.-én született. Egyik elődje feleségének családi nevét hordozza. L. Pléb. lt. Kereszteltek anyakönyve II. k. az 1795. év.
- Posa József mellékneve szenyéri. Szenyér községből nősült Szentpálra.
- Hosszu János dudás. Nagyapja kisbojttár korában sokat játszott furulyán. A gyerekek hallották a furulya /furugla/ hangját, mondogatták: dudás furuglyás. Így maradt rajta a dudás név.
- Horváth József mellékneve téglás. A községi téglavetőben volt családjával együtt téglavető.

- Posza István takács. A volt foglalkozása után hívták így.
- Mikics Sándor gáspár. Niklai Gáspár után hívták így, akinek családjába benősült vőnek.
- Varjaskéri János ferkán.
Régi családi Ferkán nevét Varjaskéri-re magyarosította.
- Hosszu Márton pöczkös.
Öregapja, vagy dédapja részt vett az olasz háborúban. Amikor hazajött a legényeknek azt mondogatta; gyerekek csak pöczkösen /keményen, hetykén/ lépjétek. Családján maradt a név. /Hasonló nevű unokájának közlése/
- Szabó Sándor palka.
Lengyeltóti János=palka feleségül vett egy asszonyt. Leányával együtt ment az asszony a házhoz. Abban bíztak az öregek, hogy Lengyeltóti János fia feleségül fogja venni a leányt. A házasságból azonban nem lett semmi. Később a leány férjhez ment, s férjhezmenetele után is rajta maradt és leszármazottain is a nevelő apa mellékneve. /Hosszu Mártonné közlése/
- Posza József,
Márton és Vendel tóka.
A XVIII. sz.-ban kihalt család neve, amelybe Márton, József és Vendel egyik elődje benősült.
L. Pleb. lt. Ker. akve. II K. 1787.
- Rózsa Jánosné mellékneve hajdu.
Balatonszárszóról származott férje a gazdaságban uradalmi hajdu volt. /Rózsa Jánosné elbeszélése/.
- Gyanó Károly mellékneve kreszli.
Horvát szó, valaminek a vége, széle. Régebben háza a faluban volt, majd átment a mostaniba, amely a falu végén volt.
- Bogdán István mellékneve szép.
A mostani családfő benősült Szép István családjába, feleségül vette annak özvegy leányát, Annát. Mint vőnek kevesebb tekintélye volt, mint apósnak. A mindennapi érintkezésben fennmaradt az após neve.

Népi magyarázat nélküli melléknevek betűsoros rendje Varjaskéren

balika=	Androsics Sándor
benca =	Pandur István
birkás=	Bogdán Vendel és felesége
bóker=	Bula István

buró=	Varga Sándor és Lengyeltóti István
cmolák=	Hosszu István, Mátyás, Sándor és Ferenc
csenta=	Horváth Viktor és István
csiri=	Posza Sándor
csirka=	Huszár Sándor
csurel=	Rab Sándor
ferkán=	Varjaskéri /eredeti vezetéknev, amit magyarosítottak/
finak=	Lukics Károly
furcsek=	Bogdán Zsigmond
gákina=	Mikics Sándor
gécé=	Pandur József, Benjamin, István
gingli=	Szilici István
görhes=	Niklai József
groncsek=	Androsics János, Duduka János és István
gyurka=	Androsics József
hajdu=	Rózsa Imréné
delán=	Szabó Istvánné és Varga Sándor
herceg=	Jakab Károly és István
himperás=	Gyanó Vendel és István
huszáré	Huszár István
jandra=	Babina István, Mártonné
jankora=	Kiss János
gilga=	Nagy Sándor
jaszpra=	Hosszu István, Bogdán Jenő és János
klépó=	Cseterics István és Ferenc
kóber=	Huszár Vendel és János
kreszeli=	Gyanó Károly és István
kukinya=	Horváth Károly
lakker=	Kovács József
latya=	Hosszu Sándor
macskány=	Niklai Gáspár
markos=	Varga Márton
micsicsa=	Androsics Márton, István és László
misora=	Niklai Vendelné
mikolka=	Niklai Ferdinánd
miska=	Fekete János és István
mitró=	Bogdán János
mutica=	Mikics János

patács=	Gyanó István
puca=	Lengyeltóti Imre és István
pányác=	Bogdán István és János
pávcsó=	Bogdán Márton és Tóth Sándor /bival/
pável=	Cseterics Sándor
lakos=	Horváth Ignác
pöckös=	Hosszu Márton
ráckó=	Cseterics Pál
gugác=	Hosszu Márton
dufaj=	Niklai Istvánné
sipos=	Gadányi István
sláfó=	Barta Gyula
snyara=	Varga Istvánné és Mártonné
styukerc=	Pál Imre, Duduka János
szágyó=	Androsics Jenő és Sándor
jaza=	Bogdán Károly
taja=	Hosszu Márton
tampus=	Bogdán Györgyné
tikfa=	Gelencsér Károly, Pandur Györgyné és Jánosné
pampeta=	Hodorics Ignác
tola=	Vidák István, Vidák János
tóka=	Posza Vendel
vitka=	Pandur Márton
vurga=	Bogdán István
varga=	Bogdán János
szrakina=	Niklai Istvánné

T ó t s z e n t p á l o n:

arta=	Rádó János, Hodorics János, Vendel, Ignác
balala=	Kovács János
benca=	Pandur Sándor
bébic=	Bebics István
basika=	Hodorics Márton
bábocs=	Babodi Pál
begezi=	Bosnyák József, Sándor és János
bádán=	Horváth Anna /Faháziné/
bódel=	Csuka István

bóker= Bula Vendel
brencák= Lengyeltóti Ignác
brenda= Bosnyák Sándor
busa= Molnár József
céró= Nagy Józsefné
dzsavóri= Posza Sándor
csena= Lengyeltóti István és Pál
csángó= Fekete Ignác, Ferenc és Lajos
csicsera= Fekete István, János és Márton
csitári= Sutarik Pál
csutica= Tóth Sándor
csukerda= Bula Sándor és János
csurel= Fekete Szilveszter
buró= Lengyeltóti János
dékány= Fekete Gábor és János
dudás= Hosszu János
dzsavóri= Posza Sándor
dzsukina= Tóth János
drándzsó= Kanizsai János, Sándor és Mátyás
ferkán= Ferkán István
gákina= Mikics István
géró= Matusek Jenő és István
gergács= Molnár Lajos
gergő= Lengyeltóti István
kécó= Antal Ignácné
guba= Pasztusics János és László
groncsek= Duduka Jánosné
gyurkica= Posza Márton
grega= Lengyeltóti Sándor
jaza= Bogdán István
jankuric= Posza János
ivócsi= Bogdán István
kálvinc= Boszkovics Lászlóné
kenyeres= Bebics Ignác és Sándor
kenta= Bula István és Miklós
kézsmó= Matusek Sándor és Miklós
kikos= Pörös Ignác és Miklós
krécó= Antal Ignácné
lakos= Horváth István
kala= Kovács István

latya=	Androsics Jenő, Sándor és János
macán=	Lengyeltóti István
merc=	Horváth Józsefné
jandra=	Babina István
miskos=	Horváth Tamás
páclek=	Gelencsér Istvánné
paluca=	Jónás Vendel
pampeta=	Hodorics Aladár
petela=	Rovák István
pipi=	Bebics István
pigola=	Vörös József
pinyó=	Szabó István
pipes=	Fekete István
poderi=	Bogdán Imre
potyen=	Posza Vendel
péter=	Posza János
pula=	Babodi Szilveszter és Károly
sasi=	Androsics Sándor és János
siseta=	Posza János, Kis Posza István, József
anyara=	Varga János
szocsa=	Varga Sándor
tenger=	Posza István, József, és Iván
tóka=	Posza Márton és József
tyatyal=	Hosszu Márton /másik mellékneve: maka/
tyutyó=	Kovács Lajos és István
zsunyák=	Horváth Sándor és János
bogya=	Bogdán János és Márton
kuka=	Nagy János
becóka=	Dörnyei Ferenc
bakár=	Csuka Márton
marcsek=	Pandur Márton
micola=	Pandur Ferenc
kulári=	Pandur Vendelné
pesta=	Niklai Istvánné
gyurós=	Hosszu Sándor
pidzsó=	Bera Vendel
perisa=	Rab
turós=	Bogdán Márton

N é v	1748	1771-1801	1801-1810	1841-1881	1881-1901	1901-1911	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950
	Ernő									
Parkas	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ferdinánd	-	-	-	-	1	-	2	1	-	-
Ferenc	-	-	4	-	6	7	4	6	10	5
Gábor	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Gáspár	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Géza	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Gusztáv	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
György	29	22	15	21	4	2	4	-	1	2
Győző	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Gyula	-	-	-	-	5	1	2	7	3	5
Ignác	-	-	-	1	29	5	2	-	-	-
Iare	1	2	-	1	2	3	-	3	6	-
István	5	2	3	1	46	43	20	15	13	18
Iván	-	-	1	5	1	-	-	-	-	-

N é v	1748	1771-1780	1801-1810	1841-1850	1881-1890	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950
Pál	19	20	25	25	9	-	1	-	-	-
Péter	4	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Róbert	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Rudolf	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Sándor	1	2	-	1	25	19	14	11	14	8
Sándor Gusztáv	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Szilveszter	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Tamás	9	1	-	-	1	-	-	-	-	-
Tibor	-	-	-	-	-	-	-	-	4	2
Tivadar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Vendel	-	-	5	-	23	9	-	-	-	-
Vid	-	-	1	11	-	-	-	-	-	-
Viktor	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-
Vilmos	-	-	-	-	-	1	-	1	3	1

N é v	1748	1771- 1780	1801- 1810	1841- 1850	1881- 1890	1901- 1910	1911- 1920	1921- 1930	1931- 1940	1941- 1950
Zoltán	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3
Zsigmond	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-

Tótszentpáli nőnevek

Anna	22	27	17	47	29	-	9	2	6	6
Anasztasia	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
Aranka	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-
Ágnes	-	-	-	-	10	1	-	-	-	-
Borbála	3	3	1	9	9	2	-	-	-	-
Dorottya	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Edit	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Eleonora	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Erzsébet	2	-	1	-	3	5	1	1	4	-
Etelka	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-

N é v	1748	1771- 1780	1801- 1810	1841- 1850	1881- 1890	1901- 1910	1911- 1920	1921- 1930	1931- 1940	1941- 1950
Lujza	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-
Magdolna	25	15	9	15	2	-	-	2	6	1
Margit	1	31	18	-	-	-	-	-	-	-
Marianna	-	6	6	-	-	-	-	-	-	-
Mária	28	1	-	-	47	39	25	30	31	27
Orsolya	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ottília	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Piroska	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-
Rozália	2	17	20	35	18	21	4	3	-	1
Róza	5	1	-	23	16	1	2	9	5	7
Szidonia	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-
Teréz	-	-	1	-	26	15	7	5	6	7

N é v	1748	1771- 1780	1801- 1810	1841- 1850	1881- 1890	1901- 1910	1911- 1920	1921- 1930	1931- 1940	1941- 1950
Valeria	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Veronika	-	-	-	9	8	5	3	4	2	-
Viktória	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-
Vilma	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-
Zsófia	-	-	-	-	5	1	-	-	-	-
Zsuzsanna	8	3	-	-	-	-	-	-	-	3

Ha most összképben vizsgáljuk a keresztnéveket, azt a megállapítást kell tennünk, hogy a férfi keresztnévek valamivel változatosabbak, számuk több, mint a női keresztnévek. A nevek kiválasztásánál Somogyszentpál és Varjaskér kölcsönösen egymás hatása alatt állanak. Az anyakönyvek tanulmányozásából azt látjuk, hogy az egyik község-többször Varjaskér, máskor Somogyszentpál-felkap egy keresztnévet, a másik utánozza. Érdekes jelenség, hogy a kezdetben használt keresztnéveket egy-kettő kivételével / pl. János, Anna, Mária/ vagy egészen elhagyták, vagy erősen lecsökkentették használatukat.

E: Dr. Horváth József

XIII. Naptári szokások

116. - 125.

Ebben a fejezetben azokkal a szokásokkal foglalkozunk, amelyek nem az élet egyes jelenségeivel kapcsolatosak, hanem a naptár napjaival.

Január 1: Ujesztendő. Kiskarácsony. Olyan szentnek tartották mint a Karácsonyt. Csend volt egész nap a faluban. Még házassági eljegyzést sem tartottak. Ezen a napon volt az asztalon minden jó. Bor, pálinka, hus. Baromfit nem vágtak. Disznóhúst sütöttek. Azt mondták a baromfi elkaparja, a disznó kiturja a szerencsét. A hiedelem szerint, aki ezen a napon beteg, egész éven át betegeskedik. A fiatalok jártak ujévet köszönteni, az utcán végig kolompoltak, mint Karácsony estéjén. A gyeremekeket figyelmeztették, hogy a széken nyugodtan üljenek, mert különben egész éven át csintalanok lesznek. A szomszédba sem mentek el, hogy kujtörgők ne legyenek. A szalmát, amelyen Karácsony óta aludtak, e napon kihordták a szobából. Pandur Márton /marcsetánál/ volt az utolsó karácsonyi asztal és szalma pihenő.

Január 6. Vizkereszt. Karácsony ünnepének zárónapja. Jelképesen azzal fejezték ki, hogy a karácsonyi asztalt ezen a napon lebontották. A templomból a visszentalés után kis üvegben vittek magukkal az otthonukba. Azzal meghintették a szobákat, a kutakat, a méhest, még az istállót is. Régen a plébános e napon végezte a házszentalést, amikor egyuttal összeírta hiveit. Amíg szokásban volt, ekkor tartották a fiúk a három királyok járását /1/. A fiúk hosszú fehér ruhába öltözve járták a házakat. Ahol beeresztették őket, elsőnek Gáspár lépett be. Mondókáját így kezdte: "Én vagyok Gáspár a három Király közül az első", majd így folytatta "én keresem Isten fiát, ki megváltja az ember fiát". Aztán a következő felé fordult e szavakkal: "Gyere be te Menyhárt," "Én vagyok a Menyhárt" kezdte a második a mondókáját. Mirhát hoztam, itt voltam, napkelettel bizonyítom." Ime most érkezik Boldizsár "Én vagyok Boldizsár, eljöttünk sok kincessel, csillagfényességgel". Utána mind a hárman énekelni kezdték a templomi vizkereszt éneket. "Háromkirályok napját országunk egy istápját dicsérjük énekekkel, vigadozó versekkel, szép jel és szép csillag szép napunk támadt, szép napunk támadt." A második vers "Hol vagy zsidók királya, mert megjelent csillaga, Betlehemben találják, szép Jézust körülállják, szép jel és szép csillag, szép napunk támadt, szép napunk támadt. "Királyok ajándékát aranyat tömjént mirhát vigyünk mi is Urunknak ártatlan Jézusunknak, szép jel és szép csillag stb." A következő versszak "Kérjük a Szűz Máriát kérje értünk Szent Fiát, hogy bennünket megtartsion, az ellenség ne ártson. Szép jel stb." Ezután együttesen dicsérték és távoztak, másik karácsonyi ének, csordapásztorok hangjai mellett "Elindulának és el is jutának Szűz Máriának jó éjszakát mondának". A háromkirályok járasa szokás már vagy 15 éve megszűnt.

Január 21: Szent Ágnes napján az asszonyok nem fontak.

Január 22. Szent Vince napján ha olvadt a hó, jó bor teremés előjelének vették.

Január 25: Pál fordulása. A fél telet jelentette. A gyertyaszentalóhoz hasonló időjósítás napja volt.

A szép napos idő fél évre jó időre mutatott, mondogatták akkor az emberek.

Február 2: Gyertyaszentaló Boldogasszony. Ezen a napon megszentelt gyertyát vihar idején szokták meggyújtani, vagy haldokló kezébe adni.

Lesték besüt-e a nap a szobába. Ha igen, abból még kemény télre következtek.

Február 24. Mátyás apostol napja. Azt tartották, ezen a napon megjönnek a csukák. Lehet halászni. A régi szentpáliak és varjaskériek szemében azért jelentős nap, mert nagyon szerettek halászni. Közülük nem egy áldozata is lett a halfogásnak.

Farsang: Három utolsó napján nagy vigasságot tartottak. A község felnőtt népe a kocsmát látogatta. Még a nők és az öregek is megjelentek. Olyan férfi ember is akadt, aki a három nap alatt haza sem ment. Ebédet a feleségének kellett utána vinnie. Az egész idő alatt nem dolgoztak. Volt olyan férfi, aki e három nap alatt egész évi keresetét elitta. Learatta a gabonát, de a farsangi adósság fejében már a kocsmához szállította haza az eleséget. Voltak olyan könnyelmű apák is, akiknek torkán ilyenkor tekintélyes ingatlan vagyon uszott el. Ez az élet azonban nem a mindennapi élet volt. Évenként háromszor, négyszer ismétlődött. A fiatalok a farsangi napokban álarcot öltöttek. Furcsán kiöltöztek, hogy ne lehessen rájuk ismerni. Maszkázásnak neveték ezt a szokást. Amíg azonban másutt egész farsangi időben szokásban volt a maszkázás, addig a mi községeinkben csak a farsang végi napokban, helyesebben hushagyó vasárnapján, hétfőn és kedden.

Hushagyó vasárnapján tartották a vók napját. Ekkor a fiatal házaspár egész nap a leány szüleinek a vendége volt, ha helyben laktak. Ha valamelyik házaspár vidékre ment, akár vőnek, akár feleségnek, ezek vőnapját vizkereszt után következő farsangi idő első vasárnapján tartották.

Hanvazószerda előtt való csütörtököt torkos csütörtöknek nevezték. A szőlősgazdák ezen a napon kimentek a szőlőbe, néhány tőkét megmetasztettek, hogy jó termésük legyen. Utána elborozgattak. A halászok ekkor készítették halászeszközeiket, hogy a halak torkosak legyenek, hogy menjenek a csalétek után. A halászok különben is nagyon babonás emberek voltak, ha halászatra indultak, Nem volt szabad megkérdezni, hogy hova mennek. Ha mégis esetleg megtörtént, utjukról visszafordultak.

Hanvazó szerda a nagybójtai idők kezdete. A főzőedényeket kicserélték, vagy legalább egészen kizsuroolták, mert egészen husvétig zsírral nem főztek, húst nem ettek.

Március 19. Szent József ünnepe. Fél ünnepnek számították. Misét hallgattak, utána kimentek a hegyre, hagymát salátát vetni. Árpát és répát is ezen a napon vetettek. Megnézték a méheket, hogyan teltek. Azért tették, hogy jó szerencsájük legyen velük az egész esztendőben.

Március 25. Gyümölcsoltó Boldogasszony. A gyümölcsfák tisztogatásának és oltásának napja.

Fekete hét. Fekete vasárnaptól Virágvasarnapig terjedő napok. Kis lányok számára nem varrtak és e héten nem meszeltek, tyukot nem ültettek. Mákot vetettek, hogy szép fekete legyen. Tojást tettek a vetőmákba, hogy a termés tiszta legyen. Aztán meg bocskor-darabot, hogy meg ne fagyjon. A bocskor-darabot azután leszurták a földbe a mákvetés mellé.

A nagyhét vagy virághét a virágok ültetésének az ideje. Kezdődik a Virágvasárnapal. A szent misével kapcsolatos bárkaszentelésre szalaggal átkötött bárkaágot vittek a templomba. Hazaérve a megszentelt bárkát a falra erősítették, vagy a mestergerendára tették. Villám-lás idején néhány szemet a tűzbe dobtak belőle, a villámcsapás elhárítására. Virágvasárnapot követő első kenyérsütés alkalmával a kemence tűzébe is dobtak belőle, hogy a házban tűz ne üssön ki.

A lányok a bárkaszentelési körmenetben azokban az új cipőikben jelentek meg, melyeket a szülők a nagyhét előtt csináltattak számukra husvétai ajándék gyanánt.

Nagypéntek: Sokan már a nagyhét első napjaiban /a nők/ megkezdték a temetőben a sírok rendbehozatalát. Nagypénteken hajnalban kimentek a temetőbe szeretteik sírjához. Ők maguk eljárásukat azzal indokolták, hogy az evangéliumi asszonyok is kimentek husvét hajnalán az Ur Jézus sírjához, hogy neki a végső tisztességet megadják. Nagypénteken délután a szent sírnál végzett ájtatosságok akadályozták a temetőbe a kimenetelt. Nagyszombaton a ház körül kellett rendet teremteni, husvét reggelén pedig a husvétai eledelek megoldásához való előkészület kötötte le a házi asszonyok figyelmét. Ezért mentek a temetőbe nagypénteken reggel. Voltak azonban olyan asszonyok is, akik husvét hajnalán mentek ki a sírokhoz. Husvét hajnali utat elővételezték tehát. Mások másként értelmezik az eljárást. Mi azt az indokolást közöljük, ami itt akkoron a lakosok gondolata volt. Nagypénteken kezdték el egyébként a husvétai himes tojás készítését. Hozzá a festéket a vöröshagyma héjából és a vadsóska gyökerének főzöttjéből állították elő. A himezendő tojást langyosra megmelegítették, a tűzön bádog edényben megolvasztott viaszból a tervezett mintát a tojásra felrajzolták és száradni hagyták. Ezután a tojást az előbb leírt lébe tették és 10-15 percig forralták. A viasz zsíros helyét a festék nem fogta meg, így a kialakított minta épen maradt. Tulipánt, szegfűt és más alakzatokat tudtak festeni. Más vonatkozásban a Nagypéntek csótányüző nap volt. Addig nem gyújtottak tüzet, amíg nem látták, hogy a szomszéd kéményei füstölnek. Tették azért, hogy a csótány meg ne lepje a házat, hanem odamenjen, ahol a világosságot látta. A gyerekeket e napon korán lefektették, hogy egész éven át egészségesek legyenek.

Nagyszombat: A templomban a tüzszenelésből visszamaradt parazsat hazavitték és azzal szitották fel Nagypénteken az elfojtott tüzet. Később a parázs helyett szemet vittek haza.

Husvét vasárnap: Az ételneműek megáldásának napja. Hanvazó szerda óta az első nap amikor husvételt vettek magukhoz. Az étkezés előtt megáldották a templomban. Nagy fejkosárban vitték az élelmiszereket, nagy egész kenyeret, sonkat egészben, nagy db szalonnát, tojást, sót, tormát, fokhagymát, téli retket, kalácsot. A szegényebbek vékája természetesen szerényebb volt. A szentelés után futás közben vitték haza az ételt, mert tartották, hogy aki későn ér haza, az rossz munkás lesz a kukorica kapálásában is. A megszentelt ételeket bemutatták az állatoknak úgy, hogy a fele kosarat pár pillanatra beemelték az istálló ajtaján. Az asztalnál jelentkezett morzsát nem volt szabad eldobálni. Összegyűjtötték és a tűzbe dobták. Husvét napján a rokonok, keresztszülők a rokon és keresztgyermek-eknek, délután a vesperás előtt vagy utána himes tojást szoktak adni. A himes tojás héját Husvét napján a fűbe dobták, reggel a róla szedett harmatban mosakodtak, hogy az arcuk szeplős ne legyen. /3/

Kishusvét vagy mátkáló vasárnap: A Husvét vasárnapját követő első vasárnap neve. E napon szokták a leányok egymásnak a komatálát küldeni. Innen kapta a nevét. Tányérra szóttas szakasztó ruhát tettek, reá fél liter bort csatoltak. Körülrakták költ fánkkal, még két tojást, almát és narancsot tettek hozzá. A szóttas szakasztóruhát a küldemény felett összehajtották, majd sarkára hajtott színes kendő-

vel letakarták. E fölé átlátszó színes túllkendőt helyeztek, hogy annál szebb legyen és a selyem kendő átlátsszék alatta. A tányért két leány elvitte a másik jó barátjához, akinek szánta. Bedicsérték a házba ahova vitték. Letérdeltek a szobában és elkezdtek mondani: "Komatálat hoztam, meg is aranyoztam, sziv küldte szivnek szívesen, sziv váltsa ki szivtől szívesen". "Fogadj el komámnak, ha nem fogadsz el komámnak, visszavitetem az uton, amelyen hoztam". Aki elfogadta kicserélte tartalmát és úgy küldte vissza. A fiuknak is küldtek a nagy lányok mátkatálat. A leányok a legényeknek saját kézzel varrott zsebkendőt, meg 10-15 tojást. A komatál a benső barátság kifejezője volt, ennek a komaságnak semmi köze a keresztségi komasághoz. A legények a bucsu napján a bálos sátornál viszonzták az ajándékot, vagy édesanyjuk a májusi marcali vásáron kendőt vett a leánynak. A mátkálás a század elején került a faluba más vidékről. Körülbelül 1935-36-ig tartotta magát ez a szokás. Szórványosan itt-ott még ezelőtt 10 évvel is előfordult.

Ápr. 24. Szent György napja. Ezen a napon vetették az uborkát. A kaput az istállót nyírfa ágakkal díszítették a boszorkányok ellen. Egyesek az állatok szarva közé is fűtek. A fiatalok e nap reggelén harmatban mosakodtak, hogy arcuk szeplős ne legyen.

Április 25. Márk napja. Körmenetes nagy nap volt, amelyre mindenki kiöltözött. A férfiak hét szeles gatyában jelentek meg a körmenetben. Az imakönyvbe tett gabonaszálnak gonosz üző jelentőséget tulajdonítottak.

Áldozó csütörtök napján kalácsot sütöttek, hogy az állatok egészségesek maradjanak.

Pünkösdi: Népi szokása a pünkösdi királyné járás volt. A pünkösdlők házról-házra párosan vonultak fel. Az első pár körülfogta a cifra ruhába öltözött, fehér koszorúval díszített 4-5 éves leánykát a pünkösdi királynét. Ruháját különböző színű díszek ékesítették, amelyekből a piros szín sem hiányzott. A lakóhely ajtaja előtt körben álltak. A kör közepén a pünkösdi királyné. Aztán énekelni kezdtek: "A pünkösdek jeles napján Isten a Szent Lelket küldte, hogy erősítse meg az apostolok szívet, melyet akkor ígért vala a tanítványainak mikor mindenek láttára tüzes nyelveknek szólása, úgy mint szeleknek zugása leszálla az ő fejükre nagy hirtelenséggel". Akkor a közepén álló királynőt ketten felemelték e szavakkal: "Emeljük a királynénkat, olyan magas legyen a kendtek kendere mint a mi királynénk". A vers végén fogadták a házbeliek köszöntését. Aztán tovább mentek ilyen köszöntéssel: "Isten maradjon kendtekkel, minekünk el kell mennünk".

A pünkösdlők jutalmul tojást, pénzt, húst kaptak. A szereplők másnap egyik háznál összejöttek, az adományokból kis vendégséget szerveztek. Akik a vendégségen nem vettek részt, valamelyes pénzt kaptak társaiktól. Voltak olyan házak, ahol megszólták őket. Egyesek egyenesen megpirongatták őket. Ezért mindig kevesebben vettek részt benne. Az idegenből hozott szokás aztán a század 30-as éveiben megszűnt.

Junius 13. Pádúai Szent Antal. A templom bucsujának napja. E napon a szőlőben nem volt szabad dolgozni. Régen egyuttal vásár nap is volt. Messze földről, még Igalból is jöttek iparosok a bucsuvásárra.

Junius 24. Szent Iván napja. A szőlőben dologtiltó nap volt. Szentpálon ez a szójáték forgott közre: Az Iván zsvány, mert elviszi a szőlőtermést. Nálunk még juniusban is előforduló, s a szőlőre ártalmas köd teszi a szólásmódot érthetővé. Azt tartották, hogy Szent Iván napja előtt nem szabad almát enni.

Ha e napon nyirkos idő volt, férges lesz a gyümölcs, mondogatták.

Julius 20. Illés próféta: zivatart hozó nap. A szentpáliak azt szokták mondani, ha e napon nem dörgött az ég: Illés elfelejtette, hogy a neve napja van.

Augusztus 15. Nagyboldog asszony: Az asszonyok kora reggel kimentek a gyepübe. Nézték a napfölkeltét és figyelték a Szűz Anya miékként ringatja a kis Jézust.

Október 20. Szent Vendel: A pásztorok védőszentje. A szentpáliak az 1836-ban elszenvedett állatvész alkalmával fogadalmat tettek napjának megünneplésére. Fogadalmukat e legutóbbi évekig meg is tartották. Állataikat ezen a napon nem fogták be. Jellemzésül szolgáljon az alábbi eset. Emléke még ma is él köztük. A régi időben, amikor még káplánállomás nem volt Szentpálon, az akkor élt plébános betegsége miatt fel kellett kérni a templomi szolgálat ellátására a buzsáki káplánt. Ámde a szentpáliak nem fogták be. Fogatot sem adtak. A kérdést úgy oldották meg, hogy a buzsáki káplánnak az utat a szentpáli határtól községünkig oda és vissza gyalog kellett megtennie. A buzsáki határig és vissza mehetett csak kocsin. A szentpáli gazdaasszonyok e napon baromfit nem vágtak. Az állatok pihentetésén kívül az asszonyok a fogadalom kifejezésére ezen a napon szoktak gondoskodni a templom gyertya szükségleteiről. Adományaikat Szent Antal oltárára tették, vagy természetben, vagy pénzben.

November 1. Minden szentek ünnepe. A nap estéje a halottakról való megemlékezés alkalma. Régen nem mentek ki a temetőbe körmenetben, hanem a templomban imádkoztak a késő éjjeli órákig a harangok hangja mellett. A sirokat azonban kivilágították. A házak ablakaiban is gyertyák égtek. Éjjelre az asztalon ennivalót hagytak. Ezt azért tették, hogyha halottjaik felkelnének a sirjükből és eljőnnének haza, részesüljenek a család közös javaiból.

Betlehemezés: /2/. December hónapban Karácsonyt megelőző hetek kedvelt népszokása vala egykoron. Hat fiu kellett hozzá: Egy katona, két angyal és három pásztor. Továbbá fából, vagy papirlemezből készült kis kápolna, melynek belsejét képek, kis szobrok díszítették. Benne volt a kis Jézus jászla a kis Jézussal. Gyertya világította meg a kápolna belsejét. A katona ha tudott szerezni katonaruhát, azt öltötte magára, ha nem polgári ruhába ment. Fejére katonasapkát tett. Az angyalok hosszú fehér ruháját a bethlehemesek valamelyikének édesanyja kifordított fehér alsószoknyája adta. Az angyalok fején díszes papírosákó. A pásztorok kifordított bundát, vagy másfajta szegényes ruhát viseltek. Fejükön kifordított bundasapka. Kezükbén láncos bot.

A katona bement a lakásba és megkérdezte bemutatathatják-e a kis Jézus betlehemét. Igenlő válasz esetén belépett és így szólt: "szerecsés jó estét a gazdának! Vendégei nem voltak. Mi megjöttünk. Nem azért, hogy szemüket szánkat táltasuk, hanem az angyaloktól küldött szent betlehemet őrizzük. Jer gazda, jer gyorsan tisztítsd ki házadat. Nemsokára fehér szakállu pásztorok lépik meg lakásodat. Ne öntözd meg őket Bachusnak vérével, de verd fejüket pénzeddel. Erre beléptek az angyalok és elkezdtek énekelni: "Vigan zengjétek citerák; Jézus született, harsogjatok gyors trombiták, az Isten ember lett. A Szent Szűz küldé hozzátok mert méhébe fogadá. Ezt szent Gábiel angyal bölcsen mondá. Glória.

Most belépett az első pásztor és beszélni kezdett: "Szilunnás, szalonnás jó estét a ház gazdájának. Sok hegyet és völgyet bejártam futásommal, míg rátok találtam. Gyere be te pörkőcs". Belép a második pásztor. "Pörkőcs pörkőcs jó estét a ház gazdájának. Látom

idebenn jóízűen hajtogatod kulacsodat. Ebből nézem ki álnok-ságotat.

Az első pásztor visszafelel neki. "Ne nézz engem álnoknak, pajtásom, mert nagy lótással futással kereslek a hegyek alatt." A második kérdezi tőle: "hát azt a vén öreg apámat nem láttad? De láttam a hegyek alatt. Vitte bőröndös csobolyáját, nem siet simogatni penészes szakállát!"

Erre belép a harmadik pásztor. "Szerencsés jó estét a ház gazdájának. Hát itt bent esztek, isztok, a nyájra nem vigyáztok. Ha belőlük csak egy is fog hiányozni, ki felel érte? De engedj engedj kedves öregapám. Az öreg feleli rá: "Engedj, engedj, mindig engedj. Nem féltek, hogy ezzel a görbe botommal, tarisznyám szíjával vágok a hátatokba. Engedj, engedj. Fiam feküdj le, mert éjfélre jár az óra. Az angyalok most el kezdenek énekelni. Először "mennyből az angyal" -t, utána "Sej pásztortársak, há ti hallanátok, amit én hallok, ti se aludnátok. Az első pásztor erre mondja: "hallod, hallod mukszus pajtás, angyalszó. Tavalyi vén öregbor a tizakósban. A harmadik pásztor mondja nem az. Nem az fiam, mert ha nem hallunk, ellopják urunk legszebb nyáját. Erre válaszol az öreg pásztor: Mondd meg fiam, hogy mit álmodtál? Az egyik ezt mondja a másik azt és az angyalhoz fordul: "És te angyal mit álmodtál" Ennél sokkal szebbet, sokkal okosabbat. Erre a pásztor el kezd énekelni. "Talpra pajtás, jó barátaim, kedves juhász társak, halljuk szavát, hirmondását angyal sugallását". Ezután énekelik: "mennyből az angyal" Majd az előbbi énekbe fognak. "Vigan zengedezzének citerák", végezetül: Csoda-pásztorok éneklése közben távoznak el.

Az első hajnali misére az eladó lányok anyja tejfölös kukoricát prószát sütött. A leánynak abból néhány mórzsát kellett magával vinni. Azt a szenteltviz tartóba ejtette, hogy kérője legyen. Ahányan a szenteltviztartóba nyultak, annyi vőlegényjelöltje lesz. Így tartották egykoron.

December 4. Szent Borbála napján nem varrtak, s gánicát főztek a gyukoknak, hogy jobban tojjanak.

December 5. Szent Száva napján nem fontak, ilyen munkán nem volt szerencse.

December 13. Szent Luca napja. Régén ezen a napon kezdték el a Luca székének készítését. Annak olyan lassan kellett történnie, hogy Karácsony estére legyen készen. Mindennap kellett titokban valamit rajta csinálni. Ennek alkalmazásával meg tudták állapítani, hogy ki a beszorkány.

Luca napján az asszonyok nem varrtak, hogy a tyukok jó tojók legyenek. Más kisebb házi munkát végeztek. Nővendéget nem szívesen fogadtak. Volt olyan hely, ahol egyenesen kinézték az ilyen női látogatót, mert az elvitte a szerencsét. Annál szívesebben látták a férfi vendéget. - A férfiak még ma is megfigyelik Luca napja és Karácsony közé eső 12 napot. Ezekből következtetnek s jósolnak a jövő év egyes hónapjainak időjárására. Pl. ha dec. 17-én esős idő van, akkor a jövő év májusa nedves lesz. Némely családban tálba buzát vetettek. Kizöldült állapotban a karácsonyi asztalra tették. Ebbe állították bele a karácsonyi gyertyát.

A Luca napjának legjellegzetesebb szokása; a kotyolás. Három alkalommal végezték: Az első Szent András napja volt, a harmadik Karácsony este. A köszöntést fiuk végezték. A kotyoláshoz induló 1 db fát vagy kevés szalmát visz magával. A kora reggeli ó-

rákban, lehetőleg a hajnali mise előtt kopogtat be a családokhoz. Arra nagyon ügyel, hogy a házba déli irányból menjen be. Ha történetesen nem innen indul, akkor kikergetik a házból. A kotyoló ráül a fára vagy a szalmára, s elmondja versét meg a jókívánságokat. A szöveg nagyon eltérő. Ugyszólván nincs két gyermek, akinek köszöntő szövege azonos volna. A mi szövegünk ekként hangzik: "Eljöttünk mi reggel Luca köszöntésére, Luca fekszik ágyában, mennyország ajtajában, Gyere pajtás menjünk el mennyországot nyerjük el, Ha mi azt elnyerjük, boldog lesz az életünk. Kitty, kotty, kitty, kotty, majd hajnal lesz, majd megvirrad, Galagonya kettő, biró hátán teknő. Most jön a jókívánság: "Kendteknek annyi csibéje legyen, mint az égen a csillag, mint a réten a fűszál". A második versszak az első ismétlése: "Galagonya kettőstb." követi a jókívánság: "Kendtek disznájának olyan vastag szalonnája legyen mint a mestergerenda" stb. A köszöntés alatt a gazdasszony kukoricát és vizet hint a gyermekre, s valami kis ajándékot ad neki. Régen sokan kotyoltak, ma laig van hirmondó belőlük. A kotyoló fát betették a tyukolba, a szalmát a fészekbe. Volt idő, amikor a gazdasszony e napon maga is beleült a tyuk fészekébe, hogy az jó tojó legyen.

December 25. Karácsony /Bozsity/

Szentpálon és Varjaskéren a Karácsony valaha az áhitatos megemlékezésnek és a családi élet melegének ünnepe volt. Készültek is rá léleekben jó előre.

A szent estén a fiuk az utcán kolompoltak, ostorral durrogattak, csengettek falu hosszat. A kanász túlkölve járta be az utcát, figyelmeztetésül, hogy beköszöntött a szent ünnep.

Amikor beesteledett a családtagok nagy csomó szalmát hoztak a szobába és ott jó vastagon elterítették. Az asztal alá kis adag szénát és zabot tettek.

Vacsora előtt a családapa kiment a szobából. Rövid várakozását a család tagjai gyülekezésére használták fel. Kis idő múlva az apa kezében égő gyertyával visszajött. Az ajtónál a család tagjai várták. Az ajtó küszöbére letérdelt és beköszöntött: "Dicsértessék a Jézus Krisztus". Boldog karácsonyi ünnepeket kívánok az én kedves családomnak, adjon Isten minden jót testben és léleekben most és a közelgő ujesztendőben. "A család tagjai a szalmán térdelve fogadták a köszöntést. A családfő ezután énekelni kezdett: "Mennyből az angyal". A család többi tagja vele együtt énekelt. Az ének után a családapa együtt imádkozott családjával. Az ima után a gazda asztalhoz vezette családját. Majd étkezéshez kezdtek. Az apa a magával hozott gyertyát pohárba tette, amelybe előzőleg kukoricát buzát tettek. Azután az asztal közepére helyezte. A vacsora egyszerű volt, mert komolyan vették a böjti fegyelmet. Rendesen tökmagolajjal, vagy vajjal elkészített levesből, s különféle gyümölcsökből, almából, körtéből, szőlőből szilvából állt. A fokhagyma sem maradhatott el.

Vacsora után állították fel a karácsonyfát, már ott ahol felállították. A múlt század nyolcvanas éveiben csak az urasági ispánnál, a plébánosnál meg a tanítónál volt karácsonyfa. Másutt nem. Az ajándékozás sem volt szokásban. A niklai vásárból /dec. 8/. hoztak a gyermekeknek bábót. Karácsonykor almát, szilvát kaptak ajándékba.

Az estét különben templomi énekek éneklésével töltötték, mindaddig amíg az éjjéli misére nem indultak. Az éjjéli miséről hazatérve, mivel megszűnt a böjt, kocsonyát fogyasztottak.

Nyugovorá a szétterített szalmán tértek. Karácsony reggelén korán

keltek. Sajtárban mosakodtak, amelybe az anya előzőleg almát és pénzt dobott. A sajtár alá fejszét tettek. Az alóla kilátszó vas-tag részre állottak és így mosakodtak. A gyerekek dolga volt a vízre való hajlással mind a pénz, mind az alma kiemelése, de úgy, hogy kézzel érinteni nem volt szabad.

A karácsony első napját az egész család együtt töltötte. Korcsmába, de még a szomszédba sem mentek el. Későbbi időkben legfeljebb az est folyamán megnézték az iskolában rendezett pásztorjátékot. Az állatok gondozása körül is a legszükségesebbre szorítottak. Takarmányért még a pajtába sem volt szabad elmenni. Az állatok táplálékát karácsony előtt való napon kellett elkészíteni. Érdekes karácsonyi szokás volt a karácsonyi ünnepek alkalmával az asztal különös terítése. Három terítőt tettek az asztalra. Az asztal lapjára kevés szalmát hintettek. Rátették hosszában a szóttas első terítőt. Erre András kereszt alakjában néhány szál zsuppszalmát hintettek. Majd ráhelyezték a második szóttas terítőt. Ezt azonban keresztben az asztaldeszákára. A második terítő mégy sarkára ollót, pénzt, kést, kenyeret raktak. Az asztal hosszában fekvő harmadik terítőn étkeztek. A róla lekerült morzsákat eltették. Ha valakinek foga fájt parázsra tettek belőle. A fogfájónak a morzsák gőzét és füstjét kellett belélegezni. Hogy pedig a terítő mindig tiszta legyen, napközben egy negyedik terítővel letakarták. Megemlítjük még azt a szokást is, hogy Karácsony reggelén májat is ettek. Azt mondták: "Együnk, hogy ne foganjon meg rajtunk az átok". Karácsonyra csak kalácsot sütöttek, másféle tésztát nem. Másik érdekes szokása is volt az asszonyoknak. A szent estén tésztából malac, őrangyal, vagy állatalakokat sütöttek. Az őrangyalt a kutba dobták, az állatokat az istállóba, vagy a sertés ólba. Karácsonykor nem volt szabad a széket mozgatni, mert akkor megsántul a tehén.

December 27. Szent János apostol. Ezen a napon almát és bort szenteltettek. A bőrből minden hordóba öntöttek néhány cseppet, hogy meg ne romoljon. A megáldott bort fülfájás gyógyítására használták. Különben egész nap bőségesen hajtogatták a poharakat. Mondták: "Az Isten is János, mulassunk". A megáldott almát elvitték a beteghez, ha meglátogatták.

December 28. Apró szentek. A fiatalság ezen a napon korbácsolni járt. Fűzfa vesszéből készült korbáccsal ütötték a meglátogatott családok tagjait, miközben jó egészséget, frissességet kívántak nekik. A szokás elalvóban van. Különben is kissé eldurvult. Az asszonyok e napon nem varrtak, mert az "böködi" a kisgyermek szemét.

December 31. Szilveszter napja. A vigasság napja. A megért esztendő végének örültek.

Az asszonyok tollas pogácsát sütöttek. Annyit, ahány tagja volt a családnak. Amikor már majnem egészen megsült a kemencében mindegyikbe tollat szurtak. Akinek pogácsáján a tollat a hőség elkapta és meggyulladt, az esetből annak halálára következtek.

Jegyzetek

/1/ A lejátáshoz egy szita kellett. Kivülről belülről bevon-
ták színes papírral. A benne levő sárgaréz rostélyt letakarták
és szentképekkel díszítették. A korong felső részén az égboltot
jelképező kék színű papírt vízszintesen kifeszítették. Ezen ke-
resztül csüngött le a korong faanyagához erősített vékony madza-
gon egy csillag. A korong alsó részén helyezték el a bölcsőben
fekvő kis Jézust, vagy annak hiányában égő gyertyaszálat. A szita
mellső része szabad volt, úgy hogy a díszítés, a bölcső, vagy
gyertyaszál jól látszott.

A szita alsó részére ollószerűen összeillesztett szerkezetet erő-
sítették. Ha az olló legalsó két szárát becsukták a korong elő-
renyomult, vagyis kirugtatható volt. Ha kinyitották, a korongot
visszarántotta.

/2/ A betlehemezés szövegét Bosnyák Sándor 28 éves férfiutól kap-
tuk, aki annak idején maga személyesen részt vett a játék előa-
dásában. A szöveget ő is az elődöktől vette. Ezért bizonyos idő-
beli távlata van. Innen érthető, hogy szövege kissé eltorzult. Az
idő eredeti szépségét lekoptatta.

A fejezet anyagát néhai Fekete Sándor /koledánc/ néhai Bogdán Ist-
ván /botlek/ és a Szokások fejezet közlöinek elmondása után irtuk
le. Ezenkívül sok dolgot hol itt, hol ott hallottak szerint rö-
g-
zítettünk le.

Ezenkívül értékes adatokat szolgáltatott Vörös József /pigola/
tótszentpáli születésű, most somogyfői plébános, akinek gye-
rekkorában /szül. 1919-ben/ a régi szokások még erősebben éltek
a családokban, mint a második világháborúval kapcsolatos kimene-
kítés után.

/3/ Festékes. A festés előtt a nyers tojást keményre megfőzik.
Utána hagyják lehűlni. A viasszal, vagy inkább faggyúval megmin-
tázott, megfestett kemény tojást beleteszik a festékes lébe és ab-
ban főzik a forrás után 8-10 percig. A tüzhöz tételkor néhány csepp
esetet öntenek a festékes lébe. A forrás után hideg vizes edény-
ben lehűtik, aztán finom-
puha ruhafélével, esetleg flannellel meg-
törölgetik. Vigyázni kell, hogy az edény, amelybe a levét teszik,
zsiros ne legyen, mert akkor a festék nem fogja meg egyenletesen.
A festékes levét régebben tojásfestékből állították elő. Ma a víz-
ben főzött piros vagy másféle színű crepp papírból állítják elő.

A himes tojás. A nyers tojást viasz mintákkal díszítik és jól meg-
száradni hagyják a tojáson. Az így előkészített, megrajzolt to-
jást a festő lébe teszik és főzni kezdik. A felforrás után 8-10
percig még a lében hagyják, aztán hideg vízbe teszik és lehűlés
után, mint a festékes tojásnál, letörölgetik.

A himes tojás festőanyagát bürzsönynek hívták és jól megérett vö-
rös hagyma héjából állították elő, úgy, hogy a hagyma héját jól
megfőzték. Amikor a tüzre tették, vad kutyasóska megtisztított
gyökerét is tettek hozzá. Ettől festékekkel nem főzött része szép
világos színt nyert. Ezzel együtt forralták a hagymát. A kifőzés
után lehűtötték. A forrás ideje alatt a tojás keményre főtt, köz-
ben a viasz a meleg vízben részben leolvadt. A forrás után az el-
járás az volt, mint ma a festékes díszítésnél.

Az edényt illetőleg a kíváncsi az volt, mint festékekkel való eljá-

rásnál. A viaszos tojást azért kellett nyers állapotában jól kiszáritani, mert a frissen diszitett diszk a meleg vízben felolvadt és a tojáson szétfutott.

A diszítés a legrégebbi időkben mértani alakzatokból állott. Később virág-utánzatokat festettek a tojásokra az egyéni találékonyság és ügyesség szerint. Egyik-másik asszony egészen szép diszítéseket tudott készíteni. Ilyen azonban nem sok akadt a faluban. Talán mondanunk sem kell, hogy a legjobb akarat mellett sem sikerült mindig a himes tojás. Sok függött attól, hogy miként találták el a vöröshagyma megfőzését.

Adatközlők: Lengyelóti Istvánné /csena/, Kovács Jánosné /bala-
la/ Bocskovics Lászlóné.

J e g y z e t e k

a "Szokások" c. fejezethez.

- /1/ A szokásokhoz irt fejezethez az adatokat Fekete Sándor /kolodánc/ 94 éves igen értelmes, jó emlékező tehetségű öreg ember elbeszéléséből merítettük. Meghallgattuk Bogdán István /botlek hasonló képességű 76 éves gazdától. A nők közül főképpen Babodi Sándorné /bujár/ Pasztusics Margit 58 év körül levő asszonyt. Olyan családból ment férjhez, ahol két öreg asszony volt. Viszont olyan családba került, ahol ugyancsak két, vagy három igen öreg asszony élt. Tőlük hallotta a régi szokásokat. Meghallgattuk még Harmat Györgyné Posza Mária, Hosszu Jánosné /dudás/ Bogdán Karolinát, Lengyeltóti Istvánné /csena/ szül. Niklai Mária, Kovács Jánosné /balala/ Posza Mária, Hosszu Mártonné /tyatyal/ Beke Veronát.
- /2/ A nép az ilyen szájjállásra azt mondja; villám vágta, vagy nyulszáj.
- /3/ Az anya régen a konyhában, közel a tűzhöz vajudott.
- /4/ Ezenkívül mindkét nembeli gyereknél a születés után hasonló célzattal sapkát ettek a fejére.
- /5/ Azután meg azért is, hogy a gyermek jó tanuló legyen.
- /6/ A függöny mögött levő ágyat "supi"-nak hívták. Ha a supi alvásra el volt készítve, alkonyat után oda már senki nem mehetett be. Az este a sötétséget jelentette. A sötétségben pedig az örögnök nagy hatalma vagyon. Itt jegyezzük fel, ha az újszülött szemöldökéi közel estek egymáshoz, az ilyen gyermeknek egyáltalán nem örültek, mert megígézettnek tartották. Futottak is a szomszédba, hogy jöjjön valaki szenes vizet csinálni. Ha nem volt hamaz senki kéznél, akkor kinyalatták a gyermek szemét valakivel.
- /7/ A pénz a bábának szánt ajándék volt. A pénz mellé még virágot is tettek. Valószínűleg azért, hogy a gyermek, ha megnő kedves legyen.
- /8/ özv. Bene Józsefné elbeszéléséből tudjuk.
- /9/ A faluban paplanja először Mikics Vilmosnak volt 1925-ben. Mikics Mártonné /bráv/ közlése.
- /10/ A keresztelés alkalmával a keresztnevek használatáról a csatolt kimutatás számol be.
- /11,12/ Mikics Mártonné /bráv/ közlése.
- /13/ Ringó bölcsőt először Cserti Gyuláné sz. Harangozó Mária-nak vettek szülei. Somogysszentpálon 44 évvel ezelőtt. Mikics Mártonné /bráv/ Bogdán Mária közlése. A ringó bölcső használatában nem volt egységes a gyakorlat. Volt olyan család is, ahol a bölcső teknőt az ágy lábánál kívül elhelyezett jászolszerű üregben helyezték el. Ma már mindezen tulvagynak 1962-ben a fiatal paraszt anyák is gyermeküköcsiben tolják gyermekeiket.

970
XIV. Szokások: születés

126. - 141.

Ebben a fejezetben az emberi élet legjelentősebb mozzanataival a születéssel foglalkozunk. Ismertetjük azokat a szokásokat, amelyek a születéssel kapcsolatban a nép életében történni szoktak. Ezeket a cselekményeket, eljárásokat két községünk népe pontosan megtartotta. Szinte a törvéynél is szigorúbban. Az 1945-ben bekövetkezett kitelepítés a megtartás szigorúságát, a hagyományok folytonosságát megtörte. A régi gyakorlatot a zöld kereszties intézmény és a terhes anyák vizsgálata erősen visszafejlesztette. A néplélek itt közölt megnyilatkozásainak nagy része immár a multra vonatkoznak, mégis érdemesek a megörökítésre. Egy darab a nép lelki világából.

A születés.

A család életének lelke az anya. Ő az élet hordozója. A születéssel kapcsolatos szokások nagy része az anya védelmének jellegét viselik magukon.

Amint a feleség régen anyának érezte magát, elmondta nemcsak urának, anyósának, vagy édesanyjának, hanem iparkodott minél szélesebb körben ismertté tenni, hogy a születendő gyermek híres legyen és buta ne legyen. Anyaságának kezdetétől fogva különös tisztelettel illették az áldott állapotban lévő nőt. Nem volt szabad nevetségesség tenni. A templomban még az idősebb nők is átengedték helyüket neki. Nem vették tőle rossz néven, ha kisebb dologhoz hozzányult. Főleg ételfélékhez. Biztatták, hogy lopjon fokhagymát, mert akkor nagy lesz a gyermeke haja. Ellenben ha tökört lop, kopasz lesz. Ha valahova evés közben lépett be, azonnal megkinálták, mert a terhes anya "megkivánós" és ha nem kapja meg amit megkivánt, akkor anyajegy jelentkezik a születendő gyermek testén. Amde ha hüvelykujját szoknyájára kötésébe dugta, nem volt foganatja a kívánságnak.

Bizonyos dolgokat nem volt szabad tennie. Ig káposztát nem savanyíthatott, disznóöléskor belet nem tisztíthatott, hogy gyermeke tiszta bőrű maradhasson. Terhes nő kötény nélkül nem mehett, mert ha így ment ki a házból, a történetesen villámlott, a gyermeknek repedezett szája lett. /2/. Tilalmazták a szokások, hogy az anya akkor egyék, amikor szoptatja kicsinyét. Ha mégis tette, főleg kötény nélkül, akkor nyálas lett a gyermek. Viszont a terhes nőnek termékenyítő erőt tulajdonítottak. A gyümölcsfa első termését várandós asszonynak adták, hogy a a gyümölcsfa jó termő legyen.

Ha az anya vajudni /3/ kezdett, a férj elment a bábáért. Ezzel aztán neki a születéssel kapcsolatosan megszűnt minden teendője. Ha a vajudás hosszabb ideig tartott, a rokonok meglátogatták, vagy a szomszédok felkeresték. Vigasztalták, derekát nyomogatták, meséltek neki érdekes dolgokat, hogy figyelmét eltereljék fájdalmairól. Biztatták, hogy imádkozzon. A szülés ma ágyban történik, de ezelőtt 25-30 évvel még a fürdős teknőt használták sokan erre a célra, úgy hogy a teknőt megfordították, a szülő anya ráguggolt és úgy szült. Ha fiú gyermek született, kezéhez pénzt, vagy szerszámot érintettek, hogy jó pénzkereső és szorgalmas legyen, ha leány, akkor tüt, gyü-

szűt nyomtak kezébe. A leányt ezenkívül bekecsbe is takarták, hogy göndör haja legyen. /4/ A szülő anya ágya sarkába fokhagymát, lapiczkát és kést tettek, hogy a boszorkányok a gyermeket el ne cseréljék, ámde ott volt az ágy mellett a szentelt víz is. A mását az apával a kertben elásatták, hogy a gyermek a szülői házhoz mindig hű legyen és mindig haza vágyódjék. Ennek termékenyítő erőt is tulajdonítottak. Ha a jövőben fia gyermekeket akartak, akkor a mását körtefa, ha leányt, akkor almafa alá ásták el. A köldökzsinort az anya összekötve eltette és az összekötözött zsinort gyermekével 7 éves korában kibogoztatta. Ha sikerült neki, ebből magas életkorra következett. /5/ A szülő anya urnapi sátorhoz hasonlító, s négy rudra kifesített lepedő mögött elhelyezett ágyban aludt. /6/ Oda nem volt szabad senkinek belépnie, még a férjnek sem. Csak a bábának. Az ujszülött első fürösztő vizébe pénzt tettek, tejet öntöttek, vagy tojást ütöttek. /7/ Az anya ebben megmosakodott, hogy terhességének foltjai eltűnjenek. A gyermeket általában arccal lefelé tették a vízbe. Fürösztés után tiszta inget adtak rá, hogy az ígézet ne ártson neki. Karjára apró piros gyöngyfűzért és piros szalagot kötöttek, hogy meg ne igézzé senki. Az ígézet elkerülése végett nem szívesen mutatták meg a gyermeket idegennek. A gyermeket hét hétig soha nem hagyták magára. Ha az anya kiment a szobából, seprűt tett az ágyba a boszorkányok miatt. A kisbaba pólyájának kötőjére két hétig rá volt kötve a rózsafüzér, de azt hordott az anya is a nyakában. Az avatásig a gyermek ruháját nem volt szabad szárítás céljából az udvarra kitenni, hanem az épületben kellett megszáritani, és az anyát sem engedték a ház ajtaján kívül. Alkonyat után pedig nem volt szabad még a szobából sem kimennie. Asztalhoz sem ülhetett, hanem ételét gyermekágyához vitték. Az anya a szülés alkalmából bőjtöt is tartott. Fiuknál az első pénteket, lányoknál az első szombatot.

A születés után iparkodtak hamarosan, ha lehetett, még aznap, de legkésőbb másnap megkereszteltetni. Ma a keresztelés a születés után néha több hétre történik. A keresztelésnél mindig egy pár keresztszülő van. Több koma hívása ebben a közösségben nem divatos. A komák kiválasztása régen a vagyoni helyzet azonossága alapján történt. Ma ez a szempont kevesebb szerepet játszik, bár még nem tűnt el teljesen. A kiválasztás tapogatózás útján történik. Ha eredménnyel jár, a felkérés épp olyan komoly alakban történik, mint a leánykérés. A komák rendszeren fiatalok, azért először meg kell nyerni az öregek beleegyezését is. Ha a felkérő családjában később keresztelés adódik, akkor visszahívják. A visszahívás elmulasztása sértés számba megy. A komaságot itt nagyon tartják. A komák részt vesznek a család ünnepnapjain, ki segítik egymást a gazdasági munkában, közösen mennek a vásárra. Ha a gyermek életében komoly kérdés vetődik fel, közösen megbeszélik. Sokszor közelebb állnak egymáshoz, mint a vérrokonok.

A gyermek nevének kiválasztásánál régen az apa, nagypapa, keresztülő neve volt irányadó. Volt olyan idő, amikor a gyermek a nevet "magával hozta". Ez azt jelentette, hogy azt a nevet kapta, amely születéséhez a naptárban felsorolt nevekhez közel állt. Ujabban bizonyos neveket divatszzerűen felkapnak, s akkor hosszabb rövidebb ideig erre a névre kereszteltetnek. ≠

A keresztszülő kötelessége a gyermeket a templomba keresztelésre elvinni, a komaebédet adni. Régen ezenkívül a keresztszülőnek nagyobb kiadásai nem voltak. A keresztszülők szoktak lenni a násznagy és nyoszójo asszony a keresztgyermek esküvőjén. Ez már kiadással is jár. Régebben is, most is, éves korában vett és vesz a keresztszülő keresztgyermekének kis ruhát. Nagypénteken ebben vitték és viszik el az Ur koporsójához. Egyébként Husvétkor himes tojást szoktak kapni a gyermekek keresztszüleiktől, no meg a bucsu napján bucsufiát. Sok keresztszülő a vásárról is szokott hozni vásárfiát keresztgyermekének.

Az ősi elgondolás az esetleg elhalt szülő helyettesét látta a keresztszülőben. Ilyenre is akadt példa a két községben. Farakas Sándorné sz. Niklai Teréz felnevelte /8/ árván maradt Cserty Rózsi keresztlányát. Szótt számára, főzött neki, betanította a leendő feleség tudnivalóiba, aztán férjhezadta. /9/

Ha a keresztelés ideje elérkezett, a csecsemőt bepólyálták. Most még kis paplanba is becsavarják. Régen paplan nem volt. /9/ Az anyák fejkendője töltötte be a paplan szerepét. A paplan-takaró színe régen a fiuknál kék, a lányoknál rózsaszín volt. A fehér paplan mindkettőt pótolta.

Amikor a keresztelésre elindultak, a bábaasszony megkérdezte a keresztanyát, mit viszel? Azt válaszolta: báránycát. Amikor megjöttek, a család egyik idősebb tagja megkérdezte, mit hoztatok? A felelet megint az volt: báránycát. Utána a kisbabát rövid időre eldugták a ládafiába. Amíg ott pihent, nem volt szabad hozzányulni. Ezt azért tették, hogy az újszülött jó gyermek legyen.

A keresztelés régen hétköznap a reggeli órákban történt, ma rendszeren vasárnap. /10/

A szülés után az anya két hét múlva a templomba ment avatásra, vagy egyházkelésre. Mielőtt elindultak, az apának és az anyának fordított alsó ruháján keresztülhuzták a gyermeket, hogy az ígézet ne ártson neki. /11/ Amikor az anya gyermekét kísérelővel a templom velé vitte, nem volt szabad sehova sem betérnie, hanem egyenesen a templomba kellett vinni. Az egyház áldásának vétéle után a Szűz Mária oltárához ment és hálát adott Istennek, hogy a szülésen szerencsésen átesett. Otthon ezalatt kicserélték a gyermekágyas anya ágyában a szalmát.

Az egyházkelés után a kisgyermekkel egyenesen hazasiettek, hogy a gyermek ne legyen tétovázó, vagy elcsavargó, faluzó.

Az anya a szülés után hét hétig nem hordott színes ruhát, hanem csak feketét. Azt mondták, hogy a gyermekágyat meg kell gyászolni. /12/ Ma is feketében jönnek az anyák az egyházkelésre. / A furcsa szokásnak nem tudják magyarázatát adni. /

Régen a keresztelés és születés időpontja között játszódot le egy érdekes szokás, amely most kitalódott a keresztelés napjára. Ez egy-két hetet, esetleg egy hónapot jelent ma. Itt szláv hangzású szóval "paszit"-nak, magyar vidéken paszitanak hívják. Szabatos magyar szóval komaebédnek nevezhetnénk. A régiéknél gyakorlati értelme volt. A háztartását ellátni nem tudó anyán és családján ugy segítettek, hogy a koma és a rokonok rendszeren ebédet vittek a családnak. A komaasszony háromszor, a rokonok

belátásuk és vagyoni helyzetük szerint. Volt olyan szülő asszony, aki 20-25 kosár ebédet kapott. A paszit régebben a szükségen volt hivatva segíteni és azért nem volt túl költséges. Vittek tyukhus levest, főtt tyukot egészben /lábával együtt/ paradicsom mártással, husos káposztát, aztán valamilyen sült tésztát, buzakenyereket, meg bort, nyitott üvegben. A két különös szokás, a nyitott üveg és a tyuk lábával azért került az étrend sorába, hogy a megszületett csecsemő hamar tudjon járni és beszélni.

Ma a komaebéd elvesztette régi szép értelmét és lett belőle költséges örvendező lakodalom. Amint mondtuk, rendszeren a keresztelés napján viszi a komaasszony egyszer a paszítot. Egyszer, de annál kiadósabbat. A paszitos ebéden részt vesz a keresztanya, keresztapa, valamint az újszülött családja. A paszit előteremtésére igazán kitesznek magukért az érdekelt keresztszülők. Van aki tekintélyes adósságot csinál - főleg ha szegény - csak azért, hogy kifizethesse a komaebéd költségeit. Tudunk a közelmúltból szegényebb családnál ilyen komaebédéről, amelyre három nagy fejkosárban a következőket vitték: tyukhus leves metélt tésztával, főtt tyuk paradicsom mártással, csirkepörkölt rizskásával, vagdalt sertés hus, réce peccsenye, egy darab egész buzakenyér, fél liter pálinka, egy demijon bor, diós, turós rétes, kuglóf, nagy mennyiségű fánk, két torta, nyolcféle sütemény /piskóta tészta, mázeskalács, pozsonyi kifli stb./ Valóságos versengés van az ebéd kiállítása körül, mert senki sem akar a másik mellett lemaradni. Egész héten mégél a család a komaebéd készítményeiből. Ilyen körülmények között a komaebéd már nem szeretet vendégség, hanem kellemetlen teher.

Gazdagabb családoknál még kiadósabb a paszita. Ezért van az, hogy nem kívánják a több gyermeket. A komák aztán visszahívják egymást. Ha nehezükre esik is, mégis csinálják, mert amint mondják, csak egyszer van.

Bölcső. Gondozás

Az újszülött csak hét hétig maradt az anyja ágyában. Csak aztán került bölcsőbe. A bölcső régen teknő volt, amelynek két végén a fa anyagából félkör alakú szalag futott. Ezen ringott a teknő jobbra-balra. A bölcsőt csak a századforduló után kezdték használni. /13/ A bölcső kezelése körül is megvoltak az öregeknek a szokásai. Így például nem volt szabad rájta átlépni. A bölcsőben fekvő gyermek feje fölött nem volt szabad beszélni, mert akkor a gyermek kanccsal lesz. Ha a gyermek aludt, a teknőbölcsőt az ágy alá tették, ha az anya a mezőre ment, a teknőt a karján vitte. A mezőn az anya szoknyájából négy botra helyezett sátor alatt tartották. Ebben az esetben a csecsemőt nem volt szabad a megyére tenni, hogy a gyermeknek félre ne menjen a szája. A gyermeket ezenkívül nem volt szabad olyan magasra emelni, hogy belelásson a tükörbe. Azt tartották, hogy nem jó két kis gyermeket egy bölcsőbe fektetni mindaddig, amíg a foga ki nem nő, mert akkor nem tud majd beszélni.

Nem volt szabad a gyermek pelenkáját éjszakára a szabadban hagyni, a gyermek ruháját megmángorolni. A szoptatás alkalmával ti-

lalmazták, hogy valaki az anya ágyára üljön, a gyermeket az ágyon keresztül áttemelje, a tejes arcú gyermeket megcsókolja. A szoptatás alkalmával az anyának a jobb oldali emlő nyujtásával kellett kezdeni a táplálást. Ezzel azt érték el, hogy a gyermek nem lett balkezes.

Ha a gyermek nagyobbacska lett, elvitték hazulról. Ahova először mentek, ott tojást adtak az anyának. Azt mondták, hogy akkor olyan tiszta lesz gyermeke, mint a tojás. A tojást otthon a gyermeknek kellett elfogyasztania. A gyermek körmét éves koráig nem vágták le ollóval, hanem az anyának fogával kellett lerágni. A haját sem nyirták, inkább megfésülték, vagy egyébként eligazították, hogy takaró legyen fején. A leány hajába kendert fontak, hogy hosszú haja nőjjön. Amikor elmúlt egy éves, a gyermek haját ujholdkor vágták le, hogy szépen ujuljon meg a haj növése. A levágott haját elvitték a kerek csapásba és ott ásták el.

Ha nagyon nyálazott a gyermek, koldus tarisznyájába törölték meg a száját. Ha alsó fogsora nőtt ki először, arra azt mondták, életben marad, ha a felső sor, akkor nem biztak életbenmaradásában.

A gyermek elválasztását tavasztól őszig kellett elintézni, hogy ne legyen a gyermek olyan rongyos, mint a lombjától megfosztott fa. Az elválasztásnak különböző módjai voltak. Némelykor keményebb eszközöktől sem riadtak vissza. Így pl. kefével tartották az anya emlője után kapkodó gyermek szája elé. Volt aki bepaprikázta a mellbimbóját, vagy epével kenték be. A keserű, vagy csipős íz tartotta távol a gyermeket a szopástól.

Ha a gyermek beszélni kezdett, s először az apa nevét mondta ki, a hiedelem szerint a következő gyermek fiu, ha az anyáét, akkor leány lesz.

A kicsike születése után az első husvétig csecsemő ruhát viselt. Az első husvétkor kapta az első gyermekruhát a keresztanyjától ajándékba. Legelőször Nagypénteken vitték el benne az Ur koporsójához. E napon naplemente előtt fektették le a gyermeket, hogy mindig idejében, korán menjen aludni.

A bölcsőből kinőtt gyermeket állószékbe tették, vagy engedték a földön mászkálni négykézláb. Ha tudott már lépegetni, akkor tolószékbe állították és mászkálni többé nem engedték. Ha éves korában még nem tudott járni, vagy nem volt bátorsága elindulni, lába két hüvelykujját összekötötték vérnával, s kezébe kis ollót adtak. Az így felszerelt gyermeket az egyik szülő vasárnap kinntartotta karján az ajtóban. A miséről jövők közül azzal vágatták el, aki először ért oda. Hasonló célból koldus botjával a gyermek lábát háromszor megsimogatták.

Járni úgy tanították az apróságokat, hogy felállították, majd így szoltak hozzá: "áll a baba, áll!" Aztán cukorral magukhoz csalogatták. Másik mód: a mennyezet gerendájára cérnát erősítettek, amelynek végén alma csüngött. Az almát meglendítették, s az apróságnak kellett elfogni. Közben versikét mondtak neki imígyen: "Hinda, balinda karácsonyi Katica, ki ne törjön se keze, se lába, csak a biró botja."

Az altatást némelykor dal is kísérte. Ide iktatunk kettőt:

"Repülj szellő lágyan lágyan, -ringasd ringasd lábam lábam ,
aludjál aludjál, álmodjál-álmodjál,- édes kincsem kis virágom
aludjál".

Egy másik:

Aludj baba aludjál.- A nyuszika is alszik.-Este van a faluban.
Esti harang hangzik.

Álmodjál diót, mogyorót - cukros habos tortát,
Te meg nyuszi álmodjál - leveles káposztát.

Hat éves koráig a gyermek gyermektársaival játszott. Próból bé-
kavárat építettek, rossz lábast madzagon kocsiként húztak. E-
gyik fiu hajtott, a másik húzta, mellette kisebb csikóként sza-
ladt. / Ezt most is csinálják/. Rossz abroncsot erős fapálcá-
val hajtanak, a katonásdi is kedvelt játékuk volt. Krumpliból
pálcikával dísznót csináltak, lenből, vagy kenderkócból ostort
fontak, a végén raffiából sudár készült kezük alatt. Egyéb já-
tékszerek: kukorica-csutából készült hegedű, rongyból összeál-
litott, kóccal bélelt labda, puska bodzafából, tavasszal fűzfa-
sip, vékony vesszőből hajlitott nyíl, sajátkezűleg készült nád-
vessző, madzagostorral hajtott csiga, kövecsezés, házépítés fá-
ból, sárból saját készítésű vályoggal, csónakot, kut-kávát,
csigát állítottak össze kézi faragással.

A leányok főztek, mostak, szitáltak, babaruhát készítettek, ba-
bával játszottak: öltöztették, fürösztötték, altatták a babát,
amint otthon édesanyjuknál látták. Iskolást is játszottak. A
szülők tiltották a tüzzel való játszást a tűzkár elkerülése mi-
att, a dísznótás utánzását, mert egymás életében kárt tettek.
Ha csintalankodtak, fenytetésben részesültek. Ennek eszközei a
szóbeli szidás, vagy megijesztés. A megijesztő megszemélyesi-
tőjének neve: bákász. Egyéb eszközök: testi fenytetés kézzel,
ha ez nem használt, akkor szíjjal, vagy vesszővel.

Megtörtént, hogy a vétkezőnek kukoricaszemre kellett térdelnie.
Vagy elküldték szolgálni. Ez abból állt, hogy batyut kötöttek
a hátára és elzavarták a háztól.

A gyermekeknek nem engedték meg, hogy játék közben egymást át-
ugrálják. A szülők attól féltek, hogy a gyermek akkor nem nő
meg.

A gyermekköltészet

némi nyomára is akadtunk falunk múltjában. A kicsikék egész kis
korukban tudták mondogatni az ujjkiolvasó versikét: " Ez elment
vadászni, ez meglőtte, ez haza vitte, ez megsütötte, ham,ham"-
Ismerték ezt a versecskét is: "Süti, süti pácsát mamának, papá-
nak, Isten bogarának" - Mondatták a kis gyermekkel: "Gyorsan,
gyorsan, falura, falura"-közben kezével lendített. - Nagy zseb-
kendőt tettek a gyermek fejére, aztán hamar lerántották, közben
mondták a gyermekkel együtt: "Viszi, viszi vásárra, talán nin-
csen farkas". -Nagyobbacska gyermekek az állatokat hazatértük-
ben ingerelték ilyen kis verssel: "Böm-böm bika vaskarika fő-
deles az ut, szénát kötünk a szarvadra, ugy vezetünk a vásár-
ra.

A varjut utánozták imígyen: "Kár, kár". Nyelvtörő versekből ezeket ismerték: "Egy kő kut körül ireg forog egy tarka farku kurta török tyuk". Gyorsan kellett mondani a szarkáról többször ezt a nyelvtörő gyakorlatot: "Szarka farka tarka, de nem minden szarka farka tarka, csak a tarka szarka farka tarka!" Hangutánzó kis versük így szól: "A csetnai csikós itat a Tiszán, sárga rezes csengő cseng a csetnai csikós csikájának nyakán".

A szentpáli gyerekek nyelvén a béka így kuruttyol: "Ki mi vagy szabbu szabbu. Mit varrsz, mit varsz, nadrág, nadrág, kinek, nek nek uraknak nak, uraknak. Vigy engem én meg téged no" - Vannak gyermekek, akik így adják vissza a béka hangját: "u.u.u.u.u. verj meg engem, én meg téged u. u. u. ".

XV. A lakodalom

142. - 151. p

A családalapítás minden népnél bizonyos alakosságok megtartásával jár, amelyek a népi lelkület vetületei. Így van ez a mi közösségünk életében is. Talán még ebben a községben maradtak meg a régi szláv telepések szokásaiból a magyarokétól eltérő némi foszlányok.

Mielőtt ezeket ismertetnénk, néhány általános észrevételt kell tennünk. A tótszentpáli és varjaskéri legény nem keresett élettársat Kéthelyen, Marcaliban, vagy a Balaton felé. Akik mentek, azok is az anyakönyv tanúsága szerint, inkább az uradalmi magyar cselédek, mint a törzslakosságból valók voltak. Ha már vidékre mentek, akkor Táska, Buzsák, Lengyeltóti felé érdeklődtek. Ritkábban szerepel Nikla is. Szóval a saját fajtájukbelivel nősültek. Az gyakrabban fordult elő, hogy Lengyeltótiból, Buzsákról, Táskáról, Nikláról, Tótgyugyról, Öreglaktól, Szenyéről jöttek vőlegények s vitték a tótszentpáli, vagy varjaskéri leányokat. /1/ A magyar legényt elintézték a múlt században egy kézlegyintéssel "magyarica", ami annyit jelentett, mint szegény. Korábban pedig, amikor a somogyszentpáliak voltak a szegényebbek, a magyar falvak nézték le őket, mondván "tótok". Az egymás között való összeházasodásnak természetesen megvannak a maga hátrányos következményei. Talán nem túlozunk, ha azt mondjuk, az egész falu rokonságba kerül. Ebben a tekintetben bizonyos enyhülést jelent, hogy a század elejétől nagyobb foku betelepülés történt. Az őslakosoknak mondott szláv utódok kénytelenek lesznek előbb utóbb ezekkel is házasságra lépni. A közlekedési eszközök megnövekedése következtében a világtól való elzárkózásuk jelentékenyen csökkent. Így a vérkeveredés is szélesebb körben mozog majd.

Megtörténik, hogy csak egy leánygyermek van a családban. Főleg az egyke meghonosodása óta nem ritkaság. Ha történetesen az apa korábban hal meg az ilyen családban, a család férfi nélkül marad. Ilyen esetben úgy segitenek a bajon, hogy vőt hoznak a családba. A vőnek ilyenkor könnyű a helyzete, ha felesége szereti. Vannak esetek, amikor a leány apja még él. A vő ebben az esetben másodrendű szerephez jut, mert akárhány helyen, ha komolyabb családi ügy elintézéséről van szó, a vőt nem avatják bele. Innen van a faluban a szólás-mondás: "vő ki". A somogyszentpáli legény nem is szívesen megy el vőnek.

Az esküvő napjait régen mindig hétköznap tartották, úgy hogy a pénteket és vasárnapot ne zavarják. Az esküvő ideje reggel a szent misével kapcsolatban, vagy rögtön utána volt. Ma a helyzet egészen megváltozott. A lakodalmat vasárnap ülik, több alkalommal délután. Ebbe beleszól a gazdasági helyzet is. Nem kell két ebédet adni.

Azelőtt a nősülés ideje is korábban volt, mint ma. /2/ Átlag 18 és 22 év között nősültek a legények. A leányok ennek megfelelően mentek férjhez. Az általános katonakötelezettség behozatala tolta ki a családalapítás idejét a 24. év után. Amióta ezt a kérdést nem kezelik olyan mereven, mint régen, megint korán alapítanak családot a somogyszentpáliak. A 20 éves pártában élő le-

ány már öregnek számít. A fiuk is megnősülnek már 22 éves korukban, sokan még a katonai szolgálat előtt is. A szokásnak vannak jó oldalai, de más tekintetben sokszor hátrányos a korai házasság.

Régen a legény addig nem házasodhatott meg, amíg rendes szűrre nem tett szert, a leánynak is menyasszonykorára kellett ködmenjének lenni. /3/ Azonfelül a leány addig nem mehetett férjhez, amíg kelengyéje el nem készült. Ez pedig rátétes kézumunkával készült ágyszőnyeg, házi szőttés himzett párna. /Ezen aludt/. Ehhez adtak még két vánkost és egy darab takaródzó dunyhát. A kislányok számára már hét éves koruktól kezdtek szőni a lepedőket, finom törülközőt, szőtték a leendő vőlegény számára szükséges vásznat, a sok alsó fehér ruhát. Ezeket színes pamuttal díszítették. A vőlegény számára készített ingnek mellét és kezélőjét fehér himzéssel látták el. Egykoron a kelengye bizony szegényes volt.

A fiatalok ismerkedésére különösebb szükség nem volt, hiszen ismerték egymást az iskolából mulatságokból, fonókból, szüreti alkalmatosságokból. Az ismerkedés csak azért sem jelentett különösebb nehézséget, hisz a házasságot igen sokszor nem a fiatalok szívbéli vonzalma, hanem a szülők akarata döntötte el, akik jól ismerték a kiszemelt életpár szüleinek gazdasági helyzetét.

A közelmúltban érdeklődött jobb módu legény nálánál vagyonilag szegényebb csinos leány iránt. Amikor idegenek az esetet szövtették a fiu anyja előtt, elhárította a beszédet azzal a taglejtéssel kísért szóval: "a leány neve nincsen benne a telekkönyvben". És amikor a kiszemelt menyasszony hátrányos körülményeit emlegették előtte, ez volt a válasz: "de benne van a neve a telekkönyvben. /4/

A házasság előkészítésében a rokonok, a család jóbarátai, sokszor a két család tagjai működtek közre. Sokszor a két család öregjei évekkel előbb megállapodtak egymással, jó viszonyt, barátságot tartottak fenn egymással.

A házasság létrejöttének két utja volt. Ha a vőlegényjelöltnek nem volt közelebbi kapcsolata a kiszemelt leányhoz, akkor felkértek egy öreg asszonyt, menjen el kullogóba a leányos házhoz, s puhatolja ki a család felfogását. Ha a kullogó, akit itt "bundásnak" hívtak, küldetése eredménnyel járt, megindult az eljegyzési szokások végrehajtása.

Amennyiben a két érdekelt család között volt érintkezési felület, akkor a vőlegényjelölt anyjával, némely esetben apjával, keresztanyjával, keresztapjával elment a kiszemelt menyasszonyházhoz. Beszélgetés közben sokmindenről szó esett. A többi között elmondták, hogy van nekik párját kereső galambjuk. Ugy vették észre, iderepült, mert szeretne megismerkedni ebben a házban lévő galambbal. Ha a kérés eredménnyel járt, a küldöttek jelet kértek. Mit mutatnak fel - mondták - mert otthon várnak és tudni akarják, mit végeztünk. Ekkor a beleegyezés zálogául a menyasszony átadott 5-6 fejkendőt és 1 nyakraváló selyemkendőt. A vőlegény viszonzásul egy forintot tett az asztalra.

Az asszonyok nótaszóval hagyták el a menyasszony házáat, ezt énekelve: "Hála Isten győztünk, miénk a menyasszony. Háromszor megismételték és rikogattak hozzá. Továbbmenvén új nótára gyujtottak: "Selyem kendőm szegre van akasztva, gyere rózsám terítsd a nyakamba. Jól tudod Te ott annak a helye, még az éjjel átölellek benne".

Ezen az első találkozáson a két család megállapodott a hivatalos, az ünnepélyes eljegyzés idejében. Első teendő volt a két násznagy meghívása. Nem járt különösebb nehézséggel, mert vagy a kereszt vagy a bérmaapát, vagy valamelyik közeli rokont szokták felkérni.

Az ünnepélyes eljegyzést megelőzte a hivatalos kézfogó a plébánián. A plébános a két násznagy jelenlétében a fiatalokat jegyeseknek nyilvánította. A szándékot kézfogással kellett megerősíteni. A nép a hivatalos eljegyzést a kézfogást mindig megkülönböztette az eljegyzési vacsorától, mert annak kézfogó, ennek áldomás ivás volt a neve.

A kézfogót követte a jegyesek háromszori kihirdetése a templomban. A három hirdetés egyikét a menyasszonynak nem volt szabad meghallgatni, hogy születendő gyermeke néma ne legyen. Az ünnepélyes áldomásivás, az eljegyzés este történt. Megjelent a vőlegény apjával, anyjával, testvéreivel, öreganyjával, keresztszülőivel, vagy 17-20 személy a menyasszonyjelölt házában közös vacsorára. A vacsorát a leányos család adta. Amikor összegyűltek a vendégek, mielőtt beléptek a házba felcsendült a nóta: "Sárga csikó csengő rajta, - Halászkához megyünk rajta - Megisszuk a Halász borát, - Eljegyezzük a Piroskát. - Vendégek jöttek, ide is érkeztek, - Halászkák házába be is menének; - Ki lesz az első, Biró Pista, - akit ma megcsókol - akit ma megcsókol Halász Piroska." A nóta végén beköszöntek. Mindjárt nem engedték be őket. Megkérdezték, hogy miért jöttek. A válasz után a házbeliek azt felelték: nem jó helyen járnak, itt nincs ilyen család és annak ilyen lánya. Végre hosszabb magyarázkodás után bementek és keresték a menyasszonyt. "Nincs itt, volt a válasz. Tovább keresték, de mindig mást mutattak be nekik. Végre az ajtó mögött a vőlegény megtalálta. Ugyanezt tettek a velejött rokonok is, akik a vőlegénnyel együtt pénzt adtak neki. Ez volt a csókpénz. Aztán a vendégek a két násznagygyal együtt asztalhoz ültek. A ház asszonya nem kínálta meg őket semmiféle étellel, hanem sárgarépát, nyers krumplit és egy üveg vizet hoztak az asztalra. Nem fogadták el. "Ilyesmit mi is hoztunk" mondták. A házbeliek azt mondták, mi hozunk rendes ételmezt, de csak akkor, ha "lefizetitek az asztalpenzt." Erre a vőlegény szülei és rokonai rossz pénzt tettek az asztalnégy sarkára és középre. Azután megindult az alku. A rossz pénz helyébe jót tettek. Aztán továbbfolyt az alku. Végre meg egyeztek. Erre a kérő násznagy kiolvasta a menyasszonynak szánt összeget apró pénzben. Letette őt csomóban az asztalra és pedig mind a négy sarkára és a középre. A menyasszony az "asztalpenzt" babos kötényébe söpörte. Utána sorban megcsókolta minden új rokonát és kendőt nyujtott át nekik. Azok viszont pénzzel ajándékozták meg. Ezen a pénzen vették Marcaliban, vagy Keszthelyen a menyasszonyi ruhát.

Most következett a vacsora. Az étrend ugyanaz volt, mint a la-

kodalomé. Régen az eljegyzési vacsora előtt kis üvegekben pálinkát szolgáltak fel. Ezzel kezdődött az étkezés. Utána kezdték az ivást. A bevezető nóta így kezdődött: "Am ez az a tőke leve, amelynek szőlő a neve, dicsértessék Jézus neve." Akkor körbeálltak, összefogózkodtak és dalolták: "Selyemkendőm szegre van akasztva, gyere rózsám terítsd a nyakamba, jól tudod te, ott annak a helye, még az éjjel átkarollak benne." A jegyespár ezalkalommal ült először egymás mellett. A vigaság aztán addig ment, amíg a jókedv birta.

A jegyességi idő három hétig tartott, addig, amíg a templomi hirdetés lejárt. Az eljegyzési idő előtt a vőlegény hetente legalább kétszer, szerdán és szombaton meglátogatta menyasszonyát. A látogatások száma egyénenként változott, aszerint, hogy igazi házasság, vagy érdekházasság jött létre. A menyasszony az eljegyzés után se ment el vőlegénye házába látogatóba. Ma ezen a szokáson már igen sokszor és igen könnyen tulteszik magukat.

Az eljegyzés igen ritkán bomlott fel. Ha mégis megtörtént, a visszalépő fél elvesztette az eljegyzéskor adott minden ajándékot.

Mind a vőlegénynek, mind a menyasszonynak a násznagyon és nyoszolóasszonyon kívül voltak vőfélyei és koszorus leányai. Ezek tették a diszkiséretet. Ha vőlegénynek volt asszonytestvére, az volt a nyoszolóasszony, az ura a násznagy, vagy a habardsia. /6/. Szerepe volt az esküvő előtt a vendégek ünnepélyes meghívása, s az esküvő napján az egész ünnepség megrendezése.

A vőlegényes és menyasszonyos ház külön-külön hívta meg vendégeit.

A vendégek megjelentek a meghívó házánál az esküvő reggelén. Itt elfogyasztották a jó kiadós reggelit. Utána a vőlegényt elbucsuztatták a családtól, azután elmentek a menyasszony házához, onnan pedig együtt a templomba.

Az esküvő megtörténte után az egész násznép gyalog visszaki-sérte az ünnepi ruhába öltözött /8/ menyasszonyt édesanyjához. A menyasszony amikor az udvarra belépett a kúthoz vezették. Mellette nyers tojást helyeztek el. Erre rá kellett lépnie, összetaposni és utána a kutba nézni, hogy szép tiszta szemei legyenek majd gyermekeinek és jó látó képességük.

Ezekután a násznép felkerekedett. Elment a kocsmába és ott legtöbbször a násznagy számlájára mulatott mindaddig, amíg a habardsia a koradélutáni órákban nem jelent meg és a vendégeket a lakodalmi ebéden való megjelenésre fel nem szólította. A lakodalmi ebéd rendszeren tyukhuslevesből /metélttel/, paradicsom mártásból /tyukhussal / husos káposztából, rétesből, költrétesből, sült kalácsból állott az elmaradhatatlan borral. A meg nem hívottak az ebédet, vacsorát az ablakon bekukucskálva nézték.

Ebéd közben a nyoszoló asszonynak is akadt kis ügye. A lakóma előtt betanított kisgyermek ellopta a menyasszony egyik cipőjét. A násznagynak tudomására jutván a dolog, szinlelt szemrehányásokat tett a nyoszoló asszonynak a vigyázatlanságért.

A mulasztásért a váltságdíjat a násznagynak kellett megfizetni.

A habardsia ezalatt megtette a lépéseket a menyasszony ládájának elszállítására. Ez a vőlegényes ház gondja volt. A vőlegényes háznál ezt az alkalmat felhasználták egy kis tréfára. A menyasszonyos ház gazdasszonyának lakodalmi kosarat küldtek. Volt benne egy üveg bor, két szál gyertya, két pohár, petrezselyem, krumpli, répa, tészta. A répának nagyobb fajtáját választották, abba férfi arcot vágtak. Nyakába színes szalagot kötöttek és ráírták, hogy kinek szól. Főképp özvegyasszonyoknak címezték.

A menyasszonyos háznál a ládát nem akarták kiadni. Erre a két násznagy /kiadó és kérő/ vitába bocsátkozott. Amikor a váltságdíjban végre megállapodtak, a ládát a kocsira tették az ágyoneművel együtt. Elindult a menet a nyoszoló asszony vezetésével, aki a násznép egy-két tagjával együtt elkísérte a kocsit.

A nyoszoló asszony viszonzásul vitt szintén lakodalmi kosarat a vőlegény édesanyjának és a segítségre felkért gazdasszonyoknak. A nekik küldött bort kicserélték, visszatették a két poharat, és a két szál gyertyát. Tettek hozzá kalácsot, egy kenyeret, szalaggal díszített egész tyukot, édes tésztát.

A menyasszonyládát nótaszó mellett vitték a menyasszony új otthonába. A kísérő menet póznákra, vagy lécekre akasztott ún. gombos kendőkből összeállított zászlókat lengetett a menetközben.

Amint az ebédnek és a vele kapcsolatos teendőknek és a táncnak végelett, a násznép gyülekezett. Az első vőfély, kezében a menyasszony csokrával elbucsuztatja /9/ őt a szülői háztól. Utána mindenki indul ünnepélyes menetben a vőlegényes házhoz nótaszóval, zeneszóval.

Amikor az új otthon kapujához értek a menyasszony piros almát dobott el, amelybe pénzt rejtettek el.

A lakás elé érve az első vőfély a mai szokás szerint beszédet mond: "Szerencsés jó estét adjon az Ur Isten. A nagy útról szépen megérkeztünk. Kedves családjukba hoztunk még egy tagot, akinek szószólója csak én vagyok. Hazajött ő már végképpen és lakása itt léssen. Szépen kérem mindnyájukat, fogadják mint saját leányukat. Éljen!". A menyasszonyt a vőlegény anyja fogadja, úgy hogy vásznat terít a lába alá. Ezen keresztül megy a lakásba. Az egyik közelebbi rokon terményekkel /kukorica, buza, rozs, stb./ tele kosarat nyújt át. Az új asszony a kosár tartalmát még az udvaron szétszórja, mintha a magokat elvetné. Az üres kosarat aztán hátra dobja. A pitarta fölérve az új rokonokat sorra csókolja. Azok bevezetik a konyhába és bizonyos régi szokásos cselekményeket végeztetnek vele. /10/. Napjainkban ez a szokás még divik, némi eltéréssel.

A menyasszony és a vőlegény félrevonulnak és az új rokonokkal és a hozzájuk forduló vendégekkel meghitt barátságban elbeszélgetnek, de ők nem táncolnak. Majd a vacsora következik.

Alatta az első vőfély megismételi az étkek fölött déli beszédeit. A vacsora végeztével továbbfolyik a tánc.

Tizenegy óra után a nyoszolóasszony, a keresztanya, a közelebbi rokonok elvonulnak az épület másik szobájába, vagy kamarába, vagy a szomszédba. Itt leteszi a menyasszony a fehér ruhát és menyecske ruhába öltöztetik. / Ezidő szerint piros pettyes ruha a divatos/. A koszoru helyébe felkötik a kontyot. /11/.

A kiadó násznagy avval a két gyertyával, amelyet a menyasszonyos ház visszaküldött, azok meggyújtása után - megindul. Az első vőfély amint észreveszi, eléjük siet a vőlegénnyel. Az égő gyertyákat átadja neki. Vele együtt rövid dal kíséretében /12/ belépnek a vidám vendégek közé. A zene ekkor elhallgat. Az első vőfély beszélni kezd: "Itt áll előttünk az új ékes asszony, hogy menyecske fejjel először mulasson. Táncoljon vele mindenki egy kurtát. Vigyázzon arra, hogy el ne tiporja a cipője orrát. Gondoljunk arra, hogy a süszterek milyen drágák és milyen drágáért varrnak. A táncot én kezdem. Kezemben a tányér. A többi még ráér. Addig menjen el mindenki forintért, bankóért. Huzd rá cigány az új házaspárért. Az első vőfély egy két forduló után átadja a menyasszonyt a további rokonoknak rövid táncra. A tánc alatt a vőlegény tartja az égő gyertyát. Erre a táncra megjönnek a menyasszonyos ház rokonai is, hogy a táncolás alkalmával átadják ajándékaikat.

A menyasszony megtáncoltatására "enyém az új asszony" kiáltással kell jelentkezni. A táncosok ilyenkor pénzt, vagy más ajándékot adnak az új asszonynak. A pénzt az első vőfély, az ajándékokat az új rokonok közül veszi át valaki.

Utoljára marad a vőlegény táncra. Amkor ez is véget ért, elfújja a gyertyát. Az új asszony nem vendég többé, urával együtt odaáll a családtagok közé és részt vesz a vendégek kiszolgálásában. A vőfélyek és nyoszoló lányok is leteszik jelvényeket és folyik a mulatozás tovább világos kiviradtig. Ezek a szokások ma is élnek és ilyenek voltak hosszú hosszú évekkel ezelőtt.

A lakodalom végén reggel az új asszony, az új lakóháza előtt elsöpörte az utcát, majd a nyoszolóasszony kíséretében elment a templomba és vette egyháza áldását.

A lakodalmat követő reggelen az ifjú férj és újdonsült felesége kísérettel elment a rokonokhoz, vagy a közeállókhoz és az új asszony szüleihez, hogy meghívja hozzájuk utóvendégségbe. A kíséret több tagja ekkor cigánynak, köszörüsnek, vagy más jelmezben vonult el a vőlegényes házhoz. Menetközben tepsi ütögettek össze. A déli órákban elfogyasztott ebéd után du. 3 óra tájban elszéledtek.

Itt a napokig tartó vendégséget nem ismerték. Szegények is voltak hozzá.

Az esküvőt követő nyolcadik napon a fiatal pár az új szülők társaságában elment az új asszony családjához. Ott szűk családi körben megtartották a kis vendégségnek nevezett családi összejövetelt. Utána a rokonság tagjai sorban vendégül látták vasárnaponként a fiatalokat.

J e g y z e t e k

a "Lakodalom" c. fejezethez

/1/ Így pl. 1751 február 18.-án Bogdán György gadányi nővel kötött házasságot. /Pleb. lt. Anyakönyvek I. k. Esketési rész./ 1751. - Hosszu György varjaskéri legény Táskárról nősül 1753. január 14. /ui. 1753 év/. - Ugyanezen a napon Antoll Mihály varjaskéri legény tótgyugyi leánnyal köt házasságot. - Sztoll György ugyancsak varjaskéri legény buzsáki leányt vesz feleségül /ui./. A XVIII. sz. második felében meggyérülnek a vidéki házasságok, de a múlt század elején megint felujulnak. Pl. 1823-ban szentpáli vőlegény Mesztegnyőről hoz feleséget, 1830-ban varjaskéri vőlegény buzsáki leánnyal esküszik /ui. Anyakönyvek III. k./ 1831-ban szentpáli legény Szenyérből hozza élettársát /ui. IV. k./ A buzsákiakkal való kapcsolatok fennmaradtak a legujabb időkig. 1950-ben, 1953-ban egy-egy buzsáki legény találja meg feleségét községünkben / ui. Anyakönyvek IV. k. / Ez a szokás korábban is megvolt. 1750-ben két buzsáki legény, 1755-ben egy, 1760-ban öt, 1761-ben egy, 1822-ben egy, 1824-25-ben kettő-kettő, 1830-ban egy, 1855-ben egy legény /ui. Anyakönyvek IV. k / választja feleségét a szentpáli vagy varjaskéri leányok közül. A környékbeli falvakból megjelent vőlegényekből példaképen állításunk igazolására ezt a lajstromot állítottuk össze, de folytathatnánk tovább is. 1750-ben egy szenyéri, egy kisberényi, 1752-ben egy lengyel-tóti, 1753-ban egy szenyéri, 1754-ben egy öreglaki, 1755-ben egy-egy somogyvári, táskai, gadányi, öreglaki, 1757-ben egy mesztegnyői, 1759-ben egy tótgyugyi, 1760-ban öreglaki, 1761-ben egy somogyvári, egy bonnyai, 1775-ben egy osztopáni, 1822-ben egy táskai, egy holládi, 1830-ban egy marcali, egy balatonszentgyörgyi, 1831-ben lóai, 1844-ben egy táskai, 1855-ben egy táskai, 1856-ban két gadányi fiatal ember vissz feleséget községünkben. / L. Pl. lt. Az esketési anyakönyvek I-IV k. a megfelelő évekből.

/2/. Szemléltetésül kijegyeztük az 1775.- évet. 11 házasságból egy özvegy ember vőlegény 37 éves, a többiek 18 és 20 között mozognak. A menyasszonyok életkora 17-20 közt váltakozik. Két esetben a menyasszony egy esztendővel idősebb uránál. /Anyakönyvek I. k/ - 1821-ben 17 házasságot kötöttek. A legidősebb vőlegény 26 éves volt, a legfiatalabb 18. A menyasszonyok kora a 16 és 20 esztendő között mozgott. /ui.III. k a megfelelő évből / - 1857-ben a megkötött házasságok száma:15. A fiatal emberek legmagasabb életkora 26 év. A legfiatalabb vőlegény 17 éves. Ennek felesége két évvel idősebb az uránál. A menyasszonyok kora 16 és 26 év között váltakozott. Az özvegyeket számításán kívül hagytuk. A vőlegényeknél az életkor lassu emelkedése észlelhető a multhoz viszonyítva. / L. Anyakönyvek IV k. sz 1857 évből /

/3/ Fekete Sándor közléséből.

/4/ özv. Bene Józsefné Schusztter Irén volt egyik fültanuja az ilyen beszélgetésnek, ami nem ment ritkaság számba.

/5/ A somogyszentpáli plébánia anyakönyvei szerint a XVIII. sz. ban az esküvők nagyobbik része január és február hónapokban bonyolódott le. Elvértve maradt egy-kettő Husvét után következő hónapokra. A XIX. század elejétől kezdve mindig több esküvő esik a Husvétot követő hónapokra. Régen juliustól szeptemberig csak azok az özvegyek esküdtek, akiket a helyzet kényszerített rá. 1813-ban találkozunk először fiatalok szeptemberi esküvőjével. 1820-tól tűnnek fel őszi, főleg szüret utáni esküvők.

/6/ Habardsia. A ma élő nemzedék a szónak értelmét már nem tudja. Hangzása szerint török, vagy szláv eredetre mutat: szerepe volt az esküvő napjának elrendezése. Az ünnepi alkalomra külön kellett kiöltözködni. Az öltöztetést a menyasszony végezte. Kalapját pattogtatott kukoricából díszített koszoru övezte. Vállán keresztülvetett szijon pálinkával megtöltött kulacs lógott. A szijról szép díszes háziszóttos kendő, és üzletben vásárolt nagy színes zsebkendő hullott alá. Mellén pántlikával díszített csokrot hordott. A kalapjának egyik szélén ezenkívül a kukorica dísz fölött bokrétát is hordott. Alatta kis pálcára erősített zászlócska lógott. Kezében hosszú nyélre erősített fakalapács és kobakból készült sip.

A habardsia az esküvő napján a korai órákban megjelent az összes vendég házánál és ünnepélyesen meghívta utoljára azokat, akiket a lakodalmat tartó család már előbb meghívott. A habardsia megjelenése annyira fontos volt, hogy akinél a habardsia bármely okból nem jelent meg, nem vett részt a lakodalomban még akkor sem, ha a vőlegényes vagy menyasszonyos ház előzőleg már meghívta.

A habardsia első kötelessége a vendég költségetése volt. A menyegző napján megjelent a vőlegényes, azután a menyasszonyos háznál. Ott megmondták, hova kell mennie. Dolga a vendégek költségetésével kezdődött. A korai órákban megjelent a meghívottak házában. Fakalapácsával zörgetve az ajtón, tréfalkozások közepette meghívta a vendégeket. Kulacsából megkínálta a gazdát. Aztán a házból nótaszóval az utcára lépett és vig kedvvel dalolva ment a másik házig.

Dolga végeztével visszatért a vőlegényes házhoz. Onnan a nászmenetet, itt "banda" -t elvezette a leányos házhoz, majd a templomba, a templomból vissza a menyasszony lakására. A habardsia hívta meg a kocsmában szórakozó vendégeket, a menyasszonyos háznál adott ebédre. Ő jelezte az ebéd alatt, hogy hozzák az egyes fogásokat, úgy hogy fakalapácsával megveregette a mestergereándát.

Kisérté a menyasszony ládát vivő kocsit, vigyázott általában a rendre. Eleinte a lakodalmas család valamelyik tagja, vagy a rokonok közül került ki. Megfelelő személy hiányában ettől eltekintettek. A föltétel mindig az volt, hogy legyen jó kedélyű ember.

Szentpálon az utolsó habardsia Hosszu János volt. 1918-ban sze-

repelt Lengyeltóti Ignácnak ugyanazon év jan. 16.-án tartott esküvőjén. Lengyeltóti Ignác azt is elmesélte, hogy Hoszszu János olyan szerencsétlenül elesett, hogy egész felső ruhája a rajta lévő "diszekkel" együtt csupa maszat, s köznevettség tárgya lett.

/7/ Esküvő alkalmával egykoron nem gyalog, hanem kocsin vonultak fel. A község terepviszonyai ezt a közlekedést nagyon valószínűsítik. A járda nélkül való utcán a feneketlen sárban ősztől tavaszig nem tudtak ilyen ünnepélyes alkalmakkor, mint a lakodalom, felvonulni. Ha nem is sok, de lovaik mégis csak voltak. Megtehették.

A múlt század vége felé honosodott meg a mai szokás. A nász-nép tehát gyalog vonul fel zeneszóval, a szegényebbek harmonika, a módosabbak fuvós, vagy vonós zenekar hangjai mellett. Varga János /péter/ volt a század elején közkedvelt lakodalmi harmonikás. Ha csak nem járhatatlan az ut, még a kisperjésiek is gyalog jönnek.

/8/ A menyasszony ruháját illetően nem volt egységes szokás. A divat szerint változott. Fekete Sándor /koledánc/ saját bevallása szerint 1893-ban esküdött színes ruhában. A divat mellett a család gazdasági helyzete is befolyást gyakorolt, bár ez nem mindig volt döntő. Hoszszu János /dudás/ előadása szerint 1932-ben történt esküvője alkalmával nem volt fehér ruhája, pedig nem voltak szegények. Mikics Márton /bráv/ felesége Bogdán Mária "borocz" /barack/ színű ruhában esküdött fehér köténnyel.

Fátyolt nem hordtak.

Androsics Sándor menyasszonyának sem volt fátyla, amíg iparos volt édesapja. 1921-ben esküdtek. Viszont Molnár József /busa/ menyasszonyának szerény fátylat tűztek fejére, mert férje ács volt. Utána évek múltak el, amíg a 30-as években általános szokás lett belőle. Ma tiszta fehérbe öltöznek a menyasszonyok, fátyollal, sőt az utóbbi évek /1955-56/ óta uszálylyal. A régi időben csak a koszoru viselése volt elmaradhatatlan jelvénye a menyasszonyoknak.

/9/ L. Énektár 15 sz. dalt. Régen a menyasszony bucsuztatója másként ment, mint most. Amikor a menyasszony elindulóban volt a szülői háztól, az egész vendégsereg a szülőkkel együtt kiment az udvarra. Nagy körben álltak fel, középen az új pár. A kiadó nyoszoló asszony indította el a dalt "harko unce" amit vele együtt az egész vendégsereg dalolt. Utána újabb és újabb bucsuzó dalokba kezdtek. A nóták végén a vőlegény megindult. Amikor családja házához kapujához ért, az egész nász-nép rázendítette: "Adjon Isten édesanyám jó estét, meghoztam a bar-na piros menyecskét, de nem azért, hogy én magát megvessem. Édesanyám könnyebbségét keresem". A mai gyakorlat legyszerűsítette az egész szokást azzal, hogy az első vőfély bucsuztató beszédét iktatta be helyette.

/10/ Az új asszonynak kenyerét dugták a hóna alá. Mindkét kezébe borral töltött bögrét kapott. Így lépte át a küszöböt. Bennt a konyhában kis székre állították, amelyről le kellett

ugrania. Azután kis székre ültették, itt először a moslékból morzsányit kellett megennie, hogy ne legyen válogatós. Majd kisfiút helyeztek ölébe. A gyermeknek a menyasszony almát adott. Utána zsirt olvasztottak. A menyasszonynak ebbe bele kellett néznie, hogy fekete szemű gyermeke legyen. Aztán a vőlegény kalapját kis székre téve a kalap tetejére kis tányérban főtt tojást tettek. Egyik asszony rokon kettévágta. E szavak kíséretében nyujtotta oda neki: "Soha semmit egymás nélkül meg ne egyetek".

/11/ Régen az új asszony kontyába beleillesztették a vőlegény bokrétáját, viszont a vőlegény kalapja köré vonták a menyasszony koszoruját. Ő ebben a díszben járta el az új asszony táncát.
/Mikics Mártonné /bráv/ Bogdán Mária közlése/

/12/ Az első vőlegény dala, amellyel az új asszonyt a táncolókhöz kísérte: "Ide moga za moga, ide moga za moga": Megy a láb a láb után, vőlegény a menyasszony után.

E fejezethez a fentiekön kívül adatokat szolgáltatottak:

Bogdán István, Babodi Sándorné /bujár/ Kovács Jánosné /balala/
Bebics Ferencné /bene/ Androsics Sándorné /sasi/ Bogdán Mária,
Hosszu Mártonné /tyatyal/ Tóth Sándorné /bihal/ Hosszu Mária,
Mikics Mártonné /bráv/ Bogdán Mária, özv. Matusek Jánosné, Simon Józsefné /Matusek Irén / Bera Istvánné stb.

Dr. Horváth József

970

XVI. Vőfély köszöntések

152-156. p.

Ebben a fejezetben foglaltak voltaképpen a lakodalom bemutatásához tartoznának. Mégis külön tárgyaljuk. Egyrészt azért, hogy ne zavarja a lakodalom lefolyásának világos áttekintését, másrészt azért, mert valami helyi sajátosság van benne. Régen is voltak a lakodalomban vőfélyek, de azok némák voltak. A környék magyar faluiban már korábban, még a múlt században járták a vőfélyköszöntések, mint a: menyasszony, vőlegény bucsuztatása, étkezés közben az egyes fogások között bizonyos dicséretet elmondása az asztalra kerülő ételről. Szentpálon minderről szó sem volt. A magyar nyelv tökéletlen beszélése megakasztotta a fiatalságot az ilyen szereplésben. Fekete Sándor elmondta, hogy 1890 körül ő magyar nyelvű felköszöntőjével feltűnést keltett a faluban. Évenként talán 2-3 esküvőn mertek a vőfélyek köszöntőket mondani. Annak idején a habardria töltötte be félig-meddig az első vőfély tennivalóit. Aztán Feketéék után egy darabig csend állott be, majd 1920 után lett általánossá. Vettek a leányok köszöntő füzeteket, azokat a maguk felfogása szerint átalakították. Kézről-kézre adta egyik nemzedék a másiknak. Így született meg az itt bemutatott, ezidőszerint használatban lévő vőfélyköszöntés. Budai István 54 éves kőmives annak idején az elődöktől vette át. Aztán továbbadta. Herman János 30 éves kőmives szintén ilyen úton jutott hozzá egy szöveghez. A kezünkbe került kézirat kisebb nagyobb változásokkal ezt a szöveget tartalmazza, amelyet Rózsa László mostanában többször szereplő első vőfély írt le.

A mai szentpáli vőfélyköszöntő tehát 35-40 körüli szellemi örökség, amely a többszöri átdolgozás után a szentpáli néplélek megnyilatkozásának tekinthető.

A helyzet megértéséhez tudnunk kell, hogy a rokonok, kereszt-szülők, bérmaszülőkön kívül mások is, idegenek is vesznek részt az esküvői ünnepségeken. Nemcsak a család jóbarátai, hanem a jegyespár barátai is. Ezek fiatalemberek és leányok. A leányok nevüket a fejüket díszítő koszorúról kapták. A vőfények, vagy vőfélyek ismertetőjele bokrétára tűzött fehér selyem szalag. Mind-egyik vőfénynek van koszorus leánya. A koszorus leány veszi vőfényének a jelvényt, a vőfény pedig koszorus leányának kezében lévő virágcsokrot. A vőfények közül van egy első vőfény. Ő a hivatalos szónok. Étkezés alatt az első felszolgáló, a menyasszony kalauza. A menyasszony veszi bokrétáját, ő pedig a menyasszonyi csokrot. Az első vőfély koszorus leánya meríti az ünnepi ebéden és vacsorán az ételt a jegyespár részére. Az étkezés alatt minden fogás behozatala után borral kínálja meg. A vőfények és koszorus lányok meghívása a fiatal házaspár tetszésétől függ.

Valamikor a vőfények jelvénye nem olyan volt, mint ma. Régen a kalapjuk köré színes pántlikát fűztek. A kalap jobb oldalán helyezték el a megfelelő nagyságu erős bokrétát. Erre sok különböző színű térdig érő pántlikát fűztek. A városi lakosság között divó öltözködés látása szorította ki a régimódi szokást.

A vőfény szerepe az esküvő előtt

Az első vőfény a lakodalom napján megjelenik vőfénytársaival a vőlegényes háznál az előre megállapított időben. Pálinkázás és borozás közben a reggeli idejéig elbeszélgetnek. Amikor a gazdasszonyok elkészültek, mindenki az asztalhoz ül, elfogyasztják a kiadós reggelit. Elérkezik az indulás ideje, a vendégek kimennek az udvarra. Itt az első vőfély elmondja a vőlegény búcsuztatót. "Halljunk szót uraim! A vőlegény helyett emelem szavaimat - a zenészek felé fordulva - hagyjátok kissé a szép nótákat. Kedves vőlegénytársaim, akikkel sok boldog napot töltöttem, most kérlek benneteket, el ne felejtsetek. Ezentul kedves menyasszonyomban, - aki most lesz a párom, léssen minden boldogságom. De azért titeket feledni nem tudlak, jó barátainak siromig megtartlak. Örvendeztetek hát ezen mennyegzőmön, kívánságaim ekként teljesítve lesznek. Vőlegény urunknak keressük fel párját, drága kincsét, kedves menyasszonyát. Szerezzünk ma neki kedves boldogságot. Hozzunk a keblére gyönyörű virágot. Először az Isten szent házába visszük, ott vett áldás után boldog lesz életük. Éljen!" Ezután a menet zenészó mellett a menyasszony házába indul. A menetben a felállás a rokonság fokozata szerint történik. Elöl megy a násznagy. Amikor a zene hangjai a menyasszonyos házhoz elhallatszottak, az ott levő férfiak és nők kimentek elébük. A lányos házhoz érve az első vőfény ismét megszólal. Halljunk szót uraim! Hajnal után ismét felvirrad a reggel. Összegyűltünk ide szép számos sereggel. Tisztelt hajlékukhoz elérkeztünk végre kedves menyasszonyunk megtisztelésére. A házigazdához volna egy kérésem, itt kinn várakozik szép sereg vendégem, legyen szives őket befogadni. Mi sem fogunk érte adócsok maradni. "

Erre a házigazda udvariasan bevezeti vendégeit. A menyasszony benne van a lakásban, legtöbbször akkor öltözködik. A menyasszony öltözéke ma tetőtől talpig fehér ruha, fehér koszorúval és fátýollal.

A felkért vőfélyek és koszorús leányok ekkor találkoznak először. Ekkor tüzik ki a koszorús leányok a vőfélyek mellére a bokrétát és adják át a disz-zsebkendőt. Amikor elérkezik a templomba indulás ideje, az első vőfély "elköszönti" a menyasszonyt, kinek ekkor már kezében van az első vőfélytől kapott csokor. Szavai ezek: "Halljunk szót uraim! Mielőtt itt hagynánk e tisztességes házat, illik Isten és ember előtt beszámolni. Kedves menyasszonyunk is eképpen szólana, ha szívérzelmétől ajka szóhoz jutna. Elmondom hát én, most amire gondol. Igy látom a busorcájáról: "Örömmel virradt rám a reggel, örömmel üdvözlöm ártatlan szívemmel. Keblemet szorongás fogja el, mert a házasság útjára lépek fel. Hosszu az én utam mire elindulok, azért jó Istenem Tehozzád fordulok. Tőled buzgó szívvel kegyelemért esdek, mert segítséget, áldást csak Tőled nyerhetek. Kérlek, ne hagyj nehéz soromban, mert ma változik életemnek napja, vagy holtig öröme, vagy örökös bura. Ezért édes Istenem el ne hagyj, légy velem, bocsásd meg elkövetett vétkem.

Szívből szeretett szüleim, testvéreim, rokonaim és kik jelen vagytok jó barátim, kísérvetek el az Isten házába és kérjétek

Istent. Imádkozzatok, hogy adja szent áldását az én házasságomra. Induljunk Isten szent nevében. Nehéz kereszt utamra vezéreljen Isten. Éljen".

A bucsuzás után sorbaállnak. Minden koszoruslány a vőfényével és a meghívott vendégekkel az ifju párt elkísérik a templomba. A menyasszont az első vőfény vezeti. A vőlegény az első koszorus lánnyal megy. Az esküvő után mindenki a maga párjával távozik. A menyasszonyos házhoz mennek a zene hangjai mellett.

Mielőtt beérnének, a gazdasszonyok várják őket a ház kapujánál ünnepi hangulatban, boros üveggel kezükben. Egymásután tréfás kérdéseket tesznek a két násznagynak. Amíg a kérdésre nem adtak választ, senki sem léphet be a házba.

A megfelelő felelet után belépnek az udvarba. Az első vőfény újra köszönt: "Halljunk szót uraim! Legyen az Istennek dicsőség az égben. Nagy dolgunkat szerencsésen vittük véghez. Legyen az Ur Isten mindenkor vezérünk, igaz gyámolunk amíg a földön élünk. Válgják az uj, a mai esküvő lelkük javára. Isten áldása szálljon a fejükre. Legyenek vidámak, boldogok örökre.

Azután rázendítenek a zenészek jó talpalá való csárdásra. Addig ropják a táncot, amíg ebédre nem kell bevonulni.

Az első vőfély taendője az ebédttől a menyasszonytáncig.

Ebéd alatt a menyasszony és vőlegény ül az asztalfőn. Melletük jobbra és balra a két násznagy. / Ez a szokás az újabb időben kezd a divatból kimenni / Az egyes fogásokat az első vőfély köszöntése vezeti be. A leves felszolgálása előtt így szónokol: "Halljunk szót uraim! Amint látják kedves vendégeink nem üresen jöttünk. Étellel van terhelve mind a két kezem. Vegyék el tőlem e forró tálat, amelyet ujjaim már nem állhatnak. Mögöttem áll még 20 szakácsnő. Azoknak kezét is melegíti nagyon. Itt a finom leves, amit adott a jó tyukhus, dicsértessék a Jézus Krisztus. A leveses tálat és a többi fogásokat is az első vőfély hozza az uj pár elé. Következő fogás: főtt baromfi paradicsom mártással. Erre az első vőfély így rigmusol: "Mint a kakas a jérce nyomában, nadrágszáramat fogva én is szaladtam utánna. El is hoztam zuzáját, májáját. Hozzá egy kis mártást. Éljen!". A következő fogás a rizskása. Halljunk szót uraim! Mondja az első vőfély: "Nincsen lakodalom finom rizsa nélkül, melyhez a szakácsnő külön hozzákészül. Ha megégeti ügyes kis kacsóját, összeszedi érte szenvedése díját". Most következik a kása pénz összeszedése. Az első vőfély nyeles meszelővel belép a vendégekkel tele szobába. Felhangzik a szava: "Halljunk szót uraim! Julatozásunk nagyon jó, csak egy a bajunk: szegény szakácsnőnk amíg a kását keverte, ráesett egy szem a kezefejére. Szánalom a szegénykére nézni. El kellene menni orvosságért a patikába, mivel a gyógyszer nagyon drága, dobjon mindenki forintot a kanalába". Az első vőfély ezután szabad kezével bevezeti kendővel arcát, fejét, kezefejét bekötött szakácsnőt és végigjárja főzőkanalával az összes vendéget, akik közben beledobálják adományaikat. Amikor az ajtóhoz érnek, a szakácsnő

gyorsan leteszi a kendőt, és gyors csárdás hangja mellett ki-
perdül az ajtón.

Következő fogás a pecsenye.

Halljunk szót uraim!- szól az első vőfély: "Őseink azért vol-
tak olyan vének, mert borral és pecsenyével éltek. Köszörülje
meg hát mindenki a kését, de vigyázzon, el ne vágja a tányérja
szélét. Élje!

Most következik a rétes.

Kedves vendégeink! Turós rétest hoztam, amelyre a konyhán so-
kat váraкоztam. Nőé apánknak ez volt híres eledele, úgy jól la-
kott vele, hogy megszakadt a bele".

Rétes után a sütemény következik. " Itt a lisztből készült fi-
nom sütemény, - mondja az első vőfély köszöntése- amely cukor-
ral vegyítve nem is olyan kemény. Szereti ezt minden asszony-
féle, de a leányok se irtóznak tőle. Éljen!

Az ebédet a dusolás zárja be. Az első vőfély tányért vesz ke-
zébe, amelyben két, borral tele pohár áll. Maga mellé veszi a
cigányprimást. Megállnak minden vendég előtt. Az elénekli ked-
venc nótáját, ha nős a feleségét is, amelyhez a cigány adja a
zenekiséretet. A végén iszik, vagy ha nős, isznak mind a ketten
a poharokból és pénzt tesznek a tányérba. A dusolásnál az új pár
az első. Utánuk jön a két násznagy, majd a többiek.

A dusolást az első vőfély magyarázata vezeti be, amely így szól:
"Amint látom vendégeink, nem éheznek. Evés helyett inkább tán-
colnának. Azért arra kértek, a zenészeket ide bevezessem. A pri-
más meg azzal bizott meg, hogy számára több erszényt nyitassak.
Igy jobban megtalálja a kottát. Muzsikál is érte sok szép ma-
gyar nótát."

Asztalbontás után mindenki táncol. Illik, hogy minden vőfély a
koszorus lányával is táncoljon. Azonban az idegenekről, az is-
merősökről se szabad megfélekedezniük.

Az első vőfély bucsuztatja a menyasszonyt.

Ezekután az első vőfélynek nincs különösebb tennivalója. Ami-
kor elérkezik a menyasszony távozásának ideje, a násznagyok és
az első vőfély indulásra szólítják fel a vendégeket. Régen a ki-
adó nyoszoló asszony éneke bucsuztatta a menyasszonyt szüleitől.
Ez a teendő az újabb szokások szerint az első vőfélyre hárult.
Elindulás előtt az első vőfély a menyasszony fehér csokrával ke-
zébe felszólal: Halljunk szót uraim! Szünjön meg hegedünk zen-
gése, némuljon el sarkantyunk pengése,-mondja a menyasszony, a
vőlegény és az egész vendégsereg előtt,- mert most leszen bucsu-
zások kezdése. Zeng a bucsuszavam hullanak könnyeim, mert töl-
tek kell válnom, drága jó szüleim. Felséges Ur Isten világ te-
remtője, tekints ezen jó szülőkre, akik engem világra hoztak és
most a házas élet útjára segítettek. Kedves édesapám, Hozzád for-
dulok könnyező szemekkel, kebledre borulok, apai szívedet ha
megbántottam és ha megszorítottam, felejtse el ezeket és a jó
Isten áldjon meg Tégedet. Kedves édesanyám tudom, hogy szerettél,

mint gyenge virágot ápoltál, neveltél, jóra tanítottál, a rossztól féltettél és most szárnyamra eresztettél. Kedves Testvéreim hozzátok fordulok, könnyező szemekkel kebletekre borulok, ha megbántottam testvéri szíveteket, ha megaszomoritottam, felejtésétek el ezeket. A jó Isten áldjon meg titeket. Kedves leánypajtásaim bucsuzom tőletek, de kérlek benneteket, el ne felejtsetek. Tudom nem azért szomorkodtok, mert sajnáltok, hanem azért, mert e napot ti is alig várjátok. Drága jó alsó felső szomszédok, nektek is minden jót kívánok. Sárga virág a víz mellett, édesanyám Isten veled. Nyugodalmas jó éjszakát, visszük a Mariskát. Éljen!" Mindenki a maga párjával indul a vőlegényes házhoz, nótaszóval, zeneszóval.

A vőlegényes háznál az első vőfélynak van egy s más teendője. Az új asszony bemutatása családjának, a vacsora és az új asszony tánca körül. Ezek leírását az előző fejezet tartalmazza.

L. Hossz József

970
XVII T e m e t é s

157. - 160. p

A Somogy-szentpáli ember ha komolyan megbetegszik, hivatja papját. lelkiismeretével és Istennel megbékélve megadással távozik a világból. Talán azért is, mert sok családban az öregnek nem sok becsülete van. Lehet, hogy a foglalkozásából folyik e megadás, mert a nagy természetben szeme előtt ismétlődik meg az enyészet. Bármi legyen is az oka, egy bizonyos: a halált oly nyugodtan fogadja, hogy az idegen szemlélőt valósággal zavarba hozza. Így van ez ma, és így volt régen is. Ha a beteg állapota reménytelen, s a hozzátartozók tudnak vele beszélgetni, bucsuzkodnak tőle. Bocsánatot kértek és üzenetet küldtek a már elköltözötteknek. A halott betegágyában maradt a koporsóba tételig. Ha hosszú betegség után is nehezen tudott meghalni a földön, zabszalmára fektették. Nyári melegben zöld galyakkal legyezgették. Ha fellépett a halálküzdelem, égő gyertyát adtak kezébe. A körülállók égő gyertyával kezükben körüljárták az ágyat és ha lehetett, olyan mozdulatot tettek, mintha körülhordóznák. A haldokló mellett sirni, nevén szólítani nem volt szabad, mert ha "visszasirják", a haldokló nehezen tud meghalni. Az állítás igazolására eseteket tudtak felhozni.

A halál beálltakor, ha a szem magától nem zárult le, a körülállók egyike lefogta a szemét, felkötötte állát. A szobában függő tükröt letakarták, az órát megállították, s a családtagokat összehívták. Amíg a férfiak a temetéssel járó hivatalos dolgokat intézték, addig a nők a halottat otthon lemosták. Ha férfi volt, megborotválták, megfésülték. A lemosásból maradt vizet olyan helyre öntötték, ahol senki sem járt. Leginkább a fal tövébe, azért, hogy sárgaságba ne essenek. Aztán felöltöztették. A férfi-re inget, gatyát, fekete mellényt adtak, fejébe kalapot tettek, lábára rövid harisnyát húztak. Az asszonyok halotti öltözetek fehér alsó ruha, pruszlik, vállán fehér rojtos kendő, lábán cipő. A halottat hideg ágyra helyezték. Az ágyat legtöbbször bevitték az első szobába. A holttestet szemfedővel letakarták, de úgy, hogy arcát látni lehessen. Kezét szalaggal összekötötték és rózsafüzérrel összefonták. A nők öltöztetésénél arra vigyáztak, hogy a halott ruháját gombostüvel ne szilárdítsák meg. A koporsó mellett legalább két gyertyát gyújtottak. Ettől a perctől kezdve egészen a temetésig a halottat egy percig sem hagyták magára. A holttest egészen a temetésig a hideg ágyon maradt. Ez alatt az idő alatt kiharangoztatták, gyászmisét mondattak érte, a rokonokat a temetésre meghívták, épp oly formák között, mint a lakodalomra.

Amíg a halott a ravatalon feküdt, a rokonok, szomszédok, jó barátok megjöttek látogatására. Ekkor elbucsuztak tőle, dicsérgettek és családtagjait vigasztalták. Aki félt a halottól, az a szemfedőn keresztül megszorította lába nagy ujját, akkor félelme megszűnt. Este az asszonyok összejöttek virrasztóra. Erre senkit nem hívtak, de mindenkit szívesen láttak. A hideg ágy mellett két-három óra hosszat imádkoztak, énekeltek, s aztán elszéledtek. 10-11 óra után már csak a családtagok és közeli rokonok maradtak reggelig a koporsó mellett. Régebben férfiak is mentek virrasztóba, őket a szomszéd szobában borral is megkínálták. A virrasztás alkalmával, vagy álta-

lában, amíg a halott a föld felett volt, a hozzátartozók, leginkább nők, elsiratták halottjukat. És ez többször is megtörtént, különösen ha látogatók jöttek. Utoljára az egyházi szertartás előtt és közvetlenül utána. Külön sirató formula nem volt és nincs, elmondták egyszerűen ami a szívéükön volt /36/ vagy amit emberi tekintetből magukra erőszakoltak, mert ebből az alkalomból ezzel is számolni kellett.

A halál beálltát harangszó adta a falu tudtára. Ehhez hasonlóan a temetés előtt is rövid harangszó volt, amit csendítésnek neveznek. Ekkor következett a koporsóba tétel. A holttestet a hideg ágyról áttemelték a koporsóba. Feje alá szíjáccsal töltött vánkost tettek, alája szintén szíjács kerül, amelyen nyugszik a test. A szemfedőt szája és orra fölött felhasították, addig öszszekulcsolt kezét szétnyitották és hosszában a lába mellett kinyújtották. A szalagot és rózafüzést, amely eddig a kezén volt, a koporsóba tették. Hozzá csatolták még imakönyvét is. A temetés szertartása alatt a család nő tagjai, meg a nőrokonok a koporsónak a ház fala felé eső részén állottak, a pap a halott lábánál, vele szemben a férfiak a halott fejénél.

Az egyházi imák elvégzése után régen a kántor bucsuztatót énekelt. Rendszeren a saját szerkesztésű rímekkel és dallammal, lehetőleg személyes vonatkozású szövegben bucsuzó szavakat adott az alhunyt ajkára. A sokszor nem izléses ún. bucsuztatókat az egyházhatóság megtiltotta.

A koporsót a rokonok, vagy komák vitték a temetőbe. Mielőtt az udvart elhagyták, a koporsóval háromszor megálltak. rövid időre. Az egyik családtag az állatokat az istállóban pihenő helyükön felköltögette. Aki a családtagok közül a halottól félt, annak a kemencébe kell néznie, vagy háromszor a halottnak a hideg ágyába dőlnie abban a pillanatban, amikor a koporsót az udvarról kivitték.

A sir fekvésének iránya mind Szentpálon, mind Varjaskéren keletnyugati.

Korábban a községi csősz volt a sirásó, aki ezért a fáradságáért kapott egy kenyerezet, 1 Ft-ot és hivatalos volt a halotti torra. Volt idő, amikor a hozzátartozók hantolták el. Ezidő szerint az egyházközség alkalmazza asirásót és az is állapítja meg a fáradság díját.

Az elhantolásnál a rokonok közül néhányan földet dobtak a koporsóra. A hozzátartozóknak ezt nem volt szabad megtenni, mert a halottnak - mondták - igen nehéz az ilyen föld.

A temetés ideje alatt az otthon maradottak gyorsan kitakarították a halottas szobát, a hideg ágyat szétszedték, a szalmát a trágyadombra vitték.

A temetés után megtartották a hagyományos tort, amelyen a legközelebbi rokonok, komák és a temetésnél segédkezők vettek részt. A torra, ha csak lehetséges, azon az úton kellett menni, amelyen a halottas menet ment. Régen a halottas torok valóságos lakodalom számba mentek és sokszor igen jó hangulatban végződtek. Ettek tyukhus levest, tyukhust paradicsom mártással, husos ká-

posztát. Most pihenőt tartottak, amely alatt imádkoztak a megholtért. Majd következett a tor második fele: a mákos, vagy diós patkó. Ma a tor nagyon egyszerű: pörköltből és sült tésztából áll. Több helyen a tor alatt a gazdasszony egy pohár bort, levest és kenyeret tett az ablakba az elhunyt részére.

Feljegyezzük mint érdekességet, hogy mire a temetésen résztvevők visszatértek, a lakásba való bejárat elé teknőt tettek, amelybe meleg vizet és téglát tettek. Az elhantolásban résztvevők ebben megmosták a kezüket, de törölővel nem törölték le, hanem hagyták magától megszáradni.

Azok az asszonyok, akik a halott öltöztetésében részt vettek, a temetés után három napig napnyugta előtt összejöttek a gyászháznál. Földre tett tányérban sőt, nagy karaj kenyeret, pohár vizet s égő gyertyát helyeztek el. A tányér körül imádkoztak a halottért.

A temetéstől számított három napon belül megajándékozták a koldusokat. Mindenből adtak nekik valamit. Sokat nem, hogy a megholt el ne hordja a család vagyonát. Adtak kenyeret, az elhalt ruhájából valamit, zsirt, pár fillért stb.

A nők az elhunytakat egész éven át gyásztartották. Ezalatt az idő alatt feketében jártak, zajos mulatságban nem vettek részt, pl. nem táncoltak.

A hozzátartozók emlékét a család tartja ébren. Emlegették a halál évfordulóján, szent misét mutattattak be lelkéért, nevenapján gyászruhát öltöttek. Aztán lassanként elhalványodott emléke, s csak a család minden halottjának megemlékezésébe került bele. A népi megemlékezés napja a nagypéntek, az egyházi halottak napja. A kettő között csak abban van különbség, hogy nagypénteken nem gyujtanak gyertyát. A sirokat különben épp úgy rendbehozta és hozza sok család, mint halottak napjára. Nagypénteken amikor a temetőbe elmentek elimádkoztak három rózsafüzért. Egyiket állva, a másikat térdelve, a harmadikat járkálva.

A teljesség kedvéért megemlékezünk a koporsó színéről is. /
Fiatal leányoknál és menyecskéknél fehér volt, középkorúaknál barna, öregeknél fekete. A férfiaknál a szín ugyanaz, azzal a különbséggel, hogy a fiataloknál a fehér szín helyett a kék színű volt a szokásos.

Voltak akik ruhájukat évekkal haláluk előtt elkészítették, s meghagyták, hogy abban temessék el őket.

A népi lélek kivirágzása a halál beállta után is megnyilatkozik a temetési szokásokon kívül magában a temetőben is a sírkőfeliratokon. Itt rögzítünk két mozzanatot a szentpáli temető két sírkő feliratából.

Az egyikben a hitvestárs bánatos borongás hangon szól hozzánk az elhunyt élettársa elmulásán:

Midőn mosolygott jövőnk előttünk
Én drágaságom nem így szerződötök
Te eltűntél mint egy gyönyörű álom
Én meg a rideg bus valót járom

A temetőt már régóta járom
Itt hervad el minden szál virágom
Ha valaha számlát vennék
En lennék itt a legjobb vendég.

Posza Istvánné Kovács Gizella
siremlékének felirata 1939-ből.

A másik a szülői szeretet gyengéd érzelmeit örökíti meg két
kis sorban:

Minden virágban csak téged látunk
Édes, kedves mosolygó kis lányunk.

Radó Aranka sírfelirata 1936-ból.

A varjaskéri temetőben ezek láthatók:

Feláldoztad ifju életedet
Hazád és családodért
Elvesztettünk sokat veled
Emléked örökké él.

Babina Lajos hősi halott sírkő
felirata 1960-ból.

Neved szivembe írva van
A vesztés gyászbetűivel
Életem egy szép örömét
Benned temettem el.

Pandur Veronika halálán édesany-
ja így szomorkodik.

Bogdán Ferenc sírkövén olvasható:

Virágok között nyilottál
Pillanat alatt meghaltál.

970

XIX. Babonák, hiedelmek

173.-176.p.

Elméleti fejtegetések helyett felsoroljuk a két község babonás felfogásait, eljárásait.

Egyrésztük nem is babona, amit egyesek annak minősítenek. Inkább a természeti jelenségekből, megfigyelésekből, tapasztalásokból levont következtetés.

Igy a szentpáli ember azt mondja "elégett a hajnal, eső lesz", vagyis ha a pír futotta el a napkeltét, eső lesz. Vagy ha a sirályok egy csomóba jönnek és sírnak, vihar jön. Ha a nap felhőbe nyugszik, esőt jelent. Ha a téli vadludak korán megjönnek, hamar bekövetkezik a tél. Ha a füst lecsapódik, ha a zalai hegyek közel látszanak, ha a Badacsony pipál, /felhő ül a hegy ormán/, akkor eső lesz. Ha kéthelyi templom szava ide hallik, időváltozásra van kilátás. Ha a táscai harangozást Somogy-szentpálon is meghallják, száraz, hideg időre kell számítani. / a keleti szél miatt/.

Vannak olyan téves felfogások, amit itt az emberek mondanak anélkül, hogy gondolnák: mi most babonáskodást beszélünk. Valamikor ezt komolyan vették. Így: kedden, pénteken nem jó semmit kezdeni, mert rosszul sikerül. Azt tartották, ha az égről egy csillag lehullt, akkor valaki meghalt. Ha valakinek álmában fogat húztak és fájt, hozzátartozója közül valaki meghalt, ha nem fájt, rokonai közül halt meg valaki. Ha falon függő kép, vagy tükör leesik, akkor szerencsétlenség köszönt a házra. Alomban a piros zászló látása tüzet jelent. Ha valaki tüzet lát, pörlekedés lesz a házban. Szerencsét jelent, ha valaki ruháját a vizjáról huzza fel. A szarka csörgése vendég érkezését jelenti. Ha valakinek virágos a körme, ajándékot kap. Aki csuklik, azt emlegetik. Viszket az orrod, bosszuság ér. Ha halottal álmodunk, eső lesz. Déli harangszókor ne menj a favágító közelébe, mert megfájdul a fejed. ~~Viszket az orrod, bosszuság ér.~~

Egyes tárgyakkal olyan erőt tulajdonítottak, ami természetüknél fogva nem volt meg. Ha esett a jégeső, a baltát az udvarra vették, hogy az eső ne ártsón. A patkót, különösen a találtat, az istálló, vagy kamara küszöbére tették, mert az szerencsét hoz. Ugy gondolták, hogy a köpésnek, meg a lábnyomnak van nagy ereje. Azért ha forgószél kerekedett felül, beleköptek, hogy elmuljon. Ha valamelyik anya azt akarta, hogy a férjnek kiszemelt legény szeresse a leányát, a legény lábnyomát a küszöb alá tette. Ha valakit lopással vádoltak, megfőzték a lábnyomát. A megfőzés, úgy hitték arra kényszerítette a tolvajt, hogy a kárt szenvedett családjánál megjelenjen. Különös hatóereje nemcsak a test egyes részeinek volt, mint a láb nyománál láttuk, hanem kiterjedt a ruhára is. Ha rugós állatot hajtottak a vásárra, ott hon megkerülték az állatot, s a gazda a maga ruhájával megsimogatta. Ugy gondolták, hogy az állat ezek után a vásáron nyugodt lesz. A névnek is tulajdonítottak hatóerőt.

Megtörtént, hogy a betegnek más nevet adtak. Utána a családban új néven nevezték. Tették azért, hogyha a betegséget okozó szellemek keresik, ne találják meg, mert az új név adásával mássá lett.

A nők foglalkozásukból kifolyólag sokat foglalkoztak a szeméttel. Nem csodálkozunk tehát, hogy a szeméttel kapcsolatban is kifejlődtek babonák. Így például azt tartották, hogy a szemetet nem jó este kivinni az udvarra, mert elviszi a háztól a szerencsét. A kimondott szónak is megvolt a varázsereje. Ráolvasás alakjában több átment itt is a köztudatba. Ha valaki abban az évben először látott fecskét, azt kellett mondani: fecskét láttam, szeplőt hánytam. Azért mondták, hogy arcuk szeplője elmuljon. A meztelenséget is ismerték, mint ható tényezőt. Ha valaki meg akarta tudni, hogy a faluban ki a boszorkány, annak azt. György napján meztelenül ki kellett nézni, kikukucskálni a kapun. Hosszu Mártonné Beke Veronika mesélte előttünk, látta öreganyját, amint ezt azt. György napján végrehajtotta.

Ez év folyamán is megtörtént, hogy szőlőkapás leányok a munka végén kapájukat a magasba dobták, hogy jó borteremés legyen. Ugyanilyen célzattal szüret után az utolsó tőke leveleit mind ~~leszedték~~ *szétejték*, úgy, hogy a levél puszta szára maradt. Ezeknek mindegyikére ráhúzták a tőke terméséből egy szemet.

Itt a halottakat egykoron szláv szokás szerint fehér ruhában temették el. Mikor aziránt érdeklődtem, hogy miért tették; azt válaszolták: azért, hogy a Jordán vizében utolsó ruhájukat kevesebb ideig kelljen mosni, mert a menyországból csak mocsoktalanul lehet bejutni.

Ide kívánczik a hitvilági alakok ismertetése is községünk egykori felfogása szerint. Elsőnek említjük a táltost. Itt emberi alakot tulajdonítottak neki. Az volt az óriási ereje, ha felnyitotta száját, abból jött a vihar. A másik alak a garabonciás diák. Minden vidéknek megvan a maga garabonciás diákja. Ezek egymással viaskodnak. Amelyik vidéknek gyengébb a garabonciás diákja, azt a többiek leverik, s a gyengébb vidékjét elveri a jég.

Igen emlegetik az öregek a tüzes embert, / lidércfény // 1/. Somogy-szentpálon ez annyit jelentett, mint inszellér, mérnök. Földi életében a lelkiismeretlenül teljesítette kötelességét. A hiedelmek világában nagy a szerepe a boszorkányoknak. / 2/. Rossz indulatu férfi, vagy nő. Pólyton azon törli a fejét, hogyan ártson embertársainak. Összevert külsejű lény. Nagyobb hatalmuk van, mint más embereknek. Az ördöggel dimborálnak. Ha a szükség úgy kívánja, átváltoznak, s a bezárt ajtón is keresztül tudnak hatolni. Bemennek az istállóba, a lakásokba s megrontják az állatokat, vagy embereket. Főleg a gyermekágyas asszonyokat. Aki meg akarja tudni, hogy ki a boszorkány, annak karácsony éjjelén az éjféltől mise alatt a Luca székén a ház üstöke alá kell ülni. Ez azonban csak annak tanácsos, aki nem rémül meg attól a sok rossztól, amit akkor lát. Azt tartották, addig nem tud meghalni, amíg hatalmát másnak át nem adja. Abroncon ülve, seprün, vagy sárgánykigyón lovagolva száguldanak és érintkeznek egymással. Régen Csonka Tamás gazdát és Hodorics Mártonnét tartották a községben boszorkánynak. Hodoricsnéról az a hiedelem volt elterjedve, hogy a templomban a hóna alatt kikelt a csirke. Egy másik nőről azt híresztelték, hogy a kakas holt teteme fölé állt és ott kukorékol. Ebből a körülményből ~~ez~~ következtek, hogy az is boszorkány volt.

A javós asszony a boszorkány ellensége. Szívesen segít minden hozzáfordulón. Viaszt öntött és abból megállapította a megrontás eredetét és a rontás megtörésére előírta a teendőket. A Szenes viz fő orvosságához tartozott.

A fehér asszony. Női, szellemi jóindulatu valaki. Szerepét a ma élők nem tudják megállapítani. Az új holddal hozták összeköttetésbe. Ha valaki újhold vasárnapján korán kelt, azt mondták: "a fehér asszony még el sem ment, és te már is kezdesz dolgozni".

Az elmondottakat a női nemzedék nem veszi komolyan. Lomtosolyogja. Nem is szívesen beszélnek róla. Gyatörően kell a témát kezelni, mert hamarosan elhallgatnak, ha valaki nem vigyáz szavaira.

J e g y z e t e k

A babonák és hiedelmek fejezetéhez

/1/ A tüzes ember a mi két falunkban nemcsak mitológiai alak, hanem élő ember volt. Érték^{es}ek^{ek} alatta az 1859 vagy 1861. évben itt dolgozott tagosító mérnököt. Ma is az az emlék él, hogy a földék kimérése alkalmával vétett az igazságosság ellen. Ez az, akit mardosó lelkiismerete visszahoz. Most szeretné helyrehozni az elkövetett hibákat. Polyton mérni, kiigazítani szeretné a rosszul kiszabott területeket. ✓

/2/ Az a boszorkány, aki megtudta, hogy valaki Luca székét csinál, nem ment el az éjfélre, hogy meg ne lássák, fel ne fedjék mivoltát. Somogyszentpálon a régi iskola a mai ovoda és orvoslakás udvarán volt a boszorkányok találkozó helye.

A fejezet anyagát főképp Hosszu Mártonné / Tyatyal / Beke Veronika, Babodi Sándorné / bujár / Pasztusics Margit, Lengyeltóti Istvánné / csena / felmondása után állítottuk össze.

Véltesebb asszonyok, emlékezés,

✓ Falunk tehát az emberi lelke mélyén élő igazságossági érzék megnyilvánulását kell látunk, a tüzes ember tevékenységében. Az ember mesélő kedvében, élénk képzelettel és szívvel a lelke mélyén élő nemesabb érzésnek emberi alakban megtestesítetten ad kifejezést.